МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ПРОФІЛАКТИКА МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0164-з
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
освітньої програми «Логопедія»
Сафонік Наталія Петрівна

Керівник: доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Татьянчикова І. В.

Рецензент:
_____
_____

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Освітньо-професійна програма «Логопедія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Сафонік Наталії Петрівни

1. Тема роботи: «Профілактика мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах війни в Україні»
керівник роботи: Татьянчикова І.В. докт. пед. н., професор
затверджена наказом ЗНУ від 02.10.2025 р., № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи: 29.10.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, аналіз теоретичних джерел.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): розглянути особливості профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку як психолого-педагогічної проблеми; окреслити вікові особливості дітей старшого дошкільного віку; охарактеризувати особливості психоемоційного та мовленнєвого розвитку у дошкільників під впливом воєнних дій в Україні; обґрунтувати модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку; розкрити особливості організації та змісту профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій.

5. Перелік графічного матеріалу: 1 таблиця, 23 рисунки з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Татьянчикова І.В.		
Розділ 1	Татьянчикова І.В.		
Розділ 2	Татьянчикова І.В.		
Висновки	Татьянчикова І.В.		
Додатки	Татьянчикова І.В.		

7. Дата видачі завдання: лютий 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	березень-квітень 2025 р.	виконано
2	Написання вступу	квітень 2025 р.	виконано
3	Робота над першим розділом	травень-червень 2025 р.	виконано
4	Робота над другим розділом	липень-серпень 2025 р.	виконано
5	Підготовка висновків	вересень 2025 р.	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад 2025 р	виконано
8	Захист	грудень 2025	

Студентка _____ Сафонік Н. П.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Татьянчикова І. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 70 с., 1 таблиця, 23 рисунки, 8 додатків.

Мета дослідження: розроблення корекційно-розвивальної моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Об'єкт дослідження: процес профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Методи дослідження: аналіз, систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури, що висвітлює питання профілактики мовленнєвих порушень; порівняльний аналіз існуючих підходів і методик профілактики мовленнєвих порушень; синтез та узагальнення наукових отриманих даних; класифікація та систематизація інформації.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації та узагальненні наукових знань щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, розробленні корекційно-розвивальної методики профілактичної роботи, що поєднує психолого-педагогічні, логокорекційні та соціальні підходи.

Практичне значення роботи полягає у розробці конкретних методичних рекомендацій практичним працівникам щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, що поєднуватимуть психолого-педагогічні, логокорекційні та соціальні підходи.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

МОВЛЕННЯ, МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ, ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ПРОФІЛАКТИКА МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ, ПЕРВИННА ПРОФІЛАКТИКА, ВТОРИННА І ТРЕТИННА ПРОФІЛАКТИКА.

SUMMARY

Safonik N. Prevention of Speech Disorders in Children of Preschool Age in Conditions of War in Ukraine, Zaporizhzhia, 2025. 114 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (71 items, 6 of them in a foreign language). The qualification work volume is 114 pages long, 70 of them – main text. There are 1 table and 23 illustrations.

The research reveals the peculiarities of the prevention of speech disorders in older preschool children in the conditions of military operations in Ukraine

The research object is the process of prevention of speech disorders in children of older preschool age in the conditions of military operations in Ukraine.

The research subject – content, forms and methods of prevention of speech disorders in children of older preschool age in the conditions of military operations in Ukraine.

The aim of the study is development of a corrective and developmental model for the prevention of speech disorders in preschool children in the conditions of military operations in Ukraine.

The research tasks:

1. Make a theoretical analysis of the psychological and pedagogical literature regarding the researched problem.

2. Highlight the age characteristics of older preschool children.

3. Develop and substantiate a corrective and developmental model for the prevention of speech disorders in children of older preschool age.

4. Prepare methodological recommendations for practical workers of special educational institutions regarding the prevention of speech disorders in children of older preschool age.

Research methods: analysis, systematization and generalization of psychological and pedagogical literature that highlights the issue of prevention of speech disorders in children of older preschool age, features of their speech development in conditions of

stressful influences and martial law; comparative analysis of existing approaches and methods for preventing speech disorders; synthesis and generalization of scientific data to form a holistic view of an effective system of preventive work; classification and systematization of information.

The section 1 “Theoretical foundations of prevention of speech disorders in preschool children in modern conditions” reveals the specifics of the prevention of speech disorders in preschool children as a psychological and pedagogical problem, age characteristics of older preschool children, peculiarities of psycho-emotional and speech development in preschoolers under the influence of military operations in Ukraine

The section 2 “Peculiarities of preventive work to prevent speech disorders in children of older preschool age in modern conditions” contains the results of the theoretical and methodological substantiation of the model of prevention of speech disorders in children of older preschool age.

The work presents methodological recommendations for the prevention of speech disorders in older preschool children, adapted to the conditions of martial law. The results of the study can be used in the practice of preschool educational institutions, rehabilitation centers, as well as in the conditions of remote work of modern speech therapists who work with this category of children.

Key words: speech, speech disorders, children of older preschool age, prevention of speech disorders, primary prevention, secondary prevention, tertiary prevention.

ЗМІСТ

Вступ…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в сучасних умовах…… 11
1.1. Профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема ……. 11
1.2. Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку …… 20
1.3. Особливості психоемоційного та мовленнєвого розвитку у дошкільників під впливом воєнних дій в Україні …… 32
Розділ 2. Особливості профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в сучасних умовах…….. 41
2.1. Обґрунтування моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку ……. 41
2.2. Організація та зміст профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій ……. 49
2.3. Методичні рекомендації щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку ……. 57
Висновки……..……... 67
Список використаних джерел.……. 71
Додатки…….….. 79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку є важливим аспектом формування їхньої особистості, пізнавальних здібностей і соціальної адаптації. В умовах воєнного стану в Україні багато дітей зазнають стресу, психологічних травм, порушення звичного способу життя та обмеження доступу до якісної освіти і спеціалізованої допомоги. Усе це суттєво впливає на мовленнєвий розвиток, провокуючи ризики виникнення або посилення мовленнєвих порушень. Відповідно постає нагальна потреба у розробленні комплексних напрямів профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, які б передбачали залучення освітян, логопедів, психологів та батьків до створення сприятливого мовленнєвого середовища, попри складну ситуацію. Водночас профілактичні заходи мають враховувати не лише особливості розвитку мовлення дітей, але й соціокультурний і психологічний контекст, у якому вони перебувають. Отже, актуальність теми: «***Профілактика мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах війни в Україні***» обумовлена необхідністю забезпечення мовленнєвого здоров'я майбутнього покоління, що є критично важливим для їхньої успішної інтеграції у суспільство та відновлення країни в повоєнний період.

Особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку розглядаються в працях науковців: В. Бондаря, І. Іншакової, І. Ніколаєску, І. Паласевич, Ю. Рібцун та ін. Дослідження особливостей профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку знаходить своє відображення у працях О. Кас'яненко, Л. Стахова, О. Чекан, О. Феденко та ін. Проте подальше дослідження особливостей профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні є надзвичайно важливим, оскільки соціальні та психологічні впливи воєнних дій можуть суттєво позначитись на мовленнєвому розвитку дітей. Під впливом стресових

ситуацій, переміщення, втрат та змін у звичному середовищі можуть виникати додаткові мовленнєві труднощі, які потребують спеціалізованої уваги. Продовження досліджень у цій сфері допоможе розробити ефективні стратегії для раннього виявлення та корекції мовленнєвих порушень, сприяючи кращій соціалізації та адаптації дітей в умовах постійних змін. Залишаючись актуальними, ці дослідження також дозволяють вдосконалювати методи профілактики та корекції мовленнєвих порушень, що є важливими для підтримки нормального розвитку дітей у кризових ситуаціях.

Мета дослідження: розроблення корекційно-розвивальної моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Зробити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури стосовно досліджуваної проблеми.

2. Висвітлити вікові особливості дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробити і обґрунтувати корекційно-розвивальну модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку.

4. Підготувати методичні рекомендації практичних працівникам спеціальних закладів освіти щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку.

Об’єкт дослідження: процес профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні.

Для виконання поставлених завдань, ми використовували наступні **методи:** аналіз, систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури, що висвітлює питання профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, особливостей їх мовленнєвого розвитку в умовах стресових впливів та воєнного стану; порівняльний аналіз існуючих підходів і методик профілактики мовленнєвих порушень; синтез та узагальнення наукових

отриманих даних для формування цілісного уявлення про ефективну систему профілактичної роботи; класифікація та систематизація інформації.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації та узагальненні наукових знань щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, розробленні корекційно-розвивальної методики профілактичної роботи, що поєднує психолого-педагогічні, логокорекційні та соціальні підходи.

Практична значущість роботи полягає у розробленні методичних рекомендацій практичним працівникам спеціальних закладів освіти щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, адаптованих до умов воєнного стану.

Результати дослідження можуть бути використано у практиці дошкільних закладів освіти, реабілітаційних центрів, а також в умовах дистанційної роботи сучасних логопедів, які працюють із зазначеною категорією дітей.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження було опубліковано у збірнику тез Міжнародної наукової конференції «Вплив світової глобалізації на педагогіку та психологію як науки» (м. Рига, 25-26 грудня 2024 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи складає 114 сторінок, із них 70 сторінок основного тексту. У роботі також представлено 1 таблиця, 23 рисунки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1 Профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема

Проблема профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку є однією з ключових у сучасній педагогіці і логопедії. Саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток мовлення, формування основ комунікативної компетентності, що визначає подальший успіх дитини в навчанні та соціальній адаптації. Зростання кількості дітей із різними мовленнєвими порушеннями вимагає поглибленого наукового осмислення причин, механізмів та шляхів запобігання цим порушенням. У цьому контексті профілактична робота набуває особливого значення, оскільки своєчасне виявлення ризиків та застосування корекційно-розвивальних заходів дозволяє забезпечити гармонійний розвиток мовлення та попередити виникнення стійких порушень.

Для початку, вважаємо за потрібне, розкрити сутність базових понять нашого дослідження, таких як «профілактика» та «профілактика мовленнєвих порушень».

Л. Черніченко розглядає профілактику як «комплекс заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров’я людей, їх творчого довголіття, усунення причин захворювань, що включає систему соціальних, економічних, законодавчих, виховних, санітарно-гігієнтичних, протиепідемічних та медичних заходів, які планомірно проводяться державними інститутами та громадськими організаціями з метою забезпечення всебічного розвитку фізичних та духовних сил громадян, усунення факторів, що шкідливо діють на здоров’я населення. З розвитком мови пов’язано формування як особистості загалом, і основних психічних процесів» [19, с. 68].

О. Феденко та Л. Стахова у своїй роботі визначають профілактику як «…сукупність медичних, гігієнічних, педагогічних, санітарно-технічних та соціально-економічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню захворювань та усунення факторів, що можуть спричиняти ризики для здоров'я» [62, с. 131].

Щодо профілактики мовленнєвих порушень, то погоджуємось із позицією О. Баскакової, що «…профілактика порушень мовлення, як і профілактика будь-яких захворювань або патологічних станів, базується на виключенні, по можливості, з життя дитини тих причин, які можуть призвести до виникнення патології» [2].

У свою чергу, О. Кас'яненко та Т. Мондик, зазначають, що «…профілактика, своєчасне виявлення та корекція порушень мовлення сприяють гармонійному розвитку мовленнєвої функції дитини як основного засобу комунікації, що допомагає уникнути проблем у спілкуванні, низької самооцінки та інших негативних наслідків» [18, с. 95].

Виходячи із вище означеного, можемо розглядати сутність профілактики мовленнєвих порушень (далі – ПМП) із різних позицій (педагогічної, медичної, психологічної, логопедичної), які акцентують увагу на окремих аспектах формування і розвитку мовлення (рис. 1.1).

Таким чином, профілактику мовленнєвих порушень слід розглядати як багатогранний процес, що повинен розглядатись в контексті взаємодії педагогічних, медичних, психологічних та логопедичних заходів, які будуть націлені на забезпечення повноцінного розвитку мовлення у дітей та попередження всіх можливих порушень.

У наукових дослідженнях профілактичні заходи щодо запобігання порушенням мовленнєвого розвитку розділяють на три основні види: первинну, вторинну та третинну профілактику, які відрізняються за цільовою спрямованістю, своїми завданнями та часом здійснення корекційно-педагогічного впливу, що дозволяє забезпечити поетапний підхід до запобігання та раннього виявлення мовленнєвих порушень.

Рисунок 1.1 – Авторська характеристика різних позицій щодо розуміння сутності профілактики мовленнєвих порушень

Розглянемо більш детальніше кожен із видів профілактики мовленнєвих порушень (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Види профілактики мовленнєвих порушень [11]

Первинна профілактика мовленнєвих порушень може бути розглянута в

розрізі окремих етапів (рис. 1.3), які передбачають заходи, що спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку дитини ще до її народження та в перші роки життя.

Рисунок 1.3 – Характеристика первинної профілактики мовленнєвих порушень [28]

Перший етап пов’язаний із турботою про здоров’я майбутніх батьків, адже саме від цього залежить перебіг вагітності та внутрішньоутробний розвиток плоду. На цьому етапі необхідно:

– своєчасно лікувати соматичні захворювання (за їх наявності);

– пройти генетичне обстеження, що дозволить виявити можливі спадкові патології;

– повністю відмовитись від шкідливих звичок (алкоголь, паління, наркотики тощо);

– дотримуватись принципів здорового способу життя, раціонального харчування та належного режиму відпочинку.

Другий етап пов’язаний безпосередньо із забезпеченням нормального перебігу вагітності, що впливатиме на подальший процес пологів та народження дитини. На цьому етапі рекомендується:

– дотримуватись раціонального режиму праці і відпочинку, а також сну;

– уникати психоемоційних перевантажень та стресових ситуацій;

– уникати контактів із інфекційними хворими;

– виключити шкідливі звички;

– зменшити вплив негативних факторів навколишнього середовища (шкідливі умови праці, надмірне використання комп'ютера, шум, забруднення, тощо).

Третій етап охоплює період догляду за дитиною у ранньому віці. На цьому етапі формується базис подальшого нормального мовленнєвого розвитку. На цьому етапі важливо:

– проводити своєчасну медичну профілактику для дітей із груп ризику;

– стимулювати активність артикуляційних органів (губи, язик) через грудне вигодовування, вправи, лепет, гуління;

– створювати умови для розвитку мовленнєво-слухового аналізатора (активне мовленнєве спілкування, слухання голосу дорослих);

– звертати увагу дитини на немовленнєві звуки (спів птахів, шум дощу, цокання годинника тощо), що допомагатиме розвитку слухової диференціації;

– розвивати слухове та зорове сприймання, пам'ять, увагу, мислення;

– підтримувати емоційно комфортне середовище, сприятливе для формування мовлення [28, с. 96-97].

В розрізі первинної профілактики мовленнєвих порушень важливим є піклування про правильний мовленнєвий розвиток. В даному контексті погоджуємось із О. Кас'яненко, Д. Джус, що він має передбачати:

– створення сприятливого мовленнєвого середовища, що забезпечуватиме дитині якісний приклад для наслідування (за умови відсутності мовленнєвих порушень у дорослих, які її оточують);

– підтримку перших мовленнєвих реакцій малюка, таких як лепет та гуління, через емоційне схвалення та мімічні реакції радості;

– формування у дитини інтересу до мовлення дорослих – з перших днів життя з нею необхідно багато розмовляти, коментуючи дії та події;

– повільну, чітку вимову дорослими простих слів, які пов’язані із повсякденними ситуаціями, та виразне і чітке називання предметів та дій для забезпечення полегшення засвоєння мовлення;

– правильне вимовляння слів, які дитина вимовляє з помилками, для забезпечення формування чіткої вимови;

– призвичаювання дитини під час спілкування дивитись на обличчя співрозмовника, адже таке зорове спостереження за артикуляцією сприятиме швидшому і точнішому засвоєнню звуків;

– створення ситуацій, які будуть націлені на те, щоб спонукати дитину висловлювати свої думки і прохання словесно (дорослим не варто розуміти дитину «з пів слова» або за жестами);

– уникати «сюсюкання», яке може впливати на спотворення мовленнєвого зразка і ускладнювати формування правильної вимови;

– залучення дитини до співів, слухання музики, ритміки, що сприятиме розвитку правильного мовленнєвого дихання, сили голосу, інтонаційної виразності та чіткої артикуляції;

– розвиток дрібної моторики рук, яка досить тісно пов’язана із формуванням мовленнєвих навичок та загальним інтелектуальним розвитком [17, с. 104].

Також варто зазначити, що на нормальний мовленнєвий розвиток значною мірою впливають міжособистісні стосунки в сім’ї. До особливо важливих факторів в даному контексті віднесемо наступні:

– характер та поведінкові особливості матері (імпульсивність, рівень тривожності, емоційна холодність, недовірливість);

– неповна сім’я;

– неприйняття дитини одним із батьків;

– наявність конфліктів у родині або зміна її структури (розлучення, смерть, хвороба близьких тощо);

– виховання дитини у двох різних родинах;

– раптова зміна стилю виховання чи життєвого ритму;

– неадекватний тип виховання (гіперопіка, гіпоопіка, суперечливі виховні позиції батьків тощо) [28, с. 98].

Підсумуємо, що успішна первинна профілактика сприяє створенню належних умов для нормального мовленнєвого розвитку та значно зменшує ризики виникнення порушень мовлення.

Вторинна профілактика проводиться у разі, якщо незважаючи на первинні профілактичні заходи, негативні фактори все ж вплинули на дитину. Вторинна профілактика націлена на запобігання подальшому прогресуванню вже наявних порушень (рис. 1.4).

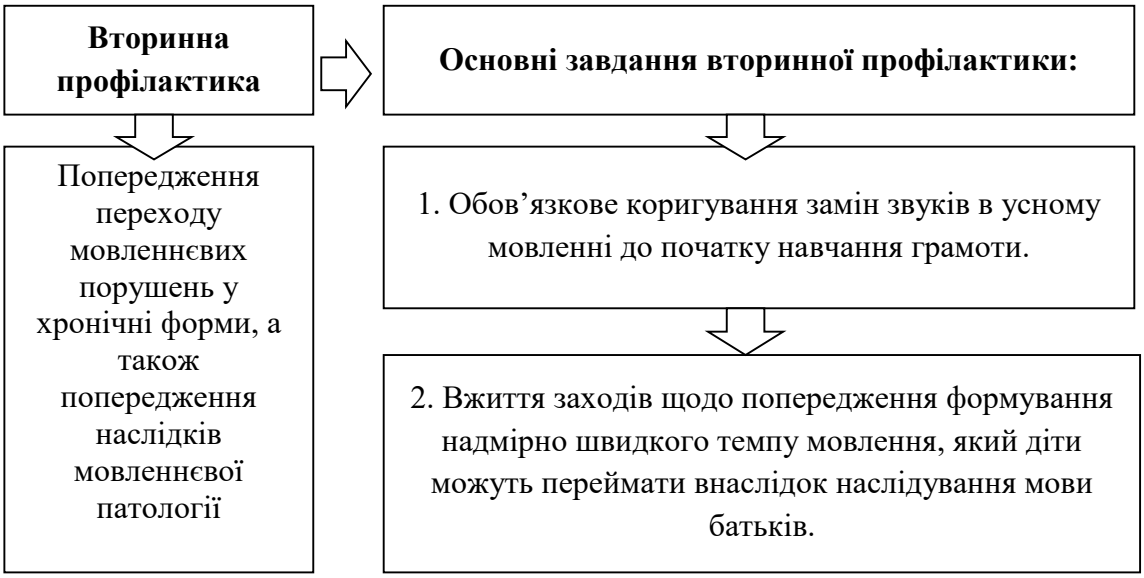

Рисунок 1.4 – Характеристика вторинної профілактики мовленнєвих порушень [28; 62]

Дитячий мозок відзначається високою пластичністю і здатністю до розвитку, що дозволяє уникнути або залишити мінімальні наслідки багатьох порушень. Значна роль у компенсації відводиться створенню сприятливих соціально-побутових умов для розвитку і зростання дитини, адже при їх відсутності порушення можуть прогресувати. Тому, якщо під час вагітності, пологів чи раннього розвитку мали місце ускладнення, необхідно докласти максимум зусиль для забезпечення комфортного середовища для дитини.

Не менш важливу роль на даному етапі відіграє своєчасне медичне

втручання, адже новітні препарати та засоби можуть ефективно впливати на швидше дозрівання мозкових структур та нормалізацію їх функцій, що в комплексі дозволяє значно зменшити чи подолати негативний вплив шкідливих факторів на мовленнєвий розвиток дитини [17]. Своєчасне втручання на даному етапі дозволяє розірвати «патологічний ланцюг» і запобігти розвитку мовленнєвих порушень [28].

У цілому вторинна профілактика спрямована на попередження переходу мовленнєвих порушень у хронічні форми. Вона включає своєчасне виявлення порушень, таких як фонематичний слух, та корекцію мовлення, що дозволяє уникнути когнітивних та емоційних наслідків. Зокрема, в разі мовленнєвих порушень, важливе значення має психотерапевтична допомога, що допомагає дитині долати страх перед мовленням та покращує якість комунікації [45].

Третинна профілактика полягає у запобіганні повторним проявам уже коригованих мовленнєвих порушень. Рецидиви можуть виникати, якщо результати логопедичної роботи не були достатньо закріплені або через виникнення складних життєвих обставин, які можуть вплинути на стабільність досягнутих результатів і порушити процес компенсації [17].

Зміст третинної профілактики передбачає, що після завершення логопедичної роботи важливим є продовження закріплення навичок правильної вимови в домашніх умовах. Зокрема, для дітей із заїкуватістю важливими є підтримка режиму «мовчання», усунення конфліктних ситуацій в сім’ї та систематичний контроль мовлення. У разі стертої форми дизартрії важливо щодня проводити артикуляційну гімнастику до повного зникнення проявів парезу та встановлення свідомого контролю за ротовою порожниною дитини. Контроль знімається тільки після автоматизації правильної звуковимови, коли немає сумнівів про відновлення попередніх порушень артикуляції [28].

Відповідно, вторинна і третинна профілактика носять не лише профілактичний характер, а й корекційно-профілактичний, адже запобігання виникненню нових мовленнєвих порушень можливе за умови повного усунення вже наявних.

Ефективна профілактика мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку вимагає комплексного підходу, що включає знання вікових норм, врахування чинників ризику та активну участь батьків і педагогів у формуванні здорового мовленнєвого середовища для розвитку дитини.

Як зазначають О. Феденко, Л. Стахова, одним із ключових напрямів профілактики мовленнєвих порушень є розвиток у дитини моторики. Для цього можуть застосовуватись ігри та вправи, що будуть спрямовані на удосконалення дрібної, загальної моторики, артикуляції, зорово-моторної координації, а також націлені на формування навичок самообслуговування.

Не менш важливим на їх думку профілактичним напрямом є розвиток імпресивного та експресивного мовлення. Дитину необхідно навчати розуміти слова, що позначають ті чи інші предмети, дії чи ознаки, виконувати інструкції та прохання, застосовувати різні граматичні конструкції, інтонаційні забарвлення, правильно вживати слова, складати речення різної складності, відповідати на запитання та формулювати власні. Важливо створювати відповідні умови для мовленнєвого розвитку та предметно-практичного спілкування із оточення, формувати знання та уявлення про навколишнє середовище [62].

Також не менш важливо приділяти увагу розвитку слухового сприймання через ігри з музичними інструментами, предметами, що створюють шум, іграшками, що звучать, а також тренуванню фонематичних процесів – здатності вивчати звуки на слух, а також правильному мовленнєвому диханню за допомогою відповідних вправ [62]. Ці та інші напрями профілактики мовленнєвих порушень розглянемо більш детально у другому розділі роботи.

Отже, профілактика мовленнєвих порушень є багаторівневим процесом, що охоплює заходи для запобігання їх виникненню, зменшення наслідків існуючих порушень та недопущення їх повторення. Ефективне поєднання первинної, вторинної та третинної профілактики дозволяє забезпечити гармонійний мовленнєвий розвиток дитини та підтримати її здатність до успішної соціалізації.

1.2 Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік – це період активного становлення особистості дитини, її пізнавальної, емоційної та мовленнєвої сфер. У цей час діти виявляють підвищену допитливість, прагнення до самостійності, спілкування та активного пізнавання навколишнього світу.

Відбувається формування основ майбутньої навчальної діяльності, збагачується словниковий запас, а мовлення стає більш виразним та зв'язним. Саме цей віковий етап відіграє особливе значення для подальшого розвитку дитини та забезпечення її успішної адаптації до умов навчання у шкільному середовищі.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» старший дошкільний вік, визначений на основі вікової періодизації розвитку дитини (рис. 1.5), це період життя дитини «від п'яти до шести (семи) років (до восьми років – для дітей з особливими освітніми потребами» [40].

Першим кроком в процесі аналізу вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку є аналіз анатомо-фізіологічних особливостей, адже саме фізичний розвиток дитини, стан опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем створюють основу для її активності та загального розвитку.

З точки зору анатомо-фізіологічних особливостей старший дошкільний вік характеризується активним фізичним розвитком, що проявляється у збільшенні зросту та ваги дитини, зміні пропорцій тіла. Опорно-руховий апарат поступово вдосконалюється, зокрема м'язи стають більш координаційно узгодженими, точними та витривалими, а рухи – більш чіткими.

Розвивається серцево-судинна система, удосконалюється структура та функції мозку, що створює фізіологічну основу для цілеспрямованої та організованої поведінки, розвитку самостійності та здатності до планування власних дій [6; 7].

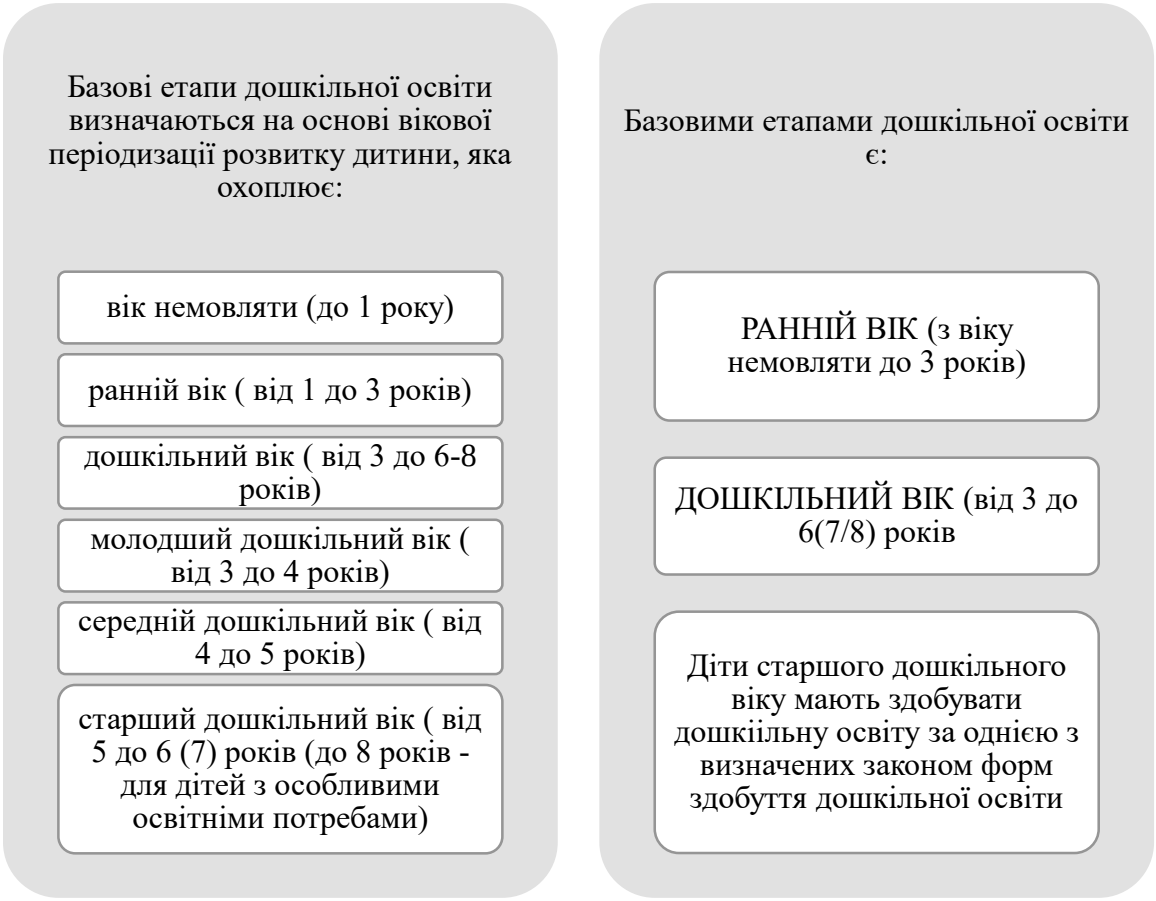

Рисунок 1.5 – Базові етапи дошкільної освіти відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [57]

Продовжуючи характеристику вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, слід зазначити що даний вік характеризується становленням таких важливих внутрішніх компонентів особистості дитини як формування уявлення про власне «Я», поява самооцінки та особистих очікувань. Цей період характеризується суттєвими змінами у пізнавальній, вольовій та емоційній сферах [26].

Виходячи із цього, розглянемо більш детально основні психологічні характеристики дітей старшого дошкільного віку.

Важливим показником в контексті характеристики психологічних процесів у дітей старшого дошкільного віку є формування первинних форм довільної уваги, що дозволяє дітям поступово вчитись зосереджуватись, керувати власною увагою та підпорядковувати її вимогам дорослих. Більш свідомим та самостійним стає процес сприймання явищ та предметів: цілеспрямований

характер носять спостереження дитини, вона вміє робити елементарні узагальнення на основі виокремлення суттєвих ознак об’єктів.

У п’ятирічному віці починає з’являтись здатність до вибіркового та свідомого запам’ятовування. Діти досить добре можуть засвоювати як зоровий, так і словесний матеріал. Пам’ять характеризується поступовим набуттям якісно нових рис, стаючи більш міцнішою, довільною, а обсяг запам’ятовуваного матеріалу значно збільшується завдяки накопиченню життєвого досвіду.

У розвитку мислення спостерігаються помітні зміни. Старші дошкільники показують вміння оперувати не лише окремими образами, а і узагальненими уявленнями, що поєднують в собі сприйняття, враження та судження про різні предмети, що свідчить про процес поступового відокремлення мислення від безпосереднього сприйняття і практичної дії, і, відповідно, про його перехід вищий рівень – від наочно-образного до словесно-логічного [43].

У нерозривному зв’язку з розвитком мислення відбувається мовленнєвий розвиток дітей. Правильне мовлення має ключове значення для гармонійного розвитку дитини, і, особливо інтенсивними темпами, мовлення розвивається і удосконалюється у старшому дошкільному віці. У цей період мовленнєвий розвиток досягає значно вищого рівня порівняно із раннім, молодшим чи середнім дошкільним віком (рис. 1.6).

У цьому віці діти правильно вимовляють більшість звуків, хоча іноді можуть виникати неточності через фізіологічні особливості або заміну молочних зубів на постійні. Швидкими темпами збільшується словниковий запас, діти вільно користуються усіма частинами мови, складними словами, словами із абстрактним значенням; включають у мовлення приказки та фразеологізми. Проте ще можливі семантичні помилки та неправильне розуміння абстрактних, часових, просторових понять та слів переносного значення. Граматична будова слова поступово удосконалюється, що характеризується засвоєнням нових суфіксів та прагненням до точного використання граматичних форм. Удосконалення словника, звукового сприймання та граматики сприяє розвитку монологічного та різних форм діалогічного мовлення [38].

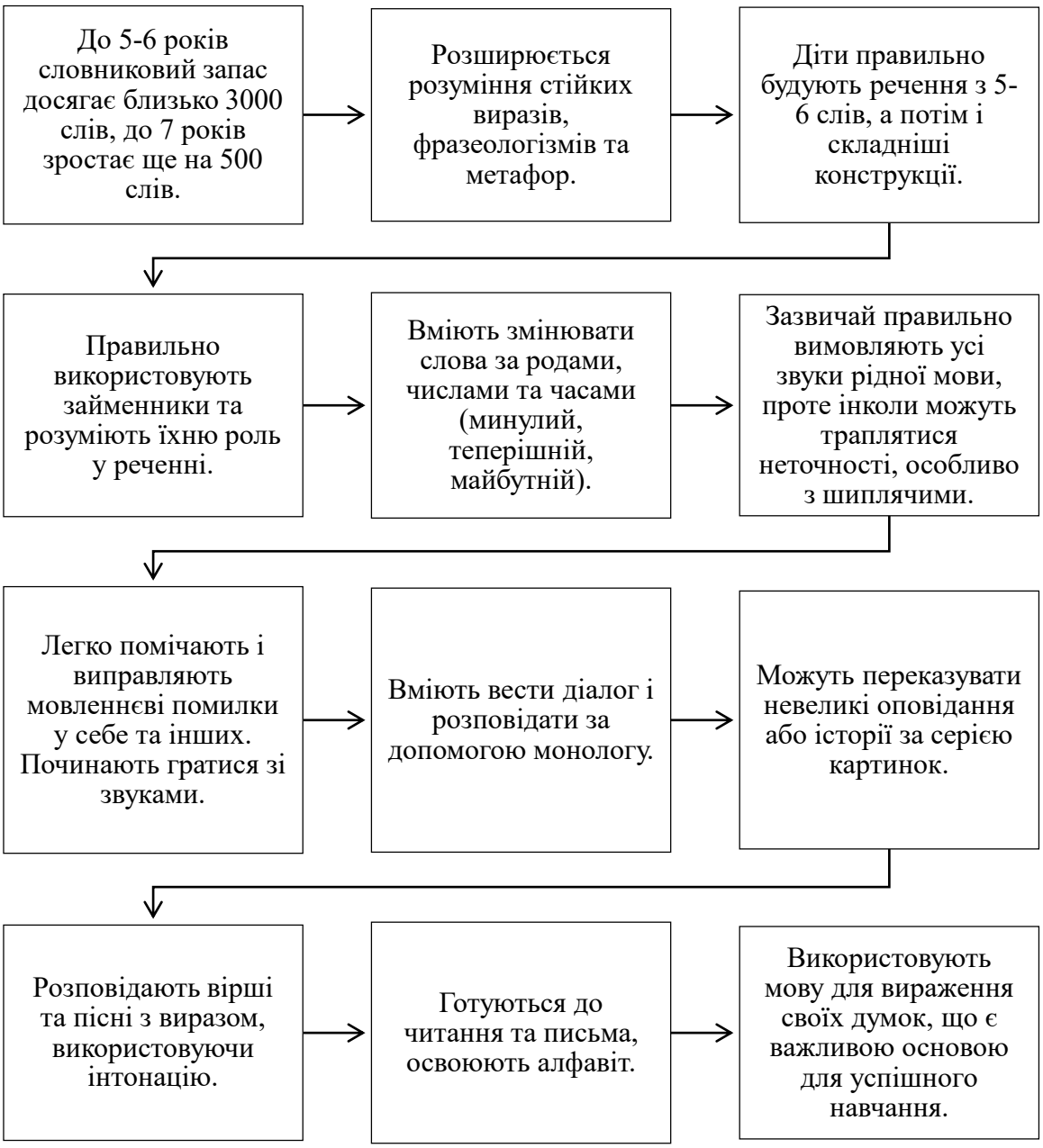

Рисунок 1.6 – Основні аспекти розвитку мовлення дитини старшого дошкільного віку [1; 5; 8; 54; 67; 68; 69]

У дітей старшого дошкільного віку відзначається активне зростання словникового запасу, що залежить від умов їхнього життя, виховання та індивідуальних особливостей. Якщо порівнювати з дітьми раннього віку, то словник старших дошкільників має збільшуватися втричі. Зокрема, у 3 роки дитина здатна засвоїти близько 1200-1500 слів, у 4 роки – 2000 слів, у 5 років – 2500-3000 слів, а до 6-7 років цей показник може досягати 4000-4500 слів [31].

У цей період дитина починає свідомо гратись із словами, римами та експериментувати з мовленням. Завершується формування фонематичного сприйняття, удосконалюється звукова сторона мовлення, підвищується точність сприйняття звуків. Спілкування з однолітками набуває дедалі більшого значення, що сприяє переходу від діалогічного до контекстного та монологічного мовлення.

У цьому віці у дітей активно розвиваються різні мовленнєві функції (комунікативною, регулювальною, пояснювальною, планувальною та іншими) та форми мовлення, серед яких опис, розповідь, міркування, пояснення, інструкція [3].

У цілому, до шести-семи років у дітей формуються всі функції та форми мовлення, проте іноді трапляються випадки специфічного розвитку, що потребують індивідуальної корекційної роботи.

Погоджуємось із І. Гречишкіною та Т. Маркотенко, що «…формування мовлення дітей дошкільного віку є комплексним процесом, що повинен включати взаємодію освітнього і сімейного середовищ, адже поєднання систематичної педагогічної роботи в закладі освіти та мовленнєво-активного середовища вдома створюють оптимальні умови для розвитку мовлення дитини» [10, с. 191].

У цілому, мовлення є складною функціональною системою, яка потребує своєчасного розвитку необхідних мозкових структур, їх взаємодії, а також належного розвитку мовленнєвого апарату. Важливим є поєднання цих компонентів з умовами сприятливого соціально-психологічного середовища [28].

Уява у дітей старшого дошкільного віку поступово набуває творчого спрямування. Діти вже здатні уявити послідовність своїх дій та передбачити остаточний результат власної діяльності. Наприкінці дошкільного періоду діти починають чітко розрізняти вигадане і реальне, фантастичне і дійсне, що свідчить про розвиток не тільки відтворювальної, а і творчої уяви. В процесі формування внутрішнього світу та образу власного «Я» виникає особлива форма

уяви – мрія, яка проявляється у створенні образів бажаного майбутнього.

Паралельно прослідковується розвиток і довільної уваги. Діти вчаться виділяти об’єкти, що відповідають їх потребам та завданням їх діяльності, і свідомо зосереджуються на них. Старші дошкільники часто повторюють словесні інструкції дорослих для кращого спрямування своєї уваги. Зростає її стійкість – діти можуть довше утримувати інтерес до певного виду діяльності, що можна прослідкувати у збільшенні часу тривалості ігор. Одночасно спостерігається розширення обсягу як мимовільної, так і довільної уваги [46].

Істотних змін у цьому віці зазнає й емоційна сфера. Діти починають контролювати прояви страху, агресії чи образи, стають більш врівноваженими, засвоюють мову жестів, міміку та інтонації. Відбувається подальше розмежування почуттів та емоцій, зокрема: з’являються почуття заздрості, гордість, ревнощі, наглість, формується почуття власної гідності, яке стає більш свідомим та стійким.

У старших дошкільників відбувається активний розвиток вольових якостей, що відображається у здатності контролювати власні бажання, свідомо оцінювати результати своїх дій та виявляти перші ознаки самоконтролю. Діти поступово вчаться долати спокуси, спрямовуючи свої зусилля на виконання поставлених завдань, що говорить про формування такої важливої риси як уміння встояти перед привабливими, але неупередженими впливами.

Діти починають уважніше ставитись до поведінки інших та результатів своєї діяльності, що свідчить про поступове зростання критичності дитячих оцінок. Водночас дещо завищеною залишається самооцінка, що є природним та позитивним проявом розвитку особистості. Цей вік характеризується формуванням почуття відповідальності, справедливості, колективізму, дисциплінованості та уміння адекватно переживати невдачі та успіхи.

Розвиваються психічні процеси дитини, що виявляються через різні види діяльності, одним із яких і провідним залишається гра. Проте, її зміст поступово ускладнюється, набуває інтелектуального спрямування та відображає рівень мислення дітей старшого дошкільного віку. Ігри все частіше мотивуються

пізнавальними процесами, прагненнями до співпраці з однолітками та бажаннями проявити власні досягнення [43].

Зупинимось детальніше на інтелектуальному розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Як зазначає С. Доценко, під інтелектуальним розвитком розуміють «…комплекс кількісних та якісних змін у пізнавальних процесах дитини, що відбуваються під впливом зовнішнього середовища та нагромадженого життєвого досвіду, а в центрі цього розвитку знаходяться розумові здібності, що визначають ефективність мислення, сприймання, запам'ятовування та інших когнітивних функцій» [12, с. 43].

До особливостей інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку відносять:

– здатність опосередковано встановлювати деякі відносини між предметами на основі узагальненого власного попереднього досвіду;

– упорядкування наявної і нової інформації завдяки вдосконаленню пізнавальних процесів;

– підвищення ефективності пізнавальної діяльності, що характеризується довільним запам'ятовуванням та відтворенням, цілеспрямованим сприйняттям предметів і явищ, успішним розв'язанням практичних і пізнавальних завдань;

– початок порівняння навколишньої дійсності з оцінками і поясненнями однолітків і дорослих;

– формування адекватної самооцінки, що відображає рівень усвідомлення дитини;

– розвиток знакового опосередкування;

– зростання пізнавальної активності, що виражається через інтерес до окремих об'єктів і явищ, а також через прагнення до здобуття знань;

– повне оволодіння звуковою системою рідної мови;

– засвоєння основних граматичних категорій та синтаксичних структур;

– диференційований вибір мовленнєвих засобів у спілкуванні виходячи із ситуації чи співрозмовника;

– розвиток пізнавальної форми спілкування із однолітками та дорослими;

– прояви самостійності в інтелектуально-ігровій діяльності;

– виникнення мотиву демонстрації рівня освіченості та власних знань;

– формування розуміння причинно-наслідкових зв’язків [65].

Проте погоджуємось із такими авторами як І. Підлипняк і Т. Дука, що своєчасний розвиток інтелекту старших дошкільників часто стримується низкою факторів, серед яких виділяють наступні:

– знання, що пропонуються дітям, досить часто носять декларативний характер;

– велика кількість занять без логічного зв’язку між ними не дає можливості дітям осмислювати отриману інформацію, заглибитись у матеріал та застосувати знання на практиці;

– відсутність чіткої системи подачі знань, що виражається в тому, що педагог частіше прагне збільшити обсяг інформації, ніж поглибити її, концентруючи увагу на ключових та найважливіших аспектах;

– недостатнє використання активних методів пізнання, таких як моделювання, прості досліди, експериментування, самостійне збирання інформації та інші [37, с. 42].

У цьому віці діти вже здатні самостійно планувати свої дії, контролювати результати діяльності та виявляти самостійність у розв’язанні пізнавальних завдань.

Компонентна структура інтелектуальних здібностей, яка представлена на рис. 1.7, відображає елементи, що забезпечують ефективне засвоєння знань та розвиток мислення.

Розумові здібності старшого дошкільника формуються як інтеграція уваги, пам’яті, сприймання, мислення, мовлення та уяви, що складає базис її інтелектуальної активності та пізнавальної самостійності.

Рисунок 1.7 – Компонентна структура інтелектуальних здібностей старшого дошкільника [32; 55; 65]

Значне місце у житті дітей старшого дошкільного віку відводиться трудовій діяльності. Діти цього віку успішно опановують базові рухові навички, активно розвиваються дрібні м’язи, рухи кистей та пальців стають більш точними та координаційно узгодженими. Навички трудової діяльності поступово автоматизуються. Крім того, старші дошкільники починають усвідомлювати

громадську значущість своєї праці [26].

Діти починають усвідомлювати її користь, сприймаючи допомогу дорослим чи іншим дітям як цінну і важливу діяльність. У цей період вони не лише бачать значущість власного внеску, а й поступово починають відчувати відповідальність за результати спільної роботи, що сприяє розвитку соціальної зрілості.

Водночас відбувається формування вибіркового ставлення до тих видів діяльності, які дозволяють дитині відчувати себе найуспішнішою, що свідчить про зародження індивідуальних інтересів та внутрішньої мотивації до діяльності [43].

Виходячи із вище означеного, бачимо, що старший дошкільний вік є ключовим у розвитку самостійності, що проявляється у різних сферах життєдіяльності та формах активності, що визначають рівень її готовності до навчання та соціальної взаємодії.

Пізнавальна сфера характеризується розвитком уваги, уяви, пам’яті, активним формуванням логічного мислення та зростанням інтересу до навчання.

Щодо емоційно-ціннісної сфери, то вона відзначається підвищенням усвідомленості почуттів, формуванням здатності до співпереживання, а також розвитком таких моральних якостей як справедливість, відповідальність, доброзичливість.

Діяльнісна сфера розкривається через розвиток ініціативності, прагнення до самостійності, розвиток творчих здібностей і комунікативних навичок та ускладнення сюжетно-рольової гри.

Бачимо, що кожна із цих сфер взаємопов’язана і забезпечує комплексний розвиток старшого дошкільника, сприяючи становленню особистості дитини та підготовки її до шкільного життя.

Узагальнена характеристика в розрізі пізнавальної, емоційно-ціннісної та діяльнісної сфер представлена на рис. 1.8.

Рисунок 1.8 – Характеристика форм активності дитини старшого дошкільного віку в розрізі найбільш значущих сфер життєдіяльності [26]

У цілому, дошкільне дитинство характеризується рядом специфічних рис, серед яких можна виділити наступні:

1) дитина-дошкільник перебуває на етапі активного становлення

особистості, спостерігається формування її ініціативності, самостійності, готовності до нових соціальних ролей та відповідальності;

2) цей період можна охарактеризувати розвитком унікальної дитячої субкультури, що несе значну цінність;

3) гра залишається провідним видом діяльності, в процесі якої відбувається пізнання навколишнього світу, засвоєння соціальних норм та розвиток комунікативних навичок;

4) всі види активності дітей носять специфічний характер та в цілому сприяють гармонійному фізичному, соціальному та психічному розвитку, що відповідає природним інтересам та потребам дитини;

5) старший дошкільний вік є сенситивним для формування поведінкових та моральних установок і первинної соціалізації;

6) цей період характеризується закладанням ціннісного ставлення до себе та інших людей, до природи та культурного середовища, а також спостерігається розвиток здатності розуміти суть людських взаємин;

7) діяльність дитини характеризується високою емоційністю, щирістю, відкритістю, оптимізмом, що закладає базис для формування сприятливих умов для пізнання світу і самопізнання;

8) дошкільники залишаються емоційно уразливими та потребують підтримки дорослих і тісного спілкування з ними, є досить сприятливими до впливу оточення;

9) діти в цьому віці досить легко піддаються навіюванню та наслідуванню, а також здатні через механізми ідентифікації та взаємодії з іншими людьми засвоювати соціальні норми [27].

Отже, для дітей старшого дошкільного віку характерним є інтенсивний розвиток мислення, уваги, пам’яті, мовлення та емоційно-вольової сфери. У цьому віці у дітей активно розвивається зв’язне мовлення, збільшується словниковий запас, відбувається активна соціалізація, тобто старший дошкільний вік є періодом інтенсивного інтелектуального, фізичного та емоційно-соціального розвитку.

1.3 Особливості психоемоційного та мовленнєвого розвитку у дошкільників під впливом воєнних дій в Україні

Успішний мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку є важливим фактором для їхньої подальшої соціалізації, навчання та формування особистості. У цьому віці мовлення стає основним засобом комунікації та пізнання світу, тому будь-які порушення в його становленні можуть мати серйозні наслідки для загального розвитку дитини. Водночас, у період дошкільного дитинства існує чимало чинників, які можуть негативно впливати на мовленнєвий розвиток, зокрема біологічні, соціальні та психоемоційні.

Ю. Рібцун виділяє ряд шкідливих ендо- та екзогенних чинників. До ендогенних факторів відносяться:

1. Пренатальний період: ускладнення під час вагітності, зокрема токсикоз, резус-конфлікт між матір'ю та плодом, інфекційні захворювання матері (краснуха, грип, токсоплазмоз тощо), вплив лікарських препаратів (гормональних, антибіотиків, протисудомних) та стресові ситуації, зумовлені воєнними діями. Особливу роль відіграють нервово-психічні розлади або хронічні захворювання батьків, а також їхні шкідливі звички (алкоголь, наркотики, куріння).

2. Натальний період: ускладнення під час пологів, зокрема асфіксія, гіпоксія, родові травми, а також вроджені вади чи анатомічні відхилення у розвитку дитини.

3. Постнатальний період: генетичні захворювання, ураження центральної нервової системи, нейроінфекції чи сенсорні розлади (зору, слуху).

До екзогенних факторів відносяться:

1. Пренатальний період: підвищений вік батьків (після 40 років), численні вагітності, що підвищують ризик ускладнень.

2. Натальний період: патологічний перебіг пологів (передчасні, стрімкі, кесарів розтин), стимуляція пологової діяльності та її негативні наслідки, родові травми.

3. Постнатальний період: інфекційні або соматичні захворювання дитини, сенсорна та емоційна депривація, а також несприятливе мовленнєве середовище. До останнього належать дефіцит мовленнєвого спілкування, непослідовність мовних моделей (білінгвізм, суржик), що є частими в умовах воєнного переміщення та соціальної ізоляції [49, с. 8-9].

Відповідно, ендогенні фактори охоплюють біологічні та генетичні передумови, зокрема стан здоров'я матері під час вагітності, особливості перебігу пологів, а також післяпологові захворювання чи сенсорні порушення у дитини.

Екзогенні фактори стосуються впливу зовнішнього середовища, включаючи умови виховання, якість мовленнєвого середовища, емоційно-психологічний клімат у сім'ї та соціальні обставини. Вони визначають, наскільки стабільним, стимулювальним і підтримувальним є простір, у якому формується мовлення дитини, впливаючи на темп і якість її комунікативного розвитку. Розуміння цих чинників є ключовим для своєчасної профілактики мовленнєвих порушень, оскільки це дозволяє враховувати як біологічні особливості, так і зовнішні впливи, створюючи умови для гармонійного мовленнєвого розвитку дитини.

Порушення мовлення найчастіше виникають під впливом комплексу цих факторів (рис. 1.9). Ендогенні причини можуть посилюватися дією екзогенних умов, таких як стрес чи відсутність доступу до фахової допомоги. Наприклад, навіть у нормотипової дитини генетичні передумови можуть ускладнити формування мовлення під впливом травматичних обставин воєнних дій. В умовах воєнного стану, де значну роль відіграють зовнішні стресові обставини, особливий акцент має бути зроблений на пом'якшенні негативного впливу екзогенних умов, одночасно підтримуючи внутрішні ресурси дитини для її гармонійного мовленнєвого розвитку [56].

Рисунок 1.9 – Ендогенні та екзогенні чинники порушення мовлення в дітей дошкільного віку (авторська розробка)

В умовах воєнних дій в Україні діти старшого дошкільного віку зазнають значного впливу ще більшої кількості негативних факторів, які можуть спричинити порушення мовленнєвого розвитку. Психоемоційний стрес, соціальна ізоляція, зміни у звичному середовищі та обмежений доступ до освітніх і корекційних послуг створюють серйозні ризики для формування мовлення.

Водночас дошкільний вік є критичним періодом для розвитку комунікативних і мовленнєвих навичок, що зумовлює необхідність своєчасних профілактичних заходів. Зважаючи на сучасні виклики, постає потреба у створенні адаптивних програм і методик профілактики, які враховуватимуть кризові обставини та індивідуальні потреби дітей, сприяючи їхньому гармонійному розвитку й соціалізації навіть у складних умовах.

На рис. 1.10 показано динаміку зміни кількості закладів дошкільної освіти

та дітей, що в них навчаються. З 2019 по 2024 рік спостерігається зниження чисельності дітей у закладах дошкільної освіти, що може бути пов’язано з демографічними змінами та соціально-економічними факторами, які впливають на доступність освіти. Одним із факторів зниження даних показників може бути знищення або закриття закладів дошкільної освіти внаслідок воєнних дій, що призводить до обмеження мовленнєвої практики та комунікативної активності дошкільників та позначається на їх психоемоційному та мовленнєвому розвитку.

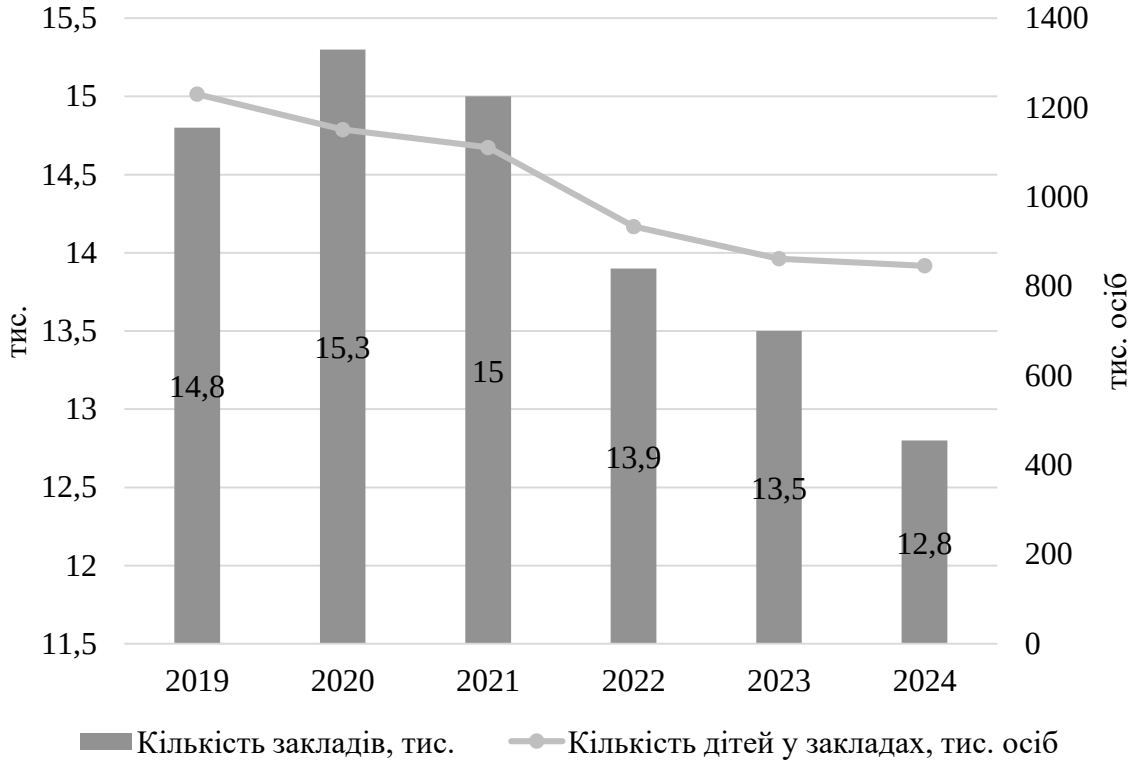

Рисунок 1.10 – Динаміка зміни кількості закладів дошкільної освіти та кількості дітей у них [34]

Збільшення кількості інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти, а також дітей з особливими освітніми потребами є ще одним підтвердженням того, що у таких умовах особливо важливим має бути фокус на ефективності профілактики мовленнєвих порушень, адже своєчасно виявлені мовленнєві проблеми та необхідна допомога сприятимуть зменшенню кількості дітей з ООП (рис. 1.11).

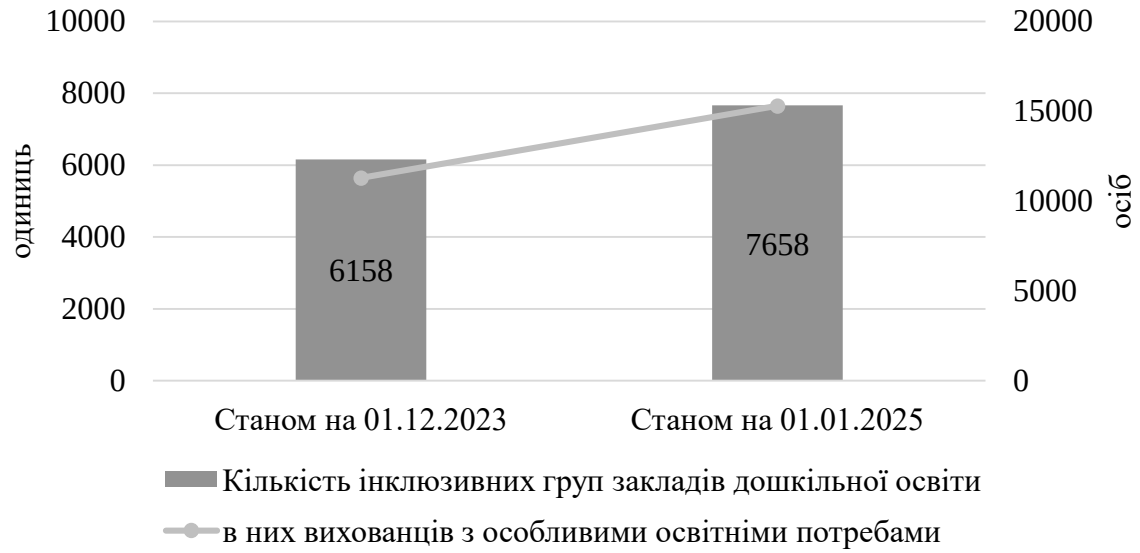

Рисунок 1.11 – Динаміка зміни основних показників інклюзивної освіти в Україні [15; 33]

Воєнні дії в Україні значно впливають на загальний психоемоційний стан та мовленнєвий розвиток дітей, шляхом виникнення нових ризиків. Якщо у довоєнний час більшість дітей мали безпечний простір для розвитку, доступ до якісного харчування та медичних послуг, а також стабільний емоційний стан, то нині багато з них стикаються фізичним виснаженням, підвищеною тривожністю, обмеженнями рухової активності та психологічним стресом [14].

У дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій можуть спостерігатись помітні зміни у психоемоційному та мовленнєвому розвитку. У цьому віці діти вже здатні не лише запам’ятовувати події, а й усвідомлювати їхній зміст, надавати емоційного забарвлення власним спогадам, намагаючись пояснити те, що сталося.

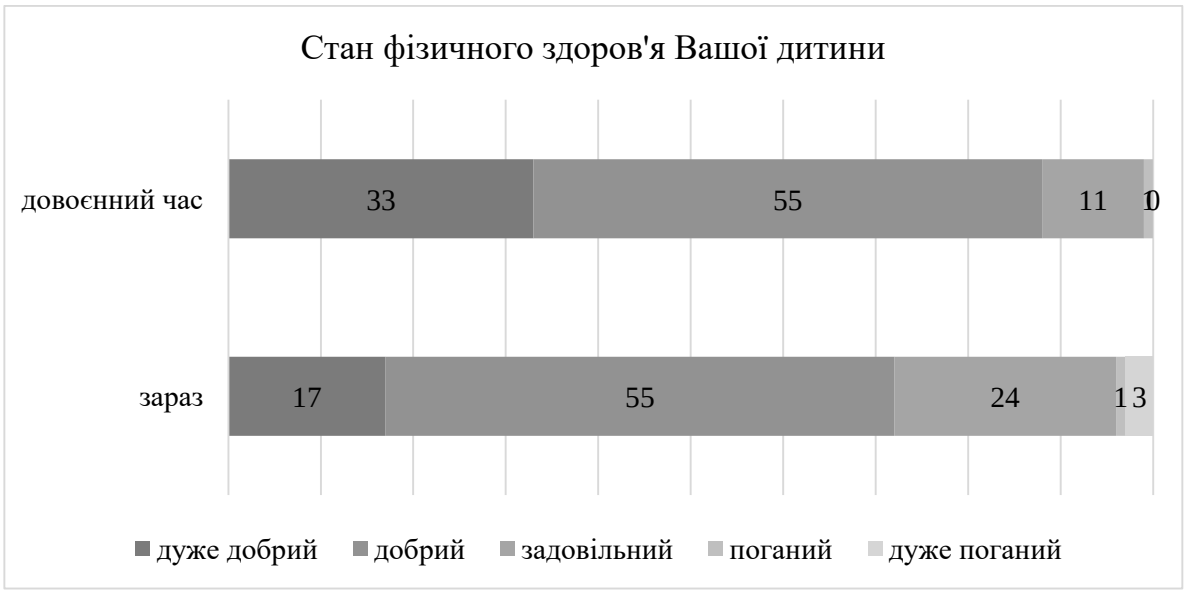
Під впливом воєнного стану у частини дітей можуть проявлятися ознаки посттравматичного стресового розладу, що безпосередньо позначається на їхньому емоційному стані, поведінці та мовленнєвій активності.

До типових проявів відносять підвищену тривожність і настороженість, страх розлуки з батьками, негативні реакції на звуки чи образи, що асоціюються з воєнними діями, а також нічні кошмари або жахіття та труднощі із засинанням. У таких дітей часто спостерігаються сльозливість, емоційні зриви, агресивність

або, навпаки, надмірна замкнутість. Часто може відзначатись регрес у поведінці – повернення до ранніх форм емоційного реагування чи втрати раніше набутих навичок, в т. ч. і мовленнєвих.

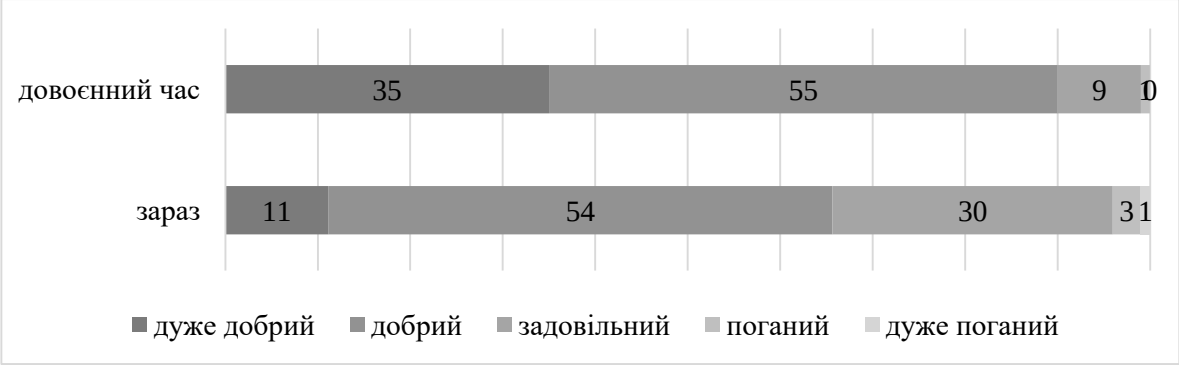
У мовленнєвому розвитку це може проявлятися у зниженні темпу мовлення, порушення зв'язності висловлювань, труднощі у доборі слів, обмеження словникового запасу. Страхи та емоційна напруга гальмують комунікативну активність, дитина уникає спілкування або повторює травматичні сюжети у грі або мовленні. Таким чином, психоемоційні порушення, спричинені воєнними подіями, тісно пов'язані зі станом мовленнєвого розвитку, що потребує цілеспрямованої профілактики та психологічно орієнтованої логопедичної підтримки [44].

Порівняння довоєнного та теперішнього стану здоров'я дітей, відповідно до результатів дослідження проведеного соціологічною групою «Рейтинг» (рис. 1.12, 1.13), свідчить про масштаби цих змін та підкреслює необхідність комплексного підходу до підтримки їхнього фізичного та психоемоційного благополуччя, що в подальшому впливатиме і на мовленнєвий розвиток.

* за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг»

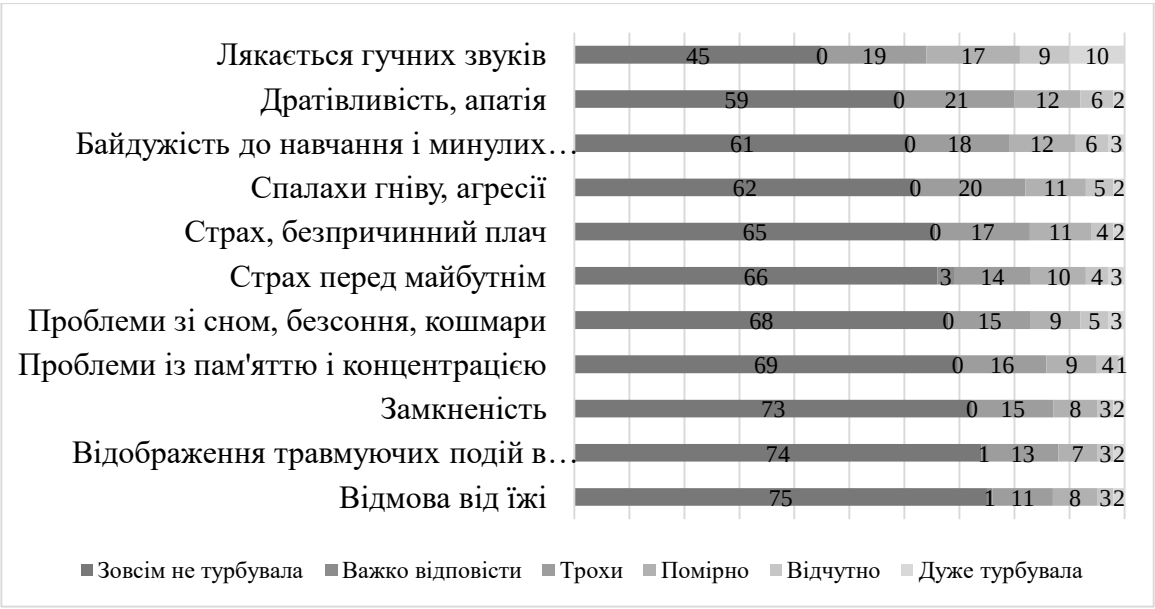
Рисунок 1.12 – Характеристика зміни стану фізичного здоров'я дітей у довоєнний час та в умовах воєнних дій [42]

* за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг»

Рисунок 1.13 – Характеристика зміни психічного стану здоров’я дітей у довоєнний час та в умовах воєнних дій [42]

Відповідно до результатів дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», значна більшість опитаних зазначила, що їх діти відчувають страх перед гучними звуками (рис. 1.14). Значення даного показника свідчить про високий рівень тривожності, що має безпосередній вплив на розвиток мовлення, адже страх, емоційне напруження, невпевненість часто негативно впливає на мовленнєву активність та перешкоджає розвитку комунікативних навичок.

* за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг»

Рисунок 1.14 – Оцінка психологічного стану дітей в умовах воєнних дій [42]

В умовах воєнних дій у поведінці багатьох дітей прослідковується дратівливість, апатія, байдужість до попередніх захоплень та навчання, що може свідчити про зниження вмотивованості та емоційне виснаження. Такі зміни дуже впливають на формування емоційного інтелекту та комунікативної компетентності, особливо у дошкільників. Причиною таких змін можуть бути перенесені негативні події, які пов'язані із воєнним станом в країні. В даному контексті соціологічною групою «Рейтинг» було досліджено питання чи була дитина за час воєнних дій свідком або учасником таких подій (рис. 1.15).

Рисунок 1.15 – Види травмуючих подій та стресових факторів, що впливають на психоемоційний та мовленнєвий розвиток дітей в умовах воєнного стану [42]

Отже, воєнні дії суттєво впливають на мовленнєвий та психоемоційний розвиток дітей дошкільного віку, адже діти цієї вікової категорії є особливо уразливими до дії різних стресових факторів. У таких умовах надзвичайно важливо підтримувати емоційну стабільність дитини, забезпечувати створення безпечного розвивального середовища, що сприятиме гармонійному розвитку

дошкільника.

Висновки до першого розділу

Отже, було встановлено, що профілактику мовленнєвих порушень слід розглядати як багатогранний процес, що повинен розглядатись в контексті взаємодії педагогічних, медичних, психологічних та логопедичних заходів, які будуть націлені на забезпечення повноцінного розвитку мовлення у дітей та попередження всіх можливих порушень. З'ясовано, що ефективне поєднання первинної, вторинної та третинної профілактики дозволяє забезпечити гармонійний мовленнєвий розвиток дитини та підтримати її здатність до успішної соціалізації.

Визначено, що профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку є важливим етапом у забезпеченні їхнього нормального розвитку, особливо в умовах воєнного стану. Незважаючи на складні обставини, профілактичні заходи можуть значно знизити ризик виникнення мовленнєвих порушень і сприяти нормалізації мовленнєвого розвитку.

У цілому, вивчення дітей у контексті профілактики мовленнєвих порушень у старшому дошкільному віці в умовах воєнного стану є необхідним для розуміння впливу стресових і кризових факторів на мовленнєвий розвиток, що є важливим в контексті системного підходу до профілактики мовленнєвих порушень, який враховуватиме індивідуальні особливості дітей, вплив зовнішніх факторів і сучасні виклики, пов'язані з умовами воєнних дій. Такий підхід дозволить забезпечити своєчасну підтримку дітей, сприятиме їхньому гармонійному розвитку та успішній соціалізації.

РОЗДІЛ 2
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1 Обґрунтування моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку

Проблема профілактики мовленнєвих порушень особливо актуалізується в сучасних умовах, адже спостерігається зростання кількості дітей з різними порушеннями мовлення, що зумовлює необхідність розробки ефективної моделі профілактичної роботи, яка буде враховувати специфіку освітнього середовища, вікові, психофізіологічні та індивідуальні особливості дітей, а також інші зовнішні фактори, що впливають на розвиток мовлення.

У дошкільному віці відбувається ускладнення видів дитячої діяльності, з'являється виражена потреба у спілкуванні та соціалізації, що зумовлює важливість комунікації з оточенням (однолітками, старшими дітьми, дорослими тощо). Сфера такого взаємодії поступово розширюється: дитина активно спілкується з членами сім'ї, вихователями та іншими дітьми у групі. Основним інструментом такої комунікації є мовлення та мовленнєва активність. До кінця дошкільного періоду дитина повинна засвоїти всі засоби спілкування (як вербальні, так і невербальні), а також опанувати основи комунікативної виразності: темп мовлення, силу голосу, правильне мовленнєве дихання, використання пауз, інтонацію тощо [16].

У процесі обґрунтування моделі профілактики мовленнєвих порушень важливо охарактеризувати рівні сформованості звуковимови, що слугуватиме базисом для подальшого планування профілактичної чи корекційно-розвиткової роботи. Виокремлюють такі критерії як чіткість звуковимови (характеризується виразністю і правильністю вимови звуків), артикуляційна моторика

(характеризується рівнем точності та координацією рухів під час виконання вправ артикуляційної гімнастики) та фонематичний слух (виявляється у здатності дитини розрізняти звуки на слух) на основі яких визначено три рівні сформованості звуковимови:

1. Високий рівень – дитина правильно і чітко всі звуки рідної мови, вільно диференціює їх на слух і легко, без напруження; у повному обсязі виконує рухи артикуляційної гімнастики.

2. Середній рівень – дитина в більшості випадків правильно вимовляє звуки, але спостерігаються поодинокі неточності чи труднощі в розрізненні подібних звуків на слух; спостерігається уповільненість, напруженість або неналежна плавність при виконанні рухів артикуляційної гімнастики.

3. Низький рівень – наявні суттєві порушення звуковимови, дитина не може диференціювати схожі звуки на слух; спостерігаються обмеженість рухів, тривалі пошуки правильної позиції чи взагалі невиконання завдань у процесі виконання артикуляційних вправ [9, с. 16; 53].

У свою чергу, відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, для дітей старшого дошкільного віку в контексті їх мовленнєвого розвитку важливим є формування комунікативної компетентності, адже мовлення слугує ключовим засобом за допомогою якого діти взаємодіють із навколишнім світом та встановлюють соціальні зв’язки. Саме завдяки цьому забезпечується розвиток особистості та відбувається соціалізація дитини [41]. Виходячи із цього, при розробленні моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку необхідно враховувати рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника [25, с. 76]

поведінковий рівень (оволодіння мовленнєвою поведінкою)	когнітивно-лінгвістичний рівень (розвиток понятійної свідомості)	особистісний рівень (регулювання мовленнєвої взаємодії)
1	2	3

Продовження табл. 2.1

- спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію-відповідь;	- розуміння просторово-часових ознак ситуації спілкування(значення слів, що характеризують місце, час, зміст взаємодії);	- удосконалення характеру продукованого тексту (враховуючи ситуацію, досвід, творчий підхід);
	- усвідомлення емоційного змісту ситуації спілкування (значення слів, що характеризують емоційний стан людини);	- ціннісні орієнтації, пов'язані з людиною (оцінка співрозмовника, безоцінне сприймання іншої людини);
- володіння різноманітними експресивно-мімічними засобами спілкування;	- розуміння дійових осіб у грі, праці (значення слів, що характеризують людину);	- прагнення до розгорнутості, логічності й зв'язності висловлювання, розповіді;
	- збагачення словникового запасу (різноманітне і точне використання лексики, що відповідає ситуації і змісту спілкування);	- самооцінка в дії, що визначає тип комунікативної позиції у спілкуванні;
- вміння налагоджувати міжособистісні контакти	- граматична правильність мовлення;	- керування мовленням, його зміна відповідно до розвитку ситуації;
	- фонетичний розвиток (вимова звуків, дикція, сила голосу, паузи, наголос)	- потреба в міжособистісному спілкуванні, широта та дієвість його мотивів

Виходячи із вище означеного, розроблення моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнного стану повинна враховувати вплив стресу, соціальної ізоляції, недостатнього доступу до фахівців, а також потребу у створенні доступних та ефективних заходів.

Запропонована модель включає три основні компоненти: організаційний, психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний (рис. 2.1). Запропонована модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку передбачає комплексний підхід, який поєднує організаційні, психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу воєнного стану на мовленнєвий розвиток дітей. Вона передбачає залучення мобільних та дистанційних форматів роботи, створення сприятливого емоційного середовища, активну участь батьків і педагогів, а також індивідуальний і груповий підхід до дітей. Модель є гнучкою, адаптивною до різних умов і забезпечує системність у профілактичній діяльності, що сприяє

зниженню ризиків мовленнєвих порушень, покращенню емоційного стану дітей та формуванню основ для їхньої успішної соціалізації і подальшого навчання.

Рисунок 2.1 – Модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій [21; 29; 58; 59; 60; 66; 70; 71]

Розглянемо більш детально запропоновані етапи реалізації моделі профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку.

Важливим етапом є підбір методик для проведення логопедичної діагностики (рис. 2.2). З їхньою допомогою оцінюють вимову, уміння дитини розрізняти звуки, формувати речення та передавати власні думки.

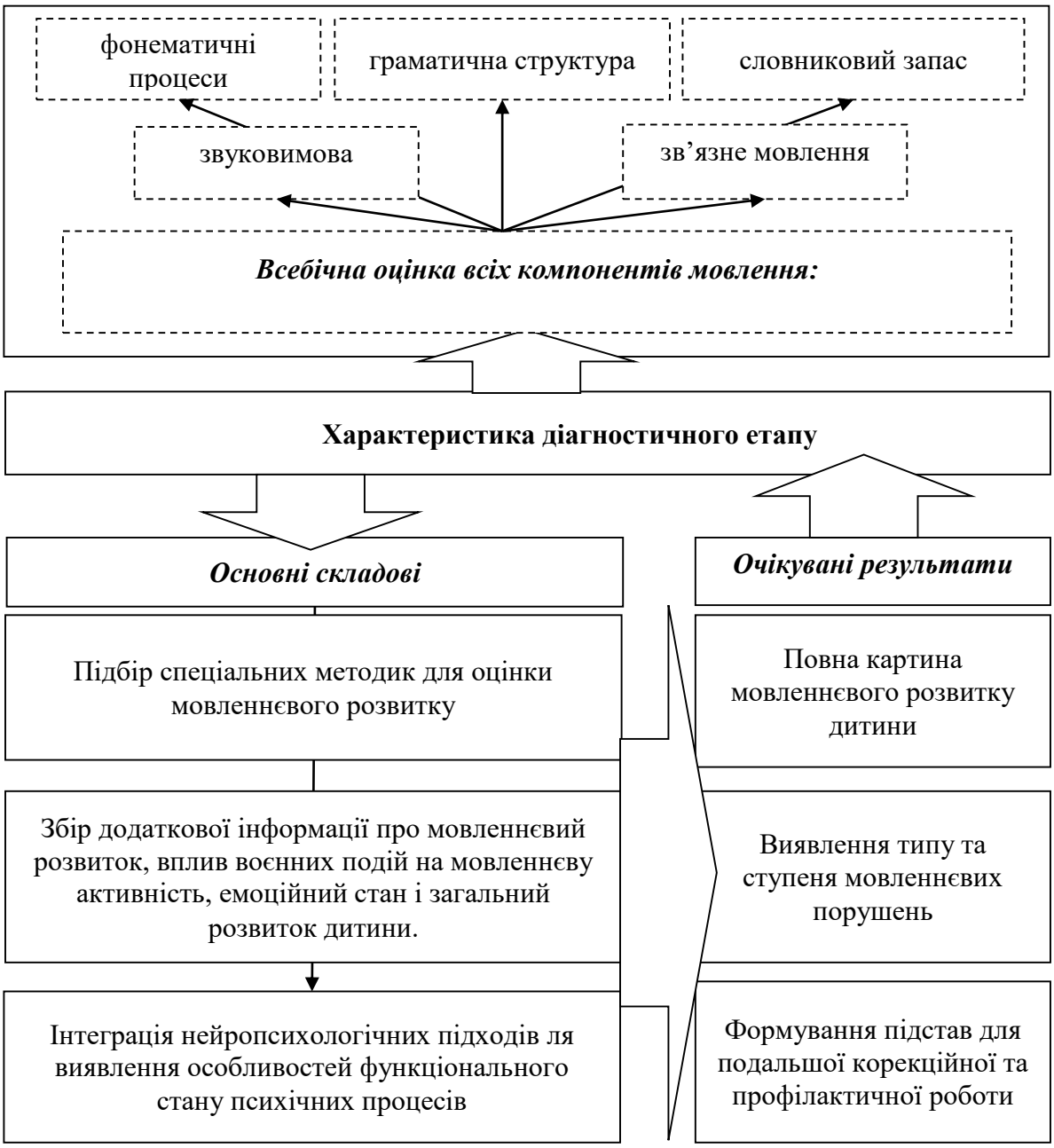

Рисунок 2.2 – Основні організаційні характеристики діагностичного етапу (авторська розробка)

Процес діагностики може включати стандартні логопедичні тести; спостереження за поведінкою дитини під час мовленнєвих ситуацій; анкетування батьків та вчителів для збору додаткових даних про розвиток мовлення; використання методик діагностики сенсомоторної або когнітивної сфери та інші

дослідження [22, с. 106].

В контексті оцінки мовленнєвих здібностей дітей старшого дошкільного важливим є дотримання принципу комплексності. Для всебічної оцінки стану розвитку всіх компонентів мовлення, включаючи фонематичні процеси, граматичну будову мовлення, лексичний запас, звуковимову, зв'язне мовлення доцільно використовувати методику А. Король (додаток А) [20]. Мовленнєва картка з картинками, запропонована А. Король, допоможе провести комплексне логопедичне обстеження в розрізі різних аспектів мовленнєвого розвитку дитини (рис. 2.3, 2.4).

Простота

- Зрозумілі пояснення та простота викладу матеріалу.

Професіоналізм

- Містить дієві логопедичні діагностичні методики від кваліфікованого логопеда.

Наочність

- Наявні яскраві ілюстрації до всіх логопедичних завдань та містяться спеціально відведені місця для фіксування результатів обстеження.

Індивідуальний підхід

- Охоплює діагностику різних аспектів мовлення, тому відповідає потребам кожної дитини дошкільного віку.

Універсальність

- Розрахована на дітей від 4-х років. Розпочинати заповнення картки можна з будь-якого віку (з 4-х чи 6-ти років). Картку розроблено для обстеження дітей з різними видами мовленнєвих порушень. Діагноз дитини може бути уточнений або змінений, і це не потребуватиме заведення нової картки.

Практичність

- Більшість видів завдань зведені в таблиці, що дає змогу зручно переглядати динаміку розвитку мовлення та аналізувати результативність корекційної роботи з подолання мовленнєвих порушень.

Результативність

- Окрім того, що Ви проведете логопедичне обстеження, оціните рівень розвитку мовлення дитини, Ви відкриєте для себе нові способи розвитку мовлення та зрозумієте, як поліпшити мовлення малюка.

Рисунок 2.3 – Ключові характеристики мовленнєвої картки з картинками (автор А. Король) [20]

Обстеження звуковимови

- Перевірка правильної артикуляції звуків рідної мови дає можливість оцінити якість звуковимови. Формування правильної звуковимови до п’яти-шести років є важливим критерієм для нормального мовленнєвого розвитку.

Обстеження складової структури

- Завдання з вимовою слів різної складності (з різною кількістю складів та збігом приголосних) дозволяють визначити здатність дитини оперувати складовою структурою.

Обстеження фонематичних процесів

- Заміна, перестановка, пропуски та додавання звуків – все це може бути причиною недостатньо сформованих фонетичних (фонетика – наука про звуки мови) та фонематичних процесів (фонематичний слух – здатність до розпізнавання мовних звуків). Якщо їх далі не розвивати, то це переросте у стійкі помилки під час читання (дислексія) та на письмі (дисграфія).

Обстеження граматичної будови мовлення

- Вправи на складання речень, узгодження прикметників і займенників з іменниками, вживання прийменників, словотвір і словозміна дають змогу оцінити рівень засвоєння граматичних норм рідної мови. Здатність правильно узгоджувати слова, використовувати прийменники та утворювати нові форми слів є важливими показниками готовності дитини до навчання в школі.

Обстеження словникового запасу

- Визначення вміння дитини співвідносити слово з певним предметом, дією та правильно вживати його в мовленні.

Обстеження розуміння мовлення

- озуміння мовлення оточуючих є важливим показником повноцінного мовленнєвого розвитку дитини (розуміння мовлення на рівні діалогу; розуміння слів, що позначають предмети, дії, ознаки; розуміння інструкцій, розуміння фразового мовлення тощо).

Обстеження зв’язного мовлення

- Результати виконання завдань зі складання розповідей за сюжетною картинкою та серією сюжетних картинок дозволяють оцінити розвиток логічного мислення, багатство словникового запасу, здатність дитини будувати граматично правильні речення та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки.

Рисунок 2.4 – Характеристика основних розділів мовленнєвої картки з картинками (автор А. Король) [20]

Для визначення рівня словникового запасу дітей доцільним є застосування методики «Словникова мобільність» (В. Клименко) (додаток Б) [36], яка дає змогу проаналізувати активність і варіативність слововживання, а також здатність дітей до швидкої актуалізації лексичних одиниць у різних мовленнєвих

ситуаціях.

З метою збору додаткової інформації про розвиток мовлення в умовах соціальних викликів, спричинених воєнними подіями, розроблено анкету для батьків (додаток В). Анкетування дозволить врахувати суб'єктивні спостереження дорослих за мовленнєвим розвитком дитини, а також виявити можливий вплив воєнних чинників на мовленнєву активність, емоційний стан і загальний розвиток дитини.

Оскільки у сучасній логопедичній практиці дедалі більше уваги приділяється інтеграції нейропсихологічних підходів у процес діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей, у зв'язку з цим, поряд із логопедичним обстеженням доцільно проводити нейропсихологічне обстеження. Для комплексної оцінки нейропсихологічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку можна використовувати експрес-методику нейропсихологічного обстеження, яка дозволяє виявити особливості функціонального стану основних психічних процесів, зокрема уваги, пам'яті, мислення, моторики, що тісно пов'язані з мовленнєвим розвитком дитини. (додаток Г) [30; 47; 48].

Такий підхід дасть змогу комплексно оцінити не лише рівень сформованості мовленнєвих компонентів, а й виявити особливості розвитку пізнавальних процесів (уваги, пам'яті, мислення, просторових уявлень, моторики), які безпосередньо впливають на становлення мовлення. Результати нейропсихологічного обстеження дозволять глибше зрозуміти механізми виникнення мовленнєвих порушень та стати підґрунтям для визначення індивідуального корекційно-розвиткового маршруту.

Застосування усіх зазначених методик є надзвичайно важливими в контексті діагностичного етапу та оцінки рівня підготовки дитини до шкільного навчання, оскільки забезпечують цілісне уявлення про мовленнєву готовність дитини, виявляють потенційні труднощі та дозволяють своєчасно спланувати корекційно-розвивальну роботу. Повноцінна діагностика на цьому етапі створює підґрунтя для успішної адаптації дитини до умов шкільного навчання, що

особливо актуально в умовах післявоєнного відновлення і психологічної нестабільності.

2.2 Організація та зміст профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій

Для ефективної організації профілактики мовленнєвих порушень важливо чітко розуміти нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини, аби відрізнити вікові особливості від специфічних проблем. Найактивніший період мовленнєвого розвитку припадає на вік від 2 до 6 років, тому профілактична робота буде результативною лише за умови глибокого розуміння всіх аспектів розвитку дитини – фізичного, психічного, мовленнєвого тощо, з урахуванням вікових норм і сенситивних періодів. Це дозволяє батькам і педагогам ефективно спрямовувати виховання та навчання, що є основою для формування здорового мовлення, яке є важливим критерієм розвитку дитини та її інтелектуальних здібностей [28].

В організації профілактики мовленнєвих порушень можна виділити ряд ключових напрямів:

– виявлення груп ризику, що передбачає ранню діагностику відхилень у розвитку;

– усунення та корекція початкових проявів порушень розвитку, в т. ч. мовленнєвих порушень;

– робота над ліквідацією та корекцією несприятливих наслідків;

– підвищення обізнаності учасників процесу забезпечення комплексної міждисциплінарної профілактики [19, с. 68].

Організація профілактичної роботи із попередження мовленнєвих порушень у дошкільників в умовах воєнного стану має передбачати системний, поетапний підхід. Схематичне представлення структури профілактичної роботи

дає змогу чітко окреслити її основні етапи, напрями, учасників та зміст діяльності у процесі підтримки мовленнєвого розвитку дошкільників (рис. 2.5).

Рисунок 2.5 – Структуризація елементів профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій (авторська розробка)

Ефективний мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку досягається через реалізацію таких педагогічних умов, як створення позитивної

мотивації при «зануренні» дітей у мовленнєво-розвивальне середовище, комплексне збагачення лексичного запасу через різні види мовленнєвої діяльності (навчально-мовленнєву, художньо-мовленнєву тощо) та тісну співпрацю дошкільних закладів з родинами дітей [35].

Профілактична робота з дітьми старшого дошкільного віку повинна базуватись на ігрових методиках, які є одним із найефективніших інструментів для зацікавлення дітей у процесі навчання. Ігри дозволяють створити комфортну атмосферу, в якій дитина почувається впевнено та мотивовано до участі в заняттях. Гра сприяє не лише розвитку мовлення, але й активізації когнітивних процесів, таких як пам’ять, увага та мислення [63].

Для профілактики мовленнєвих порушень широко використовуються спеціалізовані ігрові техніки, спрямовані на розпізнавання, відтворення та диференціацію звуків. Наприклад, гра «Вгадай звук», що передбачає прослуховування різних слів або звуків і їхнє розпізнавання, що впливає на розвиток фонематичного слуху. На допомогу у закріпленні правильної артикуляції може використовуватись гра «Звуковий ланцюжок», де дитині пропонується повторювати слова або звуки в певній послідовності. Завдяки грі «Магічна буква» діти мають змогу навчаються знаходити слова, які починаються або закінчуються на заданий звук, що сприяє вдосконаленню звукового аналізу й синтезу.

Ігрові методики особливо корисні, оскільки вони сприяють поступовому формуванню навичок правильної звуковимови та сприйняття звуків. Наприклад, діти можуть виконувати завдання що базуються на зіставленні звуків із зображеннями або грати в сюжетно-рольові ігри, де необхідно використовувати певні слова або звуки. Такий підхід не тільки допомагає покращити фонематичний слух і вимову, а й впливає на розвиток впевненості у власних силах, знижуючи мовленнєву тривожність, що створює сприятливі умови для подальшого мовленнєвого розвитку й успішної соціалізації [22].

Особливе місце в корекційній роботі займають логоритмічні вправи, які поєднують мовлення з руховою активністю. Логоритміка спрямована на

розвиток мовленнєвої моторики, координації рухів, ритмічного сприйняття та загальної моторики дитини. Завдяки цим вправам формується гармонійний зв’язок між мовленням, диханням і рухами. У супроводі музики або ритмічних віршів діти виконують артикуляційні та моторні вправи, які допомагають закріплювати правильну вимову звуків і слів.

Наприклад, завдання на синхронізацію рухів із проголошенням віршів сприяють не лише розвитку мовлення, а й поліпшенню темпоритмічної організації мовлення. Такі вправи, як «Підбери рух до слова» або «Мовленнєва зарядка», використовуються для тренування мовленнєвого апарату та розвитку координації між мовленням і рухами. Наприклад, у грі «Підбери рух до слова» діти відтворюють певні рухи (плескання, нахили, кроки) у відповідь на слова, що починаються з конкретного звуку або рими. Це допомагає покращити чутливість до звукових характеристик мовлення та закріпити артикуляційні навички. Вправа «Мовленнєва зарядка» передбачає виконання артикуляційних рухів, таких як «трубочка» (витягування губ уперед) або «усмішка», у поєднанні з ритмічними словами чи звуками. Завдяки таким методикам діти розвивають мовленнєвий апарат і поступово освоюють правильну вимову звуків, водночас підвищуючи загальний рівень мовленнєвої активності [22].

Логопедична ритміка є ефективним засобом профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, особливо в умовах воєнних дій. Інтеграція ритмічних вправ у освітній процес дозволятиме не тільки покращити мовленнєві навички, а й покращити психоемоційний стан дітей, знизити рівень тривожності і сприяти їх подальшій соціалізації.

Впровадження логоритміки має ґрунтуватись на комплексному підході, який включатиме роботу із психологом, логопедом, педагогом та батьками. В даному контексті, погоджуємось із, що для ефективного використання логоритміки важливо:

1. Розробляти індивідуальні профілактичні та корекційні програми, які враховуватимуть індивідуальні особливості кожної дитини.

2. Вживати заходів щодо залучення батьків до процесу, із метою створення

підтримуючого та комфортного середовища для мовленнєвого розвитку дитини.

3. Поєднувати логоритміку з іншими методами і психотерапевтичними підходами для забезпечення комплексного розвитку дитини.

4. Проводити регулярні тренінги для логопедів та педагогів щодо використання ритміки як частини профілактичної та корекційної роботи в умовах воєнного стану [4].

Значну увагу в контексті профілактики мовленнєвих порушень слід приділяти розвитку дихання, оскільки дихальний контроль безпосередньо впливає на якість вимови звуків і складів. Дихальні вправи спрямовані на формування навичок правильного діафрагмального дихання, яке забезпечує необхідну опору голосу і сприяє більш чіткій та плавній вимові.

Щодо виконання дихальної гімнастики, необхідно враховувати наступні рекомендації:

1. Техніку дихальних вправ доцільно опановувати в положенні лежачи, сидячи на стільці, стоячи, в русі. Починати займатися діафрагмальним диханням треба лежачи на спині, що є найбільш зручним положенням. Після достатньої практики на протязі декількох днів лежачи необхідно продовжити тренування сидячи чи стоячи. Тренуватися треба доти, доки не буде повного контролю за диханням і воно не стане звичним.

2. Вдихати повітря через рот і ніс, а видихати – через рот. Вдих від видиху не можна відокремлювати паузою, вдих відразу має переходити у видих.

3. Вдихати безшумно. Під час вдиху не набирати дуже багато повітря, вдихнути треба стільки, щоб можна було ще добрати повітря, або не видихати все повітря повністю, а зберегти невеликий запас у легенях. Видих повинен бути природним, економним, невимушеним.

4. Видихуване повітря витрачати в основному на голосні звуки (в першу чергу на ударні).

5. На одному видиху вимовляти не більш 3-4 слів. Слова вимовляти суцільно, не відокремлюючи одне від іншого.

6. У довгих реченнях між смисловими відрізками робити зупинку для

добору повітря та продовжувати фразу після вдиху.

7. Стежити за тим, щоб під час вправ не було напруження м’язів шиї, рук, грудей; щоб плечі і ключиці не піднімалися під час вдиху, а на видиху не опускались.

8. Необхідно дихати вільно, уникаючи судомності та поштовхів під час дихання [23; 24].

До ефективних дихальних вправ належать ігрові завдання, які стимулюють розвиток мовленнєвого дихання. Наприклад, у вправі «Надуй кульку» діти імітують надування кульки, що допомагає навчитися рівномірно розподіляти повітряний потік. У грі «Подуй на пір’ячко» діти намагаються плавно й довго видихати, щоб утримати пір’ячко в повітрі, тренуючи силу і тривалість видиху. Вправа «Свічка» передбачає видування повітря з різною інтенсивністю, ніби задуваючи свічку, що дозволяє дітям відчувати і контролювати силу видиху [22]. Такі вправи необхідні для правильної мовленнєвої продукції поступово розвивають у дітей та сприяють гармонізації мовленнєвої діяльності в цілому.

Важливою складовою профілактичної роботи з дошкільниками є використання візуальних матеріалів, які дозволяють краще сприймати інформацію та зосереджувати увагу дитини на мовленнєвих завданнях. Малюнки, картки, таблиці та інші візуальні засоби допомагають конкретизувати мовленнєві завдання, сприяючи кращому розумінню звуків, слів і фраз. Такі матеріали є особливо ефективними для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку, оскільки вони допомагають візуально поєднувати звукову і графічну форми мовлення.

Наприклад, для роботи над вимовою звуків використовуються картки із зображеннями предметів, назви яких починаються або містять заданий звук. Це дозволяє дітям не лише тренувати артикуляцію, але й збагачувати свій словниковий запас. Для розвитку зв’язного мовлення застосовують серії малюнків, за допомогою яких діти складають короткі історії, що одночасно активізує мислення та уяву. Наприклад, серія малюнків із зображенням дій персонажів («Дівчинка годує пташок», «Дівчинка гуляє в парку», «Дівчинка

повертається додому») стимулює дитину формувати зв’язні речення і переказувати послідовність подій, розвиваючи логіку, мовлення та креативність [22].

Особливу роль у профілактиці мовленнєвих порушень у дітей відіграє робота з батьками. В рамках консультативної роботи з батьками можуть бути використані різні інформаційно-просвітницькі матеріали у формі пам’яток. Їхня мета – забезпечення батьків практичними порадами щодо створення сприятливого мовленнєвого середовища вдома, формування мовленнєвої активності дитини та підтримка позитивної динаміки мовленнєвого розвитку в домашніх умовах. У якості таких матеріалів можуть бути використані наступні (додаток Д):

1. Пам’ятка «Мова дорослого – взірець для наслідування», яка містить рекомендації щодо правильного мовленнєвого моделювання в повсякденному спілкуванні з дитиною. У ній акцентується увага на важливості чіткої, граматично правильної, емоційно виразної мови дорослих, що є зразком для формування мовлення дитини. Дотримання цих рекомендацій сприяє засвоєнню правильних мовленнєвих структур та розвитку активного і пасивного словника.

2. Пам’ятка з артикуляційними вправами, яка включає комплекс простих ігрових завдань для зміцнення м’язів артикуляційного апарату. Артикуляційна гімнастика є важливою складовою розвитку мовлення, оскільки формує моторну базу для правильної звуковимови, покращує координацію рухів органів мовлення та сприяє усвідомленню їх функцій.

3. Пам’ятка «Розвиток мовленнєвого дихання», де подано вправи для формування правильної дихальної підтримки мовлення. Повноцінне мовленнєве дихання – це основа зв’язного, виразного мовлення, що дозволяє дитині говорити довшими фразами, зберігати ритмічність і інтонаційну виразність мовлення.

Створення та використання таких матеріалів у роботі з батьками є надзвичайно важливим, оскільки вони дозволяють забезпечити безперервність корекційного впливу у природному домашньому середовищі. Консультативна підтримка батьків підвищує ефективність логопедичної допомоги, активізує

мовленнєву взаємодію в сім'ї та сприяє формуванню сприятливого комунікативного клімату для дитини.

У свою чергу психоемоційний та мовленнєвий розвиток дітей в умовах воєнних дій значною мірою залежить від «психологічного благополуччя», до ключових складових якого належать:

– автономія – здатність самостійно приймати рішення і регулювати свою поведінку навіть за умов соціального тиску;

– позитивні відносини з оточуючими, що передбачає розвиток підтримуючих та дружніх стосунків із найближчим оточенням;

– управління навколишнім середовищем, що характеризується вмінням досягати поставлених цілей і долати труднощі в різних ситуаціях;

– наявність життєвої мети, що розкривається через усвідомлення власних напрямів розвитку та прагнень;

– особистісний розвиток, що розкривається через прагнення до самовдосконалення;

– самоприйняття – усвідомлення і позитивне ставлення до усіх аспектів власної особистості і життя в цілому [39, с. 154].

Виходячи із вище означеного, погоджуємось із Ю. Рібцун, що для ефективного розвитку мовлення у дітей дошкільного віку, особливо в умовах воєнного стану, важливо застосовувати прості й доступні методи, які сприятимуть формуванню мовленнєвих навичок та попередженню можливих порушень, такі як:

– емоційно-психологічна підтримка (створення позитивного емоційного середовища, де дитина відчуває любов, розуміння та підтримку, є основою для формування мовленнєвої впевненості та мотивації до комунікації);

– ігрова діяльність (гра як провідна діяльність дошкільного віку стимулює розвиток мовлення, розвиваючи мовленнєву активність, творчість, уяву та комунікативні навички дитини);

– розвиток моторики та мовленнєвого апарату (виконання артикуляційної гімнастики, дихальних та пальчикових вправ сприяє покращенню координації

рухів мовленнєвого апарату та загальному розвитку дрібної моторики, що тісно пов’язано з мовленнєвим розвитком);

– розвиток слухової уваги та фонематичного сприймання (спрямування роботи на розвиток здатності чути, розрізняти звуки, концентрувати слухову увагу та покращувати фонематичне сприймання є важливим для правильної вимови та оволодіння мовленням)**;**

– мовленнєво-комунікативна діяльність (активне спілкування, слухання казок, оповідань, вивчення віршів напам’ять та розповідання сприяє збагаченню словникового запасу, розвитку зв’язного мовлення та засвоєнню літературних норм) [49, с. 10].

Отже, в контексті організації профілактичної роботи особлива увага має приділятись створенню безпечного та підтримуючого середовища, у якому дитина буде відчувати стабільність, захищеність та довіру. Ефективність профілактичної роботи значною мірою залежить від раннього виявлення ризиків мовленнєвих порушень, використання адаптованих методик діагностики, індивідуалізації підходів та активної співпраці між педагогами, логопедами, психологами і батьками. Така системна взаємодія сприятиме не тільки уникненню виникнення мовленнєвих порушень, а й цілісному гармонійному розвитку особистості дитини навіть в складних умовах воєнного стану.

2.3 Методичні рекомендації щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом у формуванні мовлення, що впливає на подальший розвиток дитини. Проте в умовах воєнного стану в Україні зростає ризик виникнення мовленнєвих порушень через стресові фактори, порушення звичного способу життя та обмеження доступу до якісної освіти і фахової допомоги [56].

Оскільки останнім часом спостерігається значне зростання кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, надзвичайно важливо, щоб батьки та педагоги

добре розуміли особливості мовленнєвого розвитку в межах нормального онтогенезу, мали змогу своєчасно виявляти можливі проблеми та належно реагувати на них [50]. Тому у сучасних умовах особливо важливо розробляти та впроваджувати ефективні профілактичні заходи, спрямовані на запобігання мовленнєвим порушенням, які враховуватимуть специфіку впливу зовнішнього середовища.

За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку (додаток Е) метою яких є попередження виникнення мовленнєвих порушень, розвиток мовленнєвих навичок, збагачення словникового запасу, вдосконалення звуковимови та формування граматично правильного мовлення на основі ігрових завдань і вправ, з використанням артикуляційної гімнастики (додаток Ж) [61], спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дітей.

Для підбору матеріалів можна використовувати різноманітні матеріали та ресурси, які підходять для розвитку фонематичних, артикуляційних та комунікативних навичок. Зокрема, у якості ілюстративного та мовленнєвого матеріалу може бути використано ілюстративний, ігровий та віршований матеріал із альбому учителя-логопеда «У країні Веселкових звуків» (Ю. Рібцун [51; 52]). Матеріали альбомів можна адаптовувати під індивідуальні потреби дітей, обираючи завдання відповідно до рівня розвитку мовлення. Таке комплексне поєднання матеріалів значно підвищуватиме ефективність профілактичної або корекційної роботи із дітьми старшого дошкільного віку.

Розроблені методичні рекомендації мають універсальний характер, що дозволяє їх адаптувати для різних дітей тієї ж вікової категорії. Їх особливістю є гнучкість.

Методичні рекомендації виступають інструментом для профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, особливо в умовах сучасних викликів, що впливають на освітній процес (рис. 2.6).

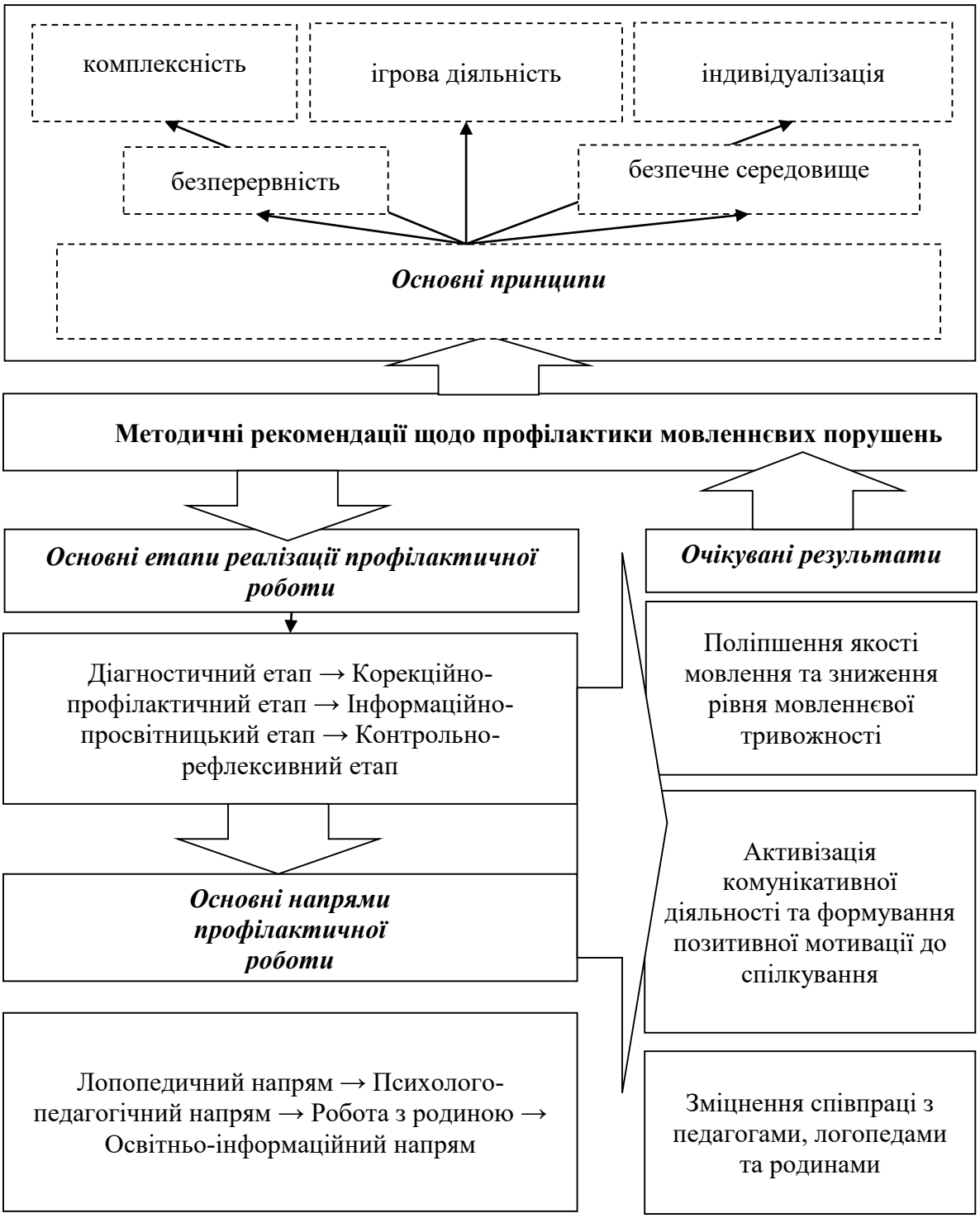

Рисунок 2.6 – Структуризація методичних рекомендацій щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку (авторська розробка)

Своєчасна профілактична робота дозволяє не тільки запобігати виникненню мовленнєвих порушень, а й сприяє розвитку моторних, когнітивних та соціальних навичок, особливо в контексті розвитку артикуляційного апарату,

фонематичного слуху, поповнення словникового запасу, вдосконалення правильної звуковимови та розвитку зв’язного мовлення (рис. 2.7).

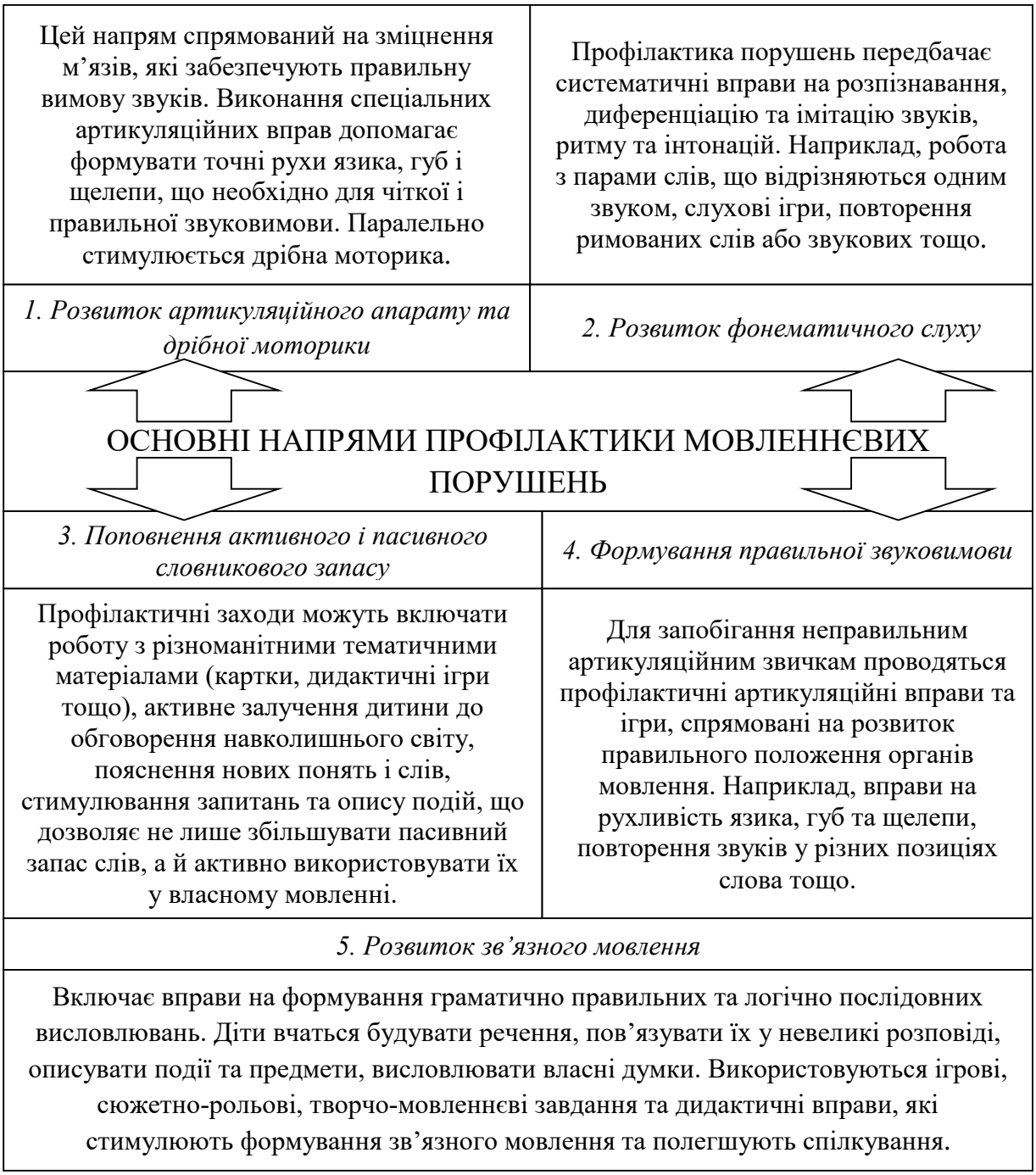

Рисунок 2.7 – Характеристика основних напрямів профілактики мовленнєвих порушень [13; 21; 29; 58; 59; 60; 66; 70; 71]

У сучасній логопедичній практиці дедалі більше уваги приділяється інтеграції нейропсихологічних підходів у процес діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей. Нейропсихологічні методи дозволяють глибше

зрозуміти механізми мовленнєвої недостатності, визначити слабкі та сильні сторони розвитку пізнавальних процесів, які безпосередньо впливають на формування мовлення.

Особливої актуальності ці підходи набувають у роботі з дітьми старшого дошкільного віку, коли мовлення є провідною психічною функцією, що забезпечує готовність до навчання у школі. Врахування нейропсихологічних особливостей дитини дає змогу підвищити ефективність логопедичної допомоги, спрямувати її не лише на усунення мовленнєвих відхилень, а й на гармонізацію всього психічного розвитку дитини.

У зв’язку з цим можна проводити заняття з елементами нейрокорекції, що сприятиме розвитку міжпівкульної взаємодії, когнітивної гнучкості та саморегуляції, а також забезпечить більш ефективне засвоєння мовленнєвих навичок (додаток И). Такий підхід дозволяє реалізувати інтегровану модель логопедичної допомоги, яка враховує не лише мовленнєві, а й нейропсихологічні аспекти розвитку дитини, що є особливо важливим на етапі підготовки до шкільного навчання (рис. 2.8).

Однією з ключових умов ефективної профілактики є формування позитивної мотивації до мовленнєвої діяльності, якої можна досягти через заохочення дітей до активного спілкування, створення ситуацій успіху, коли кожне правильне мовне досягнення дитини підкріплене похвалою або іншими заохоченнями. Важливим аспектом є також розуміння вікових норм мовленнєвого розвитку, що дозволяє вчасно виявити відхилення та здійснити корекційні заходи.

Співпраця з родинами дітей також є важливим напрямом у профілактиці мовленнєвих порушень. Взаємодія між логопедами і батьками сприяє цілісному підходу до розвитку дитини, а також допомагає створювати додаткові можливості для розвитку мовлення поза межами освітніх закладів. Раннє залучення батьків до процесу розвитку мовлення їхніх дітей дозволяє забезпечити стійкі результати у боротьбі з можливими порушеннями мовленнєвого розвитку [56].

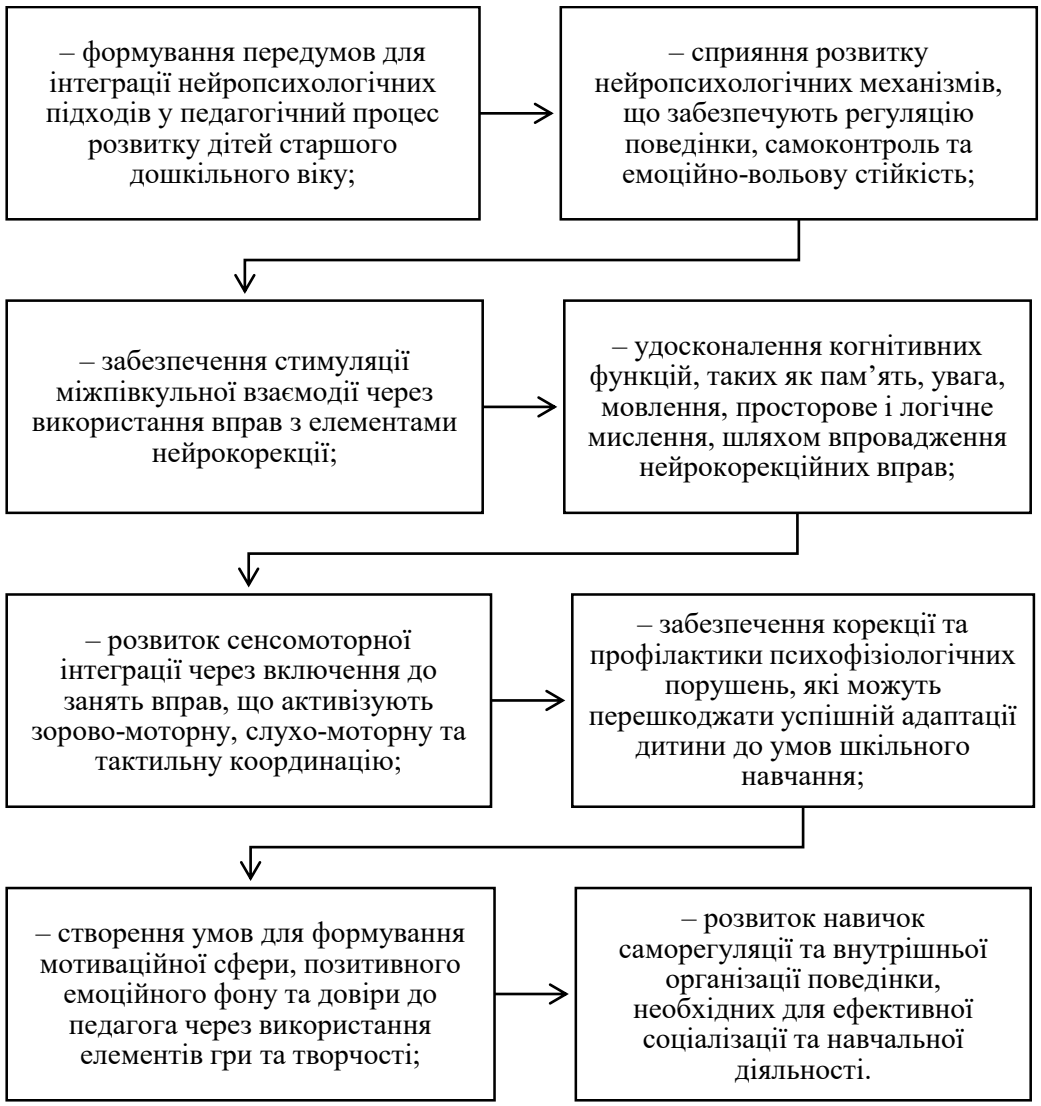

Рисунок 2.8 – Основні завдання впровадження нейрокорекційних вправ у структуру занять [5; 8; 54; 67; 68; 69]

В період воєнного стану батькам важливо дотримуватись певних правил поведінки. Зокрема:

– зберігати спокій, адже емоційний стан батьків безпосередньо впливає на емоційний стан дітей. Важливо дотримуватись визначеного розпорядку дня та звичних ритуалів, що допоможе створити відчуття безпеки та стабільності.

– дарувати фізичну та емоційну підтримку – творчі заняття, обійми, лагідні слова, спільні ігри сприяють емоційному розвантаженню та позитивно впливають на розвиток мовлення.

– створювати відчуття безпеки – важливо пояснювати дітям дії дорослих, щоб розвинути відчуття того, що дорослі завжди поруч та роблять все необхідне

для їхнього захисту.

– говорити правду – будьте чесними з дітьми, адже це зміцнює довіру, допомагає пережити складні обставини, проте уникайте надмірних деталей, які можуть налякати.

– проводити спільно час – активна взаємодія з дитиною через гру і спільні заняття сприяють зміцненню емоційного контакту та дозволяють відволіктись від тривоги [64, с. 825].

В даному контексті варто наголосити, що запобігання мовленнєвим порушенням має здійснюватися комплексно, починаючи ще з періоду внутрішньоутробного розвитку та продовжуючись упродовж усього дошкільного віку. Саме в цей час закладаються основи мовленнєвої та комунікативної компетентності, яка є невід'ємною складовою повноцінного розвитку дитини, особливо в умовах воєнного стану.

Попри складну ситуацію, профілактичні заходи можуть істотно зменшити імовірність виникнення мовленнєвих порушень і сприяти природному становленню мовлення. Важливо дотримуватись інтегрованого підходу, що охоплює своєчасну мовленнєву активізацію, розвиток артикуляційної моторики, фонематичного слуху та здатності до концентрації слухової уваги. Не менш значущим є забезпечення сприятливої емоційної атмосфери в сім'ї, що підтримує дитячу впевненість та мотивацію до пізнання.

Ефективною профілактикою також є постійне мовне спілкування з дитиною, залучення її до ігор і виконання спеціальних вправ для розвитку мовленнєвих функцій. Врахування цих чинників допомагає формувати гармонійний мовленнєвий розвиток, навіть попри зовнішні труднощі, і забезпечує дитині успішну соціальну адаптацію [56, с. 166].

Загалом, для ефективної профілактики мовленнєвих порушень необхідно систематично підходити до організації мовленнєвої діяльності, забезпечувати безперервну комунікацію дитини з оточенням і враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, що допоможе запобігти появі мовленнєвих порушень і забезпечить нормальний розвиток комунікативних навичок у старшому

дошкільному віці.

Таким чином, комплексний підхід до подолання проблеми мовленнєвих порушень у дітей дозволяє визначити основні напрямки організації профілактичної роботи в умовах воєнного часу:

– міжпредметна оцінка психоемоційного стану дитини, розпізнавання негативних впливів на її мовленнєвий розвиток. Міждисциплінарний підхід до подолання мовленнєвих розладів у дітей дає змогу не лише комплексно підійти до вирішення проблем, а й сприяє усуненню наслідків психологічної травми, що суттєво негативно впливає на пізнавальний, у тому числі мовленнєвий, розвиток дитини;

– надання емоційної підтримки та здійснення спільної комунікативної діяльності, доброзичливе ставлення до дитини з боку дорослих та однолітків. Для реалізації цього напряму роботи необхідно залучати рідних та близьких дитини для роз'яснення та надання методичних рекомендацій. При цьому батькам слід рекомендувати уникати секретів і натяків, це ще більше лякає дитину;

– створення сприятливих соціальних умов для комунікативного розвитку дитини, що сприятиме формуванню здатності до взаємодії, співпраці, розуміння, самореалізації в суспільстві серед однолітків, дітей молодшого та старшого віку.

– формування та диференціація позитивної мотивації спілкування. Адже серед основних недоліків, які спричиняють труднощі у спілкуванні дітей з порушеннями мовлення, є їхня комунікативна невмотивованість, що зумовлює відсутність комунікативних навичок, навичок міжособистісного спілкування та комунікативної компетентності в цілому.

– заохочення та розвиток зв'язного мовлення як основи спілкування. Розкриваючи особливості цього напряму, слід підкреслити, що одним із головних завдань мовлення є формування зв'язного монологічного мовлення, яке, порівняно з діалогічним мовленням, вимагає більшої розсудливості, усвідомленості, самовладання та значних розумових зусиль для побудови.

– цілеспрямоване формування та розвиток мовленнєвої функції та пізнавальної сфери у дітей старшого дошкільного віку, що не лише суттєво впливає на процес формування особистості дошкільника, а й впливає на формування його комунікативних навичок [64, с. 823-824].

Отже, виходячи із вище означеного, основні напрями профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку повинні характеризуватись комплексним підходом до мовленнєвого розвитку, що передбачає активну участь як батьків, так і логопедів. Першим важливим кроком є створення розвивального мовленнєвого середовища, яке стимулює мовленнєву активність дитини. Розвивальне мовленнєве середовище має бути багатим на різноманітні мовленнєві впливи, включаючи як навчальні, так і художньо-мовленнєві завдання, що сприяють збагаченню словникового запасу дитини та розвитку її комунікативних навичок.

Висновки до другого розділу

Отже, в ході дослідження була розроблена модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, яка включає три основні компоненти: організаційний, психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний. Модель є гнучкою, адаптивною до різних умов і забезпечує системність у профілактичній діяльності, що сприяє зниженню ризиків мовленнєвих порушень, покращенню емоційного стану дітей та формуванню основ для їхньої успішної соціалізації і подальшого навчання.

Визначено, що ключовим у профілактиці мовленнєвих порушень є комплексний підхід, який повинен включати своєчасну мовленнєву стимуляцію, розвиток артикуляційних навичок, фонематичного сприймання та слухової уваги. Важливою складовою також є створення позитивного емоційного та психологічного клімату, що сприяє розвитку впевненості у дитини та її бажанню вчитися новому – регулярне спілкування з дитиною, участь у ігрових діяльностях і виконання вправ для розвитку мовленнєвого апарату є ефективними методами профілактики.

Урахування цих аспектів у процесі профілактики дозволяє забезпечити гармонійний розвиток мовлення у дітей навіть в умовах несприятливих факторів, створюючи передумови для успішної адаптації та соціалізації.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало можливість отримати низку важливих висновків, які відповідають поставленим завданням:

1. У ході аналізу профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку як психолого-педагогічної проблеми визначено, що профілактику мовленнєвих порушень слід розглядати як багатогранний процес в контексті взаємодії педагогічних, медичних, психологічних та логопедичних заходів, які будуть націлені на забезпечення повноцінного розвитку мовлення у дітей та попередження всіх можливих порушень. Обґрунтовано, що ефективне поєднання первинної, вторинної та третинної профілактики дозволяє забезпечити гармонійний мовленнєвий розвиток дитини та підтримати її здатність до успішної соціалізації.

В даному контексті успішна первинна профілактика сприяє створенню належних умов для нормального мовленнєвого розвитку та значно зменшує ризики виникнення порушень мовлення. Відповідно, вторинна і третинна профілактика носять не лише профілактичний характер, а й корекційно-профілактичний, адже запобігання виникненню нових мовленнєвих порушень можливе за умови повного усунення вже наявних.

2. У процесі розгляду вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку, визначено, що старший дошкільний вік – це період активного становлення особистості дитини, її пізнавальної, емоційної та мовленнєвої сфер. У цей час діти виявляють підвищену допитливість, прагнення до самостійності, спілкування та активного пізнавання навколишнього світу. Відбувається формування основ майбутньої навчальної діяльності, збагачується словниковий запас, а мовлення стає більш виразним та зв’язним. Саме цей віковий етап відіграє особливе значення для подальшого розвитку дитини та забезпечення її успішної адаптації до умов навчання у шкільному середовищі.

3. У ході характеристики особливостей психоемоційного та мовленнєвого

розвитку у дошкільників розглянуто фактори, які можуть негативно впливати на мовленнєвий розвиток, зокрема біологічні, соціальні та психоемоційні. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану в Україні діти старшого дошкільного віку зазнають значного впливу негативних факторів, які можуть спричинити порушення мовленнєвого розвитку – психоемоційний стрес, соціальна ізоляція, зміни у звичному середовищі та обмежений доступ до освітніх і корекційних послуг створюють серйозні ризики для формування мовлення. Водночас, дошкільний вік є критичним періодом для розвитку комунікативних і мовленнєвих навичок, що зумовлює необхідність своєчасних профілактичних заходів. Зважаючи на сучасні виклики, вжиття профілактичних заходів може значно знизити ризик виникнення мовленнєвих порушень і сприяти нормалізації мовленнєвого розвитку.

4. У ході дослідження була розроблена модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку, яка включає три основні компоненти: організаційний, психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний. Запропонована модель профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку передбачає комплексний підхід, який поєднує організаційні, психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу воєнного стану на мовленнєвий розвиток дітей. Вона передбачає залучення мобільних та дистанційних форматів роботи, створення сприятливого емоційного середовища, активну участь батьків і педагогів, а також індивідуальний і груповий підхід до дітей. Модель є гнучкою, адаптивною до різних умов і забезпечує системність у профілактичній діяльності, що сприяє зниженню ризиків мовленнєвих порушень, покращенню емоційного стану дітей та формуванню основ для їхньої успішної соціалізації і подальшого навчання.

5. Були розкриті особливості організації та змісту профілактичної роботи з попередження мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку в умовах воєнних дій. Визначено, що для ефективної організації профілактики мовленнєвих порушень важливо чітко розуміти нормативні показники

мовленнєвого розвитку дитини, аби відрізнити вікові особливості від специфічних проблем. Обґрунтовано, що в контексті організації профілактичної роботи особлива увага має приділятись створенню безпечного та підтримуючого середовища, у якому дитина буде відчувати стабільність, захищеність та довіру. Ефективність профілактичної роботи значною мірою залежить від раннього виявлення ризиків мовленнєвих порушень, використання адаптованих методик діагностики, індивідуалізації підходів та активної співпраці між педагогами, логопедами, психологами і батьками. Така системна взаємодія сприятиме не тільки уникненню виникнення мовленнєвих порушень, а й цілісному гармонійному розвитку особистості дитини навіть в складних умовах воєнного стану.

6. Були розроблені методичні рекомендації щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку метою яких є попередження виникнення мовленнєвих порушень, розвиток мовленнєвих навичок, збагачення словникового запасу, вдосконалення звуковимови та формування граматично правильного мовлення на основі ігрових завдань і вправ, з використанням артикуляційної гімнастики, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дітей. Розроблені методичні рекомендації мають універсальний характер, що дозволяє їх адаптувати для різних дітей тієї ж вікової категорії. Методичні рекомендації виступають інструментом для профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, особливо в умовах сучасних викликів, що впливають на освітній процес, адже своєчасна профілактична робота дозволяє не тільки запобігати виникненню мовленнєвих порушень, а й сприяє розвитку моторних, когнітивних та соціальних навичок, особливо в контексті розвитку артикуляційного апарату, фонематичного слуху, поповнення словникового запасу, вдосконалення правильної звуковимови та розвитку зв’язного мовлення.

Отже, результати дослідження підтверджують актуальність та необхідність комплексного підходу до профілактики мовленнєвих порушень, який охоплює організаційні, психолого-педагогічні та корекційно-розвивальні

заходи, що сприятиме гармонійному розвитку мовлення, попередженню мовленнєвих порушень та мінімізації негативного впливу воєнного стану на мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранець І. В., Пахомова Н. Г. Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку: теорія і сучасна практика. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 60–66.

2. Баскакова О. Ф. Раннє виявлення і профілактика мовленнєвих порушень у дітей. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2(1). С. 70–77.

3. Бондар І. О., Якубенко І. О. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку за допомогою скоромовок. *Future of science: innovations and perspectives* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 21-23 квітн. 2025 р., Стокгольм : SSPG Publish, 2025. С. 222–225.

4. Булгакова В. О. Використання логопедичної ритміки в корекційній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із дизартрією в умовах повоєнного відновлення України. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/conf_28_10_2024-04-03/conf_28_10_2024-04-03 (дата звернення: 15.05.2025).

5. Вікові норми розвитку мовлення. URL: https://promova.center/ua/blog/vikovi-normy-rozvytku-movlennya/___(дата звернення: 15.05.2025).

6. Вікові особливості дітей 5-6 років (старша група). URL: https://wiki.cusu.edu.ua/ (дата звернення: 15.05.2025).

7. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості. URL: https://studentam.net.ua/content/view/2235/97/ (дата звернення: 15.05.2025).

8. Вікові характеристики мовленнєвого розвитку дитини. URL: https://krasnokutsk.irc.org.ua/vikovi-harakteristiki-movlennevogo-rozvitku-ditini-14-59-04-21-04-2020/ (дата звернення: 15.05.2025).

9. Галецька Ю.В. Дослідження стану сформованості звуковимови у старших дошкільників з порушеннями мовлення. *Inclusion and Diversity*. 2025. Вип. 5. С. 15–18.

10. Гречишкіна І.А., Маркотенко Т.С. Освітній і сімейний контекст

формування мовлення дитини дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 84, т. 1. С. 188–192.

11. Данилюк К., Дубравська Н. Психолого-педагогічні аспекти профілактики мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку. URL: https://eprints.zu.edu.ua/20779/1/3.pdf (дата звернення: 15.07.2025).

12. Доценко С.О. Розвиток інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку засобами STEM-освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. Випуск 52. С. 43–50.

13. Зданевич Л., Крутій К. Подолання комунікативної дезадаптації у мовленнєво пасивних дітей дошкільного віку. *Psycholinguistics.* 2019. № 26(1). С. 141–159.

14. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с.

15. Інклюзивне завчання. Статистичні дані. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani (дата звернення: 15.07.2025).

16. Іншакова І.Є. Ознаки та особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57, т. 2. С. 217–220.

17. Кас'яненко О.М., Джус Д. Раннє виявлення і основні напрями профілактики мовленнєвих порушень в перші роки життя дитини. *Освіта і наука*. 2024. Вип. 1(36). С. 98–111.

18. Кас'яненко О.М., Мондик Т.М. Раннє виявлення і основні напрями профілактики мовленнєвих порушень в перші роки життя дитини. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів* : зб. матеріалів доп. учасн. VI Всеукр. наук.-практ. конф., 13–14 травн. 2021 р., Мукачево : Вид-во МДУ, 2021. С. 94–96.

19. Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями: навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед.ун-т імені Павла Тичини, Ф-т дошкільної та спец. освіти; уклад. Л. А. Черніченко. Умань: Візаві, 2022. 142 с.

20. Король А. В. Дидактичний матеріал із логопедичного обстеження мовленнєвого розвитку дитини : мовленнєва картка з картинками. Тернопіль : Видавництво «Мандрівець», 2023. 24 с.

21. Король А. Пропедевтика мовленнєвих порушень в системі логопедичної допомоги. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86, т. 2. С. 278–283.

22. Котлова Л. О., Бондар І. О., Долінчук І. О. Підходи до корекції мовленнєвих порушень у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 79. С. 105–109. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.18

23. Кравченко А. І., Кравченко І. В. Використання дихальної гімнастики для дітей, які заїкаються. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2022. Вип. 19. С. 135–146.

24. Кравченко А., Кравченко І. Застосування гімнастичних вправ та аутогенного тренування при корекції заїкання у дітей. Суми : ФОП Цьома С. П., 2023. 93 с.

25. Купчишина В., Мацук Л. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. *Psychology Travelogs*. 2022. №1. С. 65–84. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2022-1-5

26. Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 28-34.

27. Маршицька В.В. Соціокультурні передумови формування особистості старшого дошкільника у багатовимірному соціальному просторі. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711589/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%92.%D0%92.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

28. Медвідь А. В., Чекан О. І. Профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку. *Наука майбутнього*. 2020. Вип. 2(6). С. 94–99.

29. Незамай М. І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку у сім'ї. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 65, т. 2. С. 176–179.

30. Нейропсихологічна діагностика та корекція в дитячому віці. URL: https://seminarov.net/online/neuro

31. Ніколаєску І.О., Бондар В. Г., Мариняка Р. А. Особливості формування мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку. *Вісник науки та освіти*. 2024. №10(28). С. 1060–1070.

32. Олійник О. О. Теоретичні підходи у дослідженні інтелекту та мислення старших дошкільників. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/2117 (дата звернення: 21.07.2025).

33. Особливі діти у вирі війни: боротьба за право на навчання. URL: https://fact-news.com.ua/osoblivi-diti-u-viri-viyni-borotba-za-pravo-na-navchannya (дата звернення: 21.07.2025).

34. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.08.2024).

35. Паласевич І. Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 49, т. 2. С. 126–131.

36. Папка з діагностичними методиками для дітей дошкільного віку. URL: https://naurok.com.ua/papka-z-diagnostichnimi-metodikami-dlya-ditey-doshkilnogo-viku-217939.html (дата звернення: 21.04.2025).

37. Підлипняк І. Ю., Дука Т. М. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Випуск 73. С. 40-43.

38. Поліщук Т. С. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід* : збірник наукових праць / за заг. ред. В.Є. Литньова, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун.

Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С. 174–177.

39. Потапюк Л. М., Лінник Б. В. Вплив воєнного конфлікту на розвиток зв'язного мовлення дітей з особливими освітніми потребами: виклики та стратегії підтримки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. №1(108). С. 151–160. DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-108-1-151-160

40. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (дата звернення: 21.04.2025).

41. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: наказ М-ва освіти і науки України від 12 січн. 2021 р. № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 15.04.2025).

42. Проблеми українських дітей під час війни (27 січня – 1 лютого 2023). URL: https://www.ratinggroup.ua/news/problems-of-ukrainian-children-in-conditions-of-war-january-27-february-1-2023 (дата звернення: 21.07.2025).

43. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

44. Пророк Н. В., Чекстере О. Ю. Вплив війни на сприйняття дітьми навколишнього світу. *Актуальні проблеми психології навчання в сучасній соціокультурній ситуації* : зб. матеріалів наукових доповідей круглого столу, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 11-12 квітня 2024 року). К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 124–139.

45. Профілактика порушень мовлення. URL: http://www.osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1218 (дата звернення: 15.06.2025).

46. Психологічна характеристика дитини (старший дошкільний вік). URL: https://sites.google.com/

47. Рібцун Ю. Вивчення праксичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*.

2021. № 3. С. 49–55.

48. Рібцун Ю. Вивчення праксичних функцій молодших школярів з особливими мовленнєвими потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. № 4. С. 28–45.

49. Рібцун Ю. Загальний недорозвиток мовлення в дошкільників: пропедевтика та корекція. *Дошкільне виховання*. 2024. №3. С. 3–10.

50. Рібцун Ю. Психомовленнєвий розвиток дітей раннього віку: теорія і практика. *Дошкільне виховання*. 2024. №1. С. 3–9.

51. Рібцун Ю. У країні Веселкових звуків. Альбом учителя логопеда. Частина 1. Х. : Видавнича група «Основа», 2020. 96 с.

52. Рібцун Ю. У країні Веселкових звуків. Альбом учителя логопеда. Частина 2. Х. : Видавнича група «Основа», 2020. 80 с.

53. Рівні та показники мовленнєвої компетеності. URL: https://naurok.com.ua/konspekt-rivni-ta-pokazniki-movlennevo-kompetenosti-188933.html (дата звернення: 21.09.2025).

54. Розвиток мовлення у дітей до 7 років. URL: https://footbik.ua/article/rozvytok-movlennia-u-ditei-do-7-rokiv/ (дата звернення: 14.05.2025).

55. Савченко Л. Л. Інтелектуальний розвиток дітей старшого дошкільного віку як складник розумового розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи*. 2019. Вип. 71. С. 221–224.

56. Сафонік Н.П., Соха Н.В. Профілактика мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку в умовах війни в Україні: *Вплив світової глобалізації на педагогіку та психологію як науки* : матеріали Міжнар. наук. конф., 25–26 грудн. 2024 р. Рига : Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2024. С. 163–167. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-512-9-43

57. Серія публікацій за змістом Закону України «Про дошкільну освіту»: базові етапи дошкільної освіти. URL: https://znayshov.com/News/Details/bazovi_etapy_doshkilnoi_osvity (дата

звернення: 18.03.2025).

58. Соха Н. В. Необхідність та значення ранньої діагностики і профілактики мовленнєвих порушень. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects* : collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4-th International scientific and practical conference, September 25–27, 2021. Berlin, Germany : MDPC Publishing, 2021. С. 153–156.

59. Татьянчикова І.В., Татьянчиков А.О. Психолого-педагогічні рекомендації щодо забезпечення розвитку і соціалізації дитини з особливими потребами в умовах сім'ї. *Сучасні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти: теорія, досвід, інновації* : монографія / за заг. ред. проф. І. В. Татьянчикової. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С. 144–155.

60. Татьянчикова І.В., Ширіна А.В. Робота фахівців психологопедагогічного профілю в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Сучасні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти: теорія, досвід, інновації* : монографія / за заг. ред. проф. І. В. Татьянчикової. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С. 155–172.

61. Томашевська Н. В. Логопедія: ігри та завдання. Х. : Видавничий дім «Пегас», 2020. 64 с.

62. Феденко О.О., Стахова Л. Л. Профілактика порушень мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали VII Всеукр. заочн. наук.-практ. конф., 15 лют. 2018 р. Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. С. 130–133.

63. Чендеш А. Р., Кас'яненко О. М. Шляхи використання ігор та їх вплив на лексичне збагачення дітей дошкільного віку. *Наука майбутнього*. 2020. №1(5). С. 150–156.

64. Черніченко Л. А., Лемещук М. А. Особливості впливу воєнних дій в Україні на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №2(20). С. 818–827. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-818-827

65. Шиш Ю. С. Особливості розумових здібностей старших

дошкільників. *International Electronic Scientific Journal «Science Online»*. 2021. №9. URL: https://nauka-online.com/publications/pedagogy/2021/9/02-2/ (дата звернення: 20.05.2025).

66. Bazyma N., Zdanevych L., Kruty K., Tsehelnyk T., Popovych O., Ivanova V., Cherepania N. Formation of Speech Activity in Older Preschool Children with Autistic Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. № 11 (3). P. 107–121.

67. Early learning and development standardsfor children from 0-6 years. URL: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/1781/file/MK_E_ECD_EarlyLearningDevelopmentStandards_ENG.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

68. How young children learn language and speech: Implications of theory and evidence for clinical pediatric practice. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7236655/ (дата звернення: 20.05.2025).

69. Language development in children: 0-8 years. URL: https://raisingchildren.net.au/babies/development/language-development/language-development-0-8 (дата звернення: 20.05.2025).

70. Preventing Speech and Language Disorders. URL: https://hmk.am/wp-content/uploads/2023/08/preventingspeechandlanguagedisorders.pdf (дата звернення: 27.09.2025).

71. Tasbayeva G. M. Prevention of speech deficiencies in children. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*. 2021. Vol. 2, No. 10. PP. 204–206. (дата звернення: 27.09.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку дошкільників (за методикою А. Король)

1. Обстеження зв'язного мовлення

Завдання 1. Складання розповіді за сюжетною картинкою.

Вам знадобиться будь-яка сюжетна картинка з декількома дійовими особами, це може бути також ілюстрація до якоїсь казки.

Попросіть дитину уважно розглянути картинку і розповісти, що на ній зображено. Не потрібно задавати навідні запитання. Нехай дитина самостійно спробує свої сили в цій нелегкій справі. Добре, якщо Ви запишете дитячу розповідь дослівно. Це допоможе пізніше її спокійно проаналізувати і у Вас з'явиться матеріал для роздумів.

Попросіть дитину описати будь-яку зображену на картинці дійову особу – людину або тварину. Як варіант, Ви можете попросити описати будь-який предмет або іграшку, які знаходяться в кімнаті, не називаючи їх. Спробуйте вгадати – про що (про який предмет) розповіла Ваша дитина.

Параметри оцінки:

1. Дитина склала розповідь самостійно. Ви їй не допомагали.
2. У розповіді були використані точні за змістом слова (багатий словниковий запас).
3. Дитина будувала фрази граматично правильно, без помилок (в її мовленні не було граматичних неточностей).
4. Дитина використовувала речення, що складаються з 4-х і більше слів.
5. Всі звуки і слова дитина вимовляла правильно.
6. Мовлення було в нормальному темпі, плавне, виразне.

Таку розповідь складе дитина, мовленнєвий розвиток якої відповідає віковій нормі.

Завдання 2. Складання розповіді за серією сюжетних картинок.

Вам знадобиться будь-яка серія сюжетних картинок, або історії в картинках. Добре, якщо послідовність подій, зображених на картинках, дитина буде встановлювати самостійно. Для цього картинки, які зазвичай розташовуються на одному аркуші в заданому автором порядку, необхідно розрізати, щоб дитина змогла знайти початок історії, її продовження і кінець. У Вас вийде 3-4 картинки і вже по тому, як дитина їх розкладає, Вам стане зрозуміло – чи змогла вона знайти причинно-наслідкові, логічні зв'язки між подіями, зображеними на картинках. Але не поспішайте підказувати чи виправляти неточності, якщо, на Вашу думку, дитина розклала картинки «не так». Вислухайте спочатку її розповідь, можливо, дитяча логіка виявиться цілком

переконливою.

Вас має насторожити, якщо:

1. Дитина не змогла виявити ніякого зв'язку між картинками.

2. Дитина часто відволікалася від теми розповіді, не виокремлювала «головних» подій, або в оповіданні було багато повторів.

3. Дитина тільки перераховувала предмети на картинках, використовувала окремі, короткі (непоширені) речення;

4. Значення слів були приблизними, дитина рідко використовувала прикметники, прислівники, слова узагальнюючого характеру;

5. Мовлення дитини було прискореним, уповільненим, або Ви чули у вимові запинки.

2. Обстеження звуковимови

Цей розділ, при всій його простоті і доступності, мабуть, один із найскладніших. Пов’язано це насамперед з тим (це відзначають самі логопеди), що багато батьків звикають до звучання мовлення дитини і просто не чують дефектну вимову певних звуків.

Нагадаємо, що формування звуковимови зазвичай закінчується до п’яти, п’яти з половиною років. До цього віку дитина повинна всі звуки рідної мови вимовляти правильно, тобто правильно використовувати їх у власному мовленні, не замінювати на інші звуки, не змішувати між собою. Це означає, що якщо Вашому малюкові ще немає п’яти, він цілком на законних підставах може не вимовляти, наприклад, звук [р], замінюючи його іншим звуком або зовсім пропускаючи. Але якщо дитині вже більше п’яти років, а звук так і не з’явився, час звертатись до логопеда. Логопед вирішить, що робити саме у Вашому випадку.

Однак, якщо у дитини, незалежно від віку, відзначається дефектна вимова багатьох звуків (свистячі, шиплячі, сонорні), в такому випадку не варто чекати п’ятирічного віку. Не зволікайте! Вашій дитині терміново потрібні логопедичні заняття!

Найпростішим способом логопедичного обстеження звуковимови є наступний:

Дитині показують картинки і просять їх назвати. У словах звук повинен знаходитися в різних позиціях: на початку, в середині і в кінці слова.

Потім попросіть дитину придумати коротку фразу з цим словом. Якщо їй важко – допоможіть, придумайте фразу разом.

Якщо потрібні картинки підібрати не вдалося, то просто попросіть дитину повторити за Вами слова з різними звуками.

Орієнтовний перелік слів:

«С» - санки, оса, ніс.

«Сь» - сім, сусід, лось.

«З» - замок, коза, хмиз.

«Зь» - зяблик, поезія, колодязь.

«Ц» - цап, яйце, палац.

«Ць» - ціль, оцінка, заєць.

«Ш» - шапка, машина, душ.

«Ж» - жук, лижі, багаж.

«Ч» - чайник, печиво, м'яч.

«Щ» - щука, вощина, плащ.

«Л» - лампа, балалайка, дятел.

«Ль» - літо, пальма, учитель.

«Р» - ракета, картопля, комар.

«Рь» - ряжанка, двері.

3. Обстеження складової структури слова

Склад – мінімальна вимовна одиниця. Дитина освоює слова, що складаються з різної кількості складів, зі складів зі збігом приголосних звуків. Порушення складової структури слова найчастіше проявляються в перестановці, у пропуску, додаванні звуків або складів. Тому необхідно перевіряти, як дитина вимовляє слова різної складової структури – зі збігом приголосних на початку, середині і наприкінці слова, багатоскладові слова і слова, що складаються з подібних звуків.

Ось приблизний перелік «важких» для дитини слів (добре, якщо до якихось з них Ви зможете підібрати картинки, але можна обійтися і без них, з деякими словами придумайте речення): ведмідь, двері, дерево, трамвай, верблюд, виноград, цукорниця, корзинка, скатертина, ластівка, черепаха, хмиз, акваріум, холодильник, перехрестя, фотографія, під мухомором, балерина, міліціонер, регулювальник, перукарня, сковорідка, рушник, ящірка.

Які можуть бути труднощі:

1. Дитина вимовляє тільки окремі склади;
2. Дитина міняє склади місцями;
3. Дитина один склад вимовляє багаторазово, замінюючи ним інші склади;
4. Дитина скорочує слово, пропускає деякі склади або не вимовляє слово до кінця;
5. Дитина пропускає приголосні там, де вони стоять поруч;
6. Дитина вимовляє слово щоразу по-різному.

4. Обстеження граматичної будови мовлення

Завдання 1. Складання речень за картинками.

Вам знадобляться 3-4 картинки, за якими можна було б скласти кілька речень так, щоб вийшла коротка розповідь. Наприклад, на картинці зображена дівчинка, яка сидить, поруч з нею лежить зламана лялька. Дитина складає приблизно такий текст: «Дівчинка гралася з лялькою. Лялька зламалася, у неї відлетіла нога. Дівчинка засмучена, тому що це була її улюблена іграшка. Тепер її треба полагодити». Якщо:

1. Дитина не може самостійно скласти речення;
2. Дитина тільки перераховує предмети на картинці («Дівчинка. Лялька»);
3. Дитина складає дуже короткі речення;
4. Дитина допускає помилки граматичного характеру («Лялька немає нога»).

Завдання 2. Узгодження прикметника чи займенника з іменником в роді, числі.

Вам знадобляться предметні картинки або якісь іграшки, предмети.

Іменники, що позначають предмети, повинні бути жіночого, чоловічого і середнього роду (кішка, стіл, сонце). Крім того, повинні бути іменники, які використовуються тільки у множині (ножиці, окуляри, штани тощо). Або на зображенні має бути кілька однорідних предметів (квіти, жуки і т. д.).

Пограйте з дитиною в гру «Жадібні звірята». Варіантів дуже багато. Наприклад, жадібне ведмежа не любить ні з ким ділитися. Все, що воно побачить, про все говорить «мій», «моя», «моє» або «мої», «мій м'яч», «мої іграшки». Попросіть дитину побути таким жадібним ведмежам.

Вас має насторожити, якщо:

1. Дитина не змогла скласти більшість словосполучень правильно і не помічає своїх помилок.

2. Труднощі можуть виникнути при узгодженні з іменниками середнього роду чи множини. У цих випадках потренуйтеся складати словосполучення з цими словами.

Завдання 3. Вживання прийменників.

Вам знадобиться будь невелика іграшка або м'яч. Пограйте з дитиною. Вам потрібно перевірити – наскільки вона розуміє значення просторових і часових прийменників, а також чи правильно вживає їх у мовленні.

Спочатку іграшку буде ховати Ваша дитина. Попросіть її заховати ведмедика в коробку, покласти на стіл, під стіл, між стільцями тощо. Ви ускладните завдання, якщо попросите малюка: «Перед тим, як покласти ведмедика перед коробкою, стрибни на правій ніжці два рази». Придумайте й інші складні інструкції. У школі Ваша дитина буде часто з ними стикатися: «Візьми олівець після того, як відкриєш зошит» тощо. Дуже добре, якщо Ви переконалися – Ваша дитина Вас розуміє, вона легко утримує в пам'яті інструкцію з трьох елементів, впевнено виконує її.

У другій частині завдання іграшку ховаєте Ви. Дитина каже – де вона. Вимагати повних відповідей не обов'язково. Головне, щоб дитина у відповіді використовувала прийменники і правильно вживала відмінкові закінчення іменників. У мовленні пізніше за інші (до 5,5 – 6 років) з'являються найскладніші прийменники «через», «з-під», «між», «з-за».

Якщо:

1. Дитина помиляється у вживанні прийменників,

2. Дитина не може виконати інструкції з кількох елементів (спрощує завдання, не утримує їх в пам'яті, помиляється в змісті та черговості виконання, перепитує), це може свідчити не тільки про граматичний недорозвиток мовлення, а й про недостатню сформованість психічних функцій.

Завдання 4. Словотвір і словозміна.

У цій грі слова змінюються за зразком. Дитина уважно слухає, як змінюються слова в першій парі, і за аналогією намагається змінити інші слова. Щоразу, переходячи до іншої моделі, увагу дитини необхідно активізувати. Якщо дитина освоїла лінгвістичну модель, то всі слова вона, не замислюючись, буде змінювати за цією моделлю.

1. Утворення множини іменників.

Книга – книги.

Стілець – стільці.
Озеро – озера.
Чашка –
Огірок –
Перо –
Морква –
Стіл –
Поле –
2. Тварини та їх дитинчата.
Лев – левиця – левеня – левенята
Лис –
Їжак –
Коза –
Корова –
3. Утворення зменшувально-пестливої форми іменників.
Стіл – столик.
Квітка –
Стілець –
Помідор –
Яблуко –
Зірка –
4. Утворення прикметників від іменників.
Яблуко – з яблука який? – Яблучний.
Апельсин – з апельсина який? – Апельсиновий.
Морква – з моркви який? –
Можете перевірити, як дитина справляється з «важчими» словами.
Хутро – з хутра який? – Хутряний.
Папір – з хутра який? – Паперовий.
Слива – зі сливи який? –
Молоко – з молока який? –

Додаток Б

Методика «Словникова мобільність»

Методика призначена для визначення рівня розвитку словникового запасу дітей 4-7 років, а також здатності до використання у своїй промові засвоєної лексики. Методика складається з 6 завдань, що мають певну спрямованість. Кожне завдання оцінюється балами і інтерпретується в залежності від отриманого результату.

Завдання А.

Придумай якнайбільше слів на букву С.

Час 1 хв.

Оцінка.

6 - 7 слів - високий рівень;

4 - 5 слів - середній,

2 - 3 слова - низький.

Завдання Б.

Закінчення слів.

Хід роботи.

Дитину запитують: "Відгадай, що я хочу сказати?

За ...".

Якщо дитина мовчить (незважаючи на повторення даного складу) або механічно повторює сказане, не намагаючись докінчити слово, то можна перейти до наступного стилю:

"А тепер, що я хочу сказати? Пона ..." і т. д.

Всього дитині дається 10 складів, які неоднаково часто зустрічаються на початку різних слів. Склади наступні: 1) по, 2) на, 3) за, 4) ми, 5) му, 6) ло, 7) че, 8) при, 9) ку, 10) зо.

Доповнив всі запропоновані склади до цілого слова - високий рівень.

Впорався з половиною запропонованих складів - середній рівень.

Зміг доповнити тільки 2 слога - низький рівень.

Завдання В.

Створення речень з даними словами.

Дитині пропонується скласти фразу, до якої входили б такі слова:

1) дівчинка, м'ячик, лялька;

2) літо, ліс, гриби.

Оцінюється правильність складання фрази.

Завдання Г.

Підбір рими.

Інструкція:

«Ти, звичайно, знаєш, що таке рима. Рима – це таке слово, яке співзвучне з іншим. Два слова римуються між собою, якщо вони закінчуються однаково. Зрозумів? Наприклад, два слова: віл, гол. Вони звучать однаково, значить, вони римуються. Тепер я тобі дам слово, а ти підбери якомога більше слів, які з цім

словом римуються. Слово це буде «день»».

Якщо дитина не зрозуміла, покажіть їй, як це зробити, на прикладі зі словом «день», перш ніж почати тест з іншим словом. Два інших слова: каша, виття.

Час роботи з одним словом - одна хвилина.

Тест виконаний, якщо дитина підібрала три рими щонайменше для двох слів. Імена власні прийнятні.

Завдання Д.

Словотвір.

Як буде називатися маленький предмет?

м'яч – м’ячик;

рука - ...;

сонце - ...;

трава - ...;

плече - ...;

вухо - ...;

таз - ...

Оцінка.

6-7 балів - високий рівень,

4-5 балів - середній,

2-3 бала - низький.

Завдання Е.

Словотвір.

Якщо предмет зроблений з заліза, то який він?

залізо - ...;

дерево - ...;

сніг - ...;

пух - ...;

папір - ....

Оцінка.

4-5 балів - високий рівень,

2-3 бали - середній,

0-1 бал - низький.

Завдання Ж.

Загальний словниковий запас.

Як називається людина, яка навчає, столярує, теслярує, будує, садовнічає, перекладає, проводить?

Оцінка.

6-7 балів - високий рівень,

4-5 балів - середній,

2-3 бала - низький.

Завдання З.

Дослідження особливостей звукового аналізу слова.

Інструкція:

«Я буду називати тобі слова, а ти, як тільки почуєш слово, яке починається

на букву «д», відразу ляснеш в долоні».

Слова для пред'явлення: дача, рука, хмара, лисиця, будинок, Даша, ком, дорога, тарілка, стіл, дощ, липа, тачка, каша, душ, бджола, дим, річка, кішка, вилка, трава.

Оцінка проводиться на основі підрахунку кількості правильно виконаних хлопків.

Безпомилкове виконання - високий рівень,

1-2 помилки - середній,

3 і більше помилок - низький.

Додаток В

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ ДЛЯ ЗБОРУ ДАНИХ ПРО РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Загальні відомості про дитину та сім'ю:
Ім'я дитини:

_____

Вік дитини:

_____

Соціальні обставини сім'ї (оберіть варіант):
А) постійно проживаємо у своєму населеному пункті;
Б) переїхали у зв'язку з воєнними діями (вкажіть місто/область):

_____

_____

В) інше (уточнити):

_____

Чи відвідує дитина дошкільний навчальний заклад ?
А) так, регулярно; Б) іноді; В) ні.
Кількість дітей у родині:

_____

2. Читання та слухання:
1. Чи читаєте ви своїй дитині казки, вірші, оповідання ?
А) регулярно, майже щодня;
Б) читаємо іноді, раз на тиждень чи рідше;
В) не читаємо.
2. Які саме твори (казки, вірші, оповідання) ви зазвичай читаєте? (запишіть)

_____

3. Як реагує дитина, коли їй читають ?
А) слухає уважно та із задоволенням;
Б) слухає, але не завжди уважно;
В) часто відволікається або не хоче слухати.
4. Що дитині більше подобається слухати ?
А) казки;
Б) вірші;
В) оповідання;
Г) інше (уточнити):

_____

3. Відтворення почутого:

5. Чи може дитина переказати почуте ?
А) так, розповідає майже точно;
Б) розповідає, але додає щось своє;
В) лише частково переказує;
Г) не переказує.

4. Творчість та активність:
6. Чи проявляє дитина інтерес до творчої діяльності (малювання, ліплення, створення казок тощо) ?
А) так, регулярно;
Б) проявляє інтерес час від часу;
В) рідко або взагалі не проявляє.
7. Чи створює дитина власні історії, казки чи розповіді ?
А) так, часто;
Б) іноді, але рідко;
В) не створює.

5. Ігрова діяльність:
8. Чи граєте ви з дитиною в ігри, спрямовані на розвиток мовлення ?
А) так, регулярно (перерахувати):
_____
Б) іноді, коли є можливість;
В) не граємо.

9. Які саме ігри з розвитку мовлення ви використовуєте? (наприклад, загадки, ігри на рими, розповідання за картинками тощо)
_____

6. Особливості мовленнєвого середовища:
10. Як часто дитина спілкується з однолітками ?
А) щодня;
Б) кілька разів на тиждень;
В) дуже рідко або взагалі не спілкується.
11. Чи відвідує дитина логопеда або педагога з мовленнєвого розвитку ?
А) так, регулярно;
Б) іноді, за необхідності;
В) ні, не відвідує.

Додаток Г

Експрес-методика нейропсихологічного обстеження дітей

Обстеження дітей дошкільного та молодшого шкільного віку слід починати з вивчення уміння вступати в контакт, вербального спілкування, з вивчення особистості, емоційно-вольової сфери, умінь та навичок, можливостей «психологічної впрацьовуваності» дитини або, навпаки, тенденції до зниження працездатності, а також з вивчення зони найближчого розвитку.

1. Бесіда

Інструкція: Давай ми з тобою поговоримо. Я тебе запитуватиму, а ти відповідатимеш. Але можеш і ти мені ставити запитання.

а) Скажи, будь ласка, як тебе звуть, повне ім'я та прізвище ? Як звати твоїх батьків ? Бабусю та дідуся ? Брату, сестру ? Як звуть твою вчительку ? (дані питання допоможуть визначити, наскільки дитина володіє загальними відомостями про себе, свою сім'ю та найближче оточення)

б) Навіщо ти сюди прийшов ?

в) Як ти думаєш, у тебе все добре – і пам'ять, і увага, і мовлення ? Чи тебе щось турбує ? (Ставлення дитини до своєї діяльності, критичність.

г) Ти хочеш навчатися у школі ? Тобі подобається вчитися у школі ? Що тобі особливо подобається ? (Система інтересів, емоційне ставлення до школи, до навчальної діяльності)

Аналіз симптомів та можливих помилок

Тест спрямований на дослідження:

- усного експресивного діалогічного мовлення, запасу лексикона та конструкцій речень зв'язного мовлення, на дослідження розуміння зв'язного мовлення;
- вміння вступати в контакт, комунікабельність;
- сфери інтересів та знань;
- системи відносин, емоцій, особистості;
- орієнтування в місці та часі, загального орієнтування в предметному та соціальному світі;
- безпосереднього запам'ятовування;
- міміки особи, інтонаційного ладу мовлення;
- особистості, інтересів, обсягу та змісту знань;
- пізнавальних інтересів, їх вибірковості;
- відстроченої мимовільної вербальної пам'яті.

д) Які навчальні предмети тобі подобаються ? Які не подобаються ? Чому ? Що подобається дивитися по телевізору ? (Пізнавальні інтереси, мотиви діяльності).

е) Чи любиш ти грати з дітьми ? У тебе є друг ? Подруга ? Кого ти найбільше любиш ? Які книжки любиш читати ? (Система відносин. Емоції. Пізнавальні інтереси)

Аналіз симптомів та можливих помилок

- зниження рівня обсягу знань може говорити про ті чи інші кіркові зони мозку;

- несформованість емоційно-вольових процесів, неадекватність поведінки та ін. може свідчити про незрілість підкіркових структур мозку, медіальних скроневих структур мозку, корково-підкіркових зв’язків із впливом на лобну кору.

ж) Вибач, я забула, про що зараз тебе спитала ? А на початку розмови про що ми говорили ? (Вербальна відстрочена пам'ять).

2. Міміка

Як ти покажеш обличчям, що дуже веселий? А як покажеш, що ти сумний чи зовсім сумний ?

Аналіз симптомів та можливих помилок

Несформованість мімічного способу вираження емоцій дозволяє думати про зацікавленість стовбурових структур мозку із впливом на кору правої півкулі.

3. Впізнавання емоцій

Скажи, який настрій у дітей на картинках?

Аналіз симптомів та можливих помилок

Проблеми впізнавання емоцій можуть бути пов'язані з незрілістю медіальних відділів скроневих зон правої півкулі. Труднощі називання їх відповідним словом виникають при слабкості чи незрілості зв'язку скроневої кори лівої півкулі з підкірковими структурами.

4. Сфера образів-уявлень

Намалюй себе.

Досліджується уява, його рівень та психологічний зміст.

5. Уява

Намалюй те, що хочеш. Намалюй те, що можна намалювати із кружка, квадрата, трикутника.

Аналіз симптомів та можливих помилок

Сформованість цих сфер пов'язана з повноцінністю лобних систем мозку та зони ТРО.

Довільна діяльність

6. Піднімання руки на стимул

Коли я стукну 1 раз, ти швидко піднімеш руку. (Тест спрямовано дослідження довільної діяльності, її організації, стійкості, вербальної пам'яті, перемикання).

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливі помилки: нестійке запам’ятовування інструкції, уповільнене виконання, інертність, персеверація, дефекти перемикання. При помилках

можлива дисфункція лобних, задньолобних, лобно-скроневих зон мозку. При грубих помилках можлива незрілість стовбурових структур мозку.

7. Конфліктна довільна діяльність. Рухова сфера

Кулак-палець

Я піднімаю палець, а ти у відповідь маєш підняти кулак і відразу опустити. А якщо я підніму кулак, ти мусиш одразу підняти палець і одразу опустити.

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливий ехопрактичний рух – на піднятий кулак піднімає кулак, на піднятий палець піднімає палець. Персеверація. Ці помилки виявляються при ураженнях чи дисфункціях лобових зон мозку, при грубому порушенні – незрілість стовбурових структур із впливом лобову кору.

8. Копіювання за зразком

На аркуші паперу у велику клітинку малюються геометричні фігури (квадрат, трикутник, будиночок). Дитина має намалювати такі ж фігури з урахуванням кількості клітин.

Аналіз симптомів та можливих помилок

Необхідно стежити за процесом копіювання:

- чи дивиться дитина на зразок,
- чи підраховує кількість клітин, якими треба проводити лінії,
- контролює чи ні свої дії,
- чи порівнює свій малюнок із зразком, чи звертає уваги зразок і замінює довільну задану діяльність звичним спонтанним малюванням. При зниженні довільної діяльності, заміні її звичними діями або хаотичними, можна думати про слабкість чи дисфункцію кори лобових зон мозку.

9. Динамічний праксис. Кулак-ребро-долоня. Рухова сфера

Роби як я. Дивись уважно.

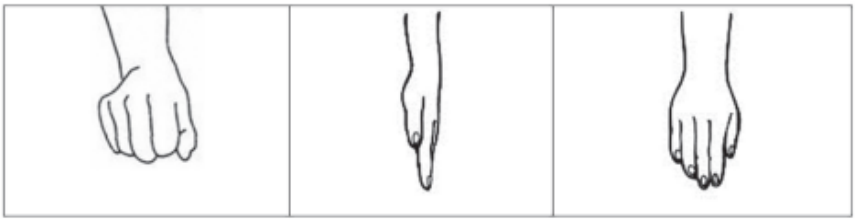

Рисунок Г.1 – Проба «Кулак-ребро-долоня»

Проба спрямована на дослідження виконання рухової програми діяльності.

Аналіз симптомів та можливих помилок

Помилки: незасвоєння програми, пропуск елемента, персеверації руху (вертикального та горизонтального). Увімкнення мови може регулювати, а може й не регулювати правильність виконання дії. У цьому випадку можлива дисфункція лобових часток мозку.

10. Графічна проба «Парканчик»

Продовжуй малювати паркан так само, як у мене, зверни увагу на малюнок.

Рисунок Г.2 – Графічна проба «Парканчик»

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливі персеверації, контамінації, неутримання програми. Можливі дисфункції задньолобових зон кори лівої півкулі.

11. Реципрокна координація

Дивись і роби руками як я (по черзі: кулак-долоня, кулак-долоня)

Аналіз симптомів та можливих помилок

Дискоординація рухів чи відставання лівої чи правої руки та інших. Пов’язані з незрілістю чи органічним ушкодженням мозолистого тіла.

12. Праксис пози

Роби як я (витягування 2-3, 2-5, 2, 5 пальців руки, кільце з 1, 2 пальця, 1-5 пальців та ін.).

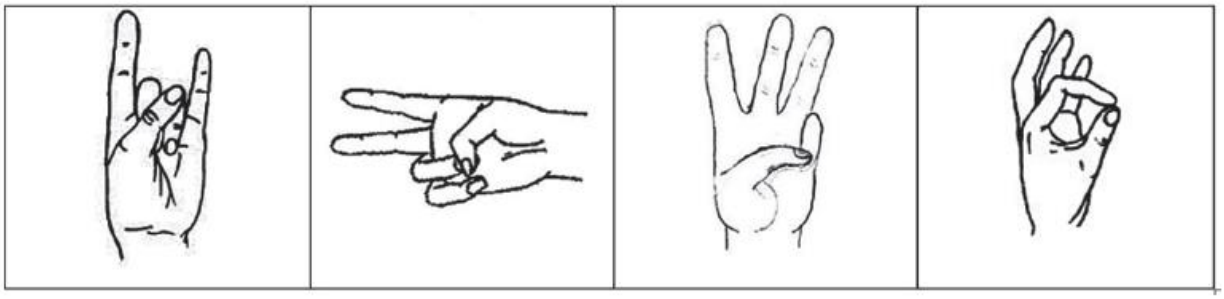

Рисунок Г.3 – Пальцевий праксис поз

Аналіз симптомів та можливих помилок

При дзеркальних помилках (замість 2 пальця 5-й, замість 5-го – 2-й і ін.) можлива патологія тім’яно-потиличних відділів кори півкуль. Грубе порушення виконання проб пов’язане з дисфункцією чи незрілістю стовбурових структур мозку.

13. Просторовий праксис. Проби Хеда

Роби руками так, як я роблю. Я підніму праву руку, і ти підіймай праву і т.д. Давай спробуємо (дається зразок)

Аналіз симптомів та можливих помилок

Помилки: заміна лівої руки правої та навпаки, спотворення напрямку руху. Усі помилки – це помилки просторового характеру. Включення уваги суттєво не змінює можливості дитини. Можлива зацікавленість тім'яно-потиличних зон мозку.

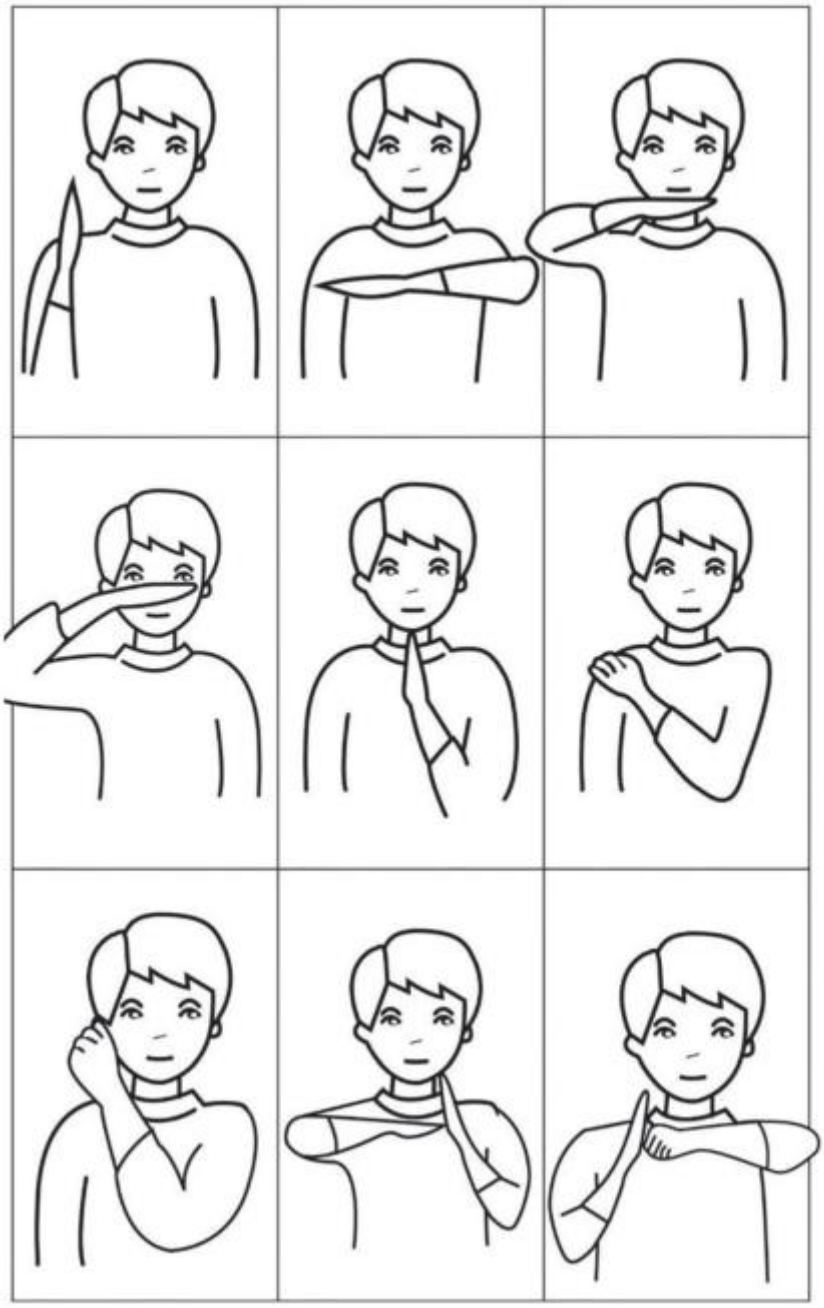

Рисунок Г.4 – Проби Хеда

Гнозис. Акустичний гнозіс

14. Фонематичний слух:

- повторення звуків;
- знаходження літер, відповідних звукам;
- повторення слів, що починаються з опозиційних фонем.

Інструкція: повторюй за мною звуки: Б, П, Х, Г, Т, Д, О. Р; ба-па, па-ба, та-дада-та. Знайди букву П, тепер Б і т.д. Повторюй за мною: сірка-зірка, кит-кіт, миска-мишка, бант-бинт, жабка-шабка, діжка-дітка, мак-бак-лак-так. (Проби спрямовані на дослідження мовленнєвого слуху, повторення слів, серій слів, на слухо-мовленнєве запам’ятовування та відтворення. Перевіряється в основному фонематичний слух)

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливі помилки: заміни опозиційних звуків, літеральні та вербальні парафазії, нестійкість запам’ятовування слів. Всі ці помилки можуть говорити про дисфункцію середньої та верхньої скроневої звивини кори лівої півкулі.

Якщо будуть лише заміни опозиційних звуків, то це дисфункція зони Верніке.

Можуть бути помилки і через дефекти моторної ланки (кінетичної та кінестетичної) в мовленні (заднілобні та нижньотемні зони кори мозку).

Просторовий гнозис

15. Змальовування просторових фігур

Інструкція: намалюй стіл, куб, будиночок. А тепер змалюй. Уважно дивися на мої малюнки та змальовуй (стіл, куб, будиночок).

Аналіз симптомів та можливих помилок

Площинні малюнки говорять про несформованість просторового сприйняття та уявлення. Такий дефект можливий при незрілості зони ТРО лівої та правої півкуль. Він говорить про несформованість інтелекту.

Пам'ять

16. Слухомовна пам’ять. Відтворення попередніх слів

Згадай, які слова ти повторював, а літери згадаєш?

17. Загальна відстрочена пам’ять.

Згадай, що ми робили, які завдання ти виконував. (Досліджується відстрочена слухо-мовленнєва пам'ять слів, з якими дитина діяла і відстрочена загальна пам’ять).

Аналіз симптомів та можливих помилок

Помилки відтворення говорять про дисфункцію стовбурових структур мозку. Правильні відповіді говорять про зрілість (безпеку) кіркових скроневих систем.

Мовлення. Номінальна функція мовлення

18. Називання предметів (або предметних картинок)

Назви те, що намальовано на картинці, яку тобі покажу.

Аналіз симптомів та можливих помилок

Затримки актуалізації слів-найменувань, заміна слів (вербальні чи літеральні парафазії) персеверації. Труднощі називання предметів та помилки пов’язані з незрілістю скронево-тім’яних та заднілобних зон кори лівої півкулі.

19. Включення пропущених слів у речення

(«На березі… сидить рибалка та… рибу». «За партою сидить… і пише…»). Я скажу речення, але в ній буде пропущені деякі слова. Ти маєш вставити в

речення пропущені слова. А тепер повтори речення. Додай потрібні слова у це речення. (Досліджується активний вибір слова, облік контексту та змісту заданої речення (мовлення та мовленнєве мислення).

Аналіз симптомів та можливих помилок

Зниження рівня розвитку мовлення – обсягу словника, інтервербальних зв'язків слова у реченні, несформованість промови лише на рівні пропозиції, труднощі синтаксування можуть говорити на користь слабкості чи дисфункції лобно-скроневих відділів кори лівої півкулі.

20. Слухомовна пам'ять

2 пари по 3 слова: вікно-хліб-вітер, пиріг-колодязь-сокира.

Я говоритиму тобі слова, ти повинен їх запам'ятати. Пізніше я питатиму. Повтори перші три слова. Тепер повтори другі три слова. (Досліджується слухомовленнєва пам'ять в умовах гомогенної інтерференції)

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливі помилки: перестановка слів у кожному ряду, зменшення кількості слів у ряду, контамінація рядів, вербальні парафазії, вплетення інших слів, заміна слів першого ряду словами другого та навпаки. Все це говорить про підвищену гальмівність мовленнєвих слідів про ретро- та проактивне гальмування. При порушенні безпосереднього запам'ятовування слів можна думати про незрілість стовбурових структур мозку. Порушення відстроченого запам'ятовування слів може говорити про незрілість кори скроневих відділів лівої півкулі мозку.

Інтелект

21. Переказ оповідання

Я тобі прочитаю оповідання, а ти його запам'ятай, постарайся зрозуміти, а потім перекажеш (після переказу дитину запитують, у чому сенс оповідання чи чого вчить оповідання).

Аналіз симптомів та можливих помилок

Можливі помилки:

- помилки пам'яті: незапам'ятання змісту, часткове відтворення;
- помилки мислення: нерозуміння змісту, нерозуміння змісту;
- мовленнєві помилки: бідна нерозгорнута мова, бідна лексика, короткі фрази.

Помилки можуть говорити про дисфункцію лобових зон кори лівої півкулі.

22. Четвертий зайвий

Тут на картці 4 предмети, але один із них зайвий. Знайди його і скажи, чому він зайвий.

23. Малюнок сім'ї

Зараз я вийду, а ти відпочинь та намалюй свою сім'ю і себе. (Досліджується афективна сфера, роль сім'ї у формуванні негативних емоцій)

24. Вільне малювання

А тепер намалюй, що хочеш. (Досліджується афективна сфера, уява, інтелект).

Неповнота проб на вивчення мови поповнюється тими тестами, що були використані для дослідження діалогу, слухо-мовленнєвої пам'яті та ін. Неповнота проб на вивчення інших сфер психічної діяльності також поповнюється багатозначністю проб. Наприклад, тест на назву картинок одночасно досліджує і розуміння слів і т. д.

Таким чином, експрес-методика дозволяє провести нейропсихологічне обстеження в більш короткий час і досліджувати:

– вміння та навички самовираження (відтворення емоцій, міміка, виразні рухи рук, тіла);

– вміння малювати та виражати у малюнку систему відносин, сформованість (несформуваність) образів-уявлень, уяву (невербальну);

– уміння тлумачити (пояснювати) свої малюнки, почуті оповідання;

– вміння малювати: зміст малюнка та його чіткість відображають і ступінь розвитку усного мовлення, та ступінь готовності до письмового;

– рухові навички – точність, плавність та координацію рухів, зорово-моторні координації, динаміку;

– здатність до вербального спілкування;

– здатність вступати в бесіду, підтримувати діалог;

– здатність до співпраці.

Відомості про навички, вміння, здібності дитини та робота з тестами дозволяють скласти уявлення про сформованість (несформованість) тих чи інших ВПФ. Незважаючи на стислість, експрес-методика дозволяє досліджувати предметні дії. тести на всі види праксису, ступінь сформованості довільної діяльності та гностичних процесів різної модальності (акустичне, зоровопредметне, просторове сприйняття), мнестичні процеси. Увага не досліджується спеціально, а про його стан робиться висновок на підставі попередніх видів діяльності. Мовлення вивчається нейропсихологом у процесі всього обстеження, так як у всіх тестах можна виявити стан розуміння мовлення (інструкцій), діалогічного мовлення, складу лексики, фразового мовлення та ін.

Якісний та кількісний аналіз виконання завдань дозволить виявити синдроми несформованості ВПФ, виділити фактор, тобто знайти причину труднощів розвитку психіки у дитини.

Спосіб кількісної обробки матеріалів

Можна використовувати крім головного якісного аналізу дефекту та кількісний аналіз. Ми пропонуємо просту систему, яка була розроблена у лабораторії О.Р. Лурії.

Виконання тестів оцінюється за чотирибальною системою за допомогою чотирьох цифр 0, 1, 2, 3.

0 – це практично правильне виконання всіх тестів без помилок;

1 – це 25 % помилок та 75 % правильно виконаних тестів;

2 – це 50% помилок та 50% правильно виконаних тестів;

3 – це 100% помилок під час виконання тестів.

Підрахунок відсотків помилок по кожному тесту дає можливість побудувати криву, якої буде відображено на момент обстеження розподіл симптомів у синдромі та його ядро. Обстеження в динаміці корекційної роботи може показати динаміку змін ВПФ, тенденцію змін, взаємодію ВПФ у процесі корекційної роботи, найбільш слабкі та сильні сторони.

Додаток Д

Матеріали для проведення консультативної роботи з батьками

Пам'ятка з артикуляційними вправами

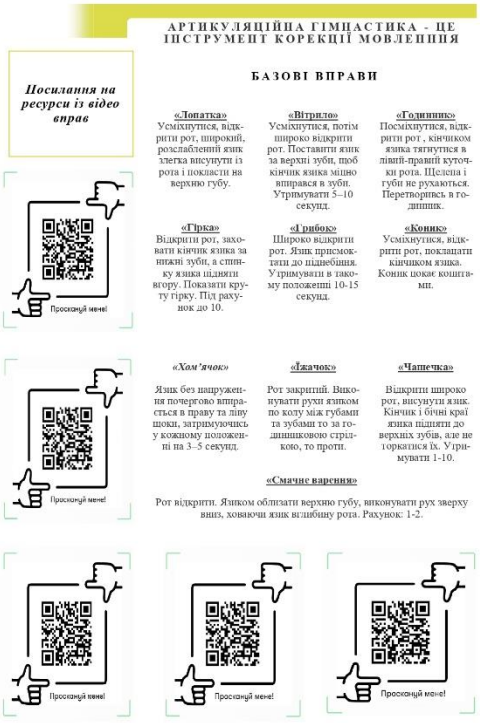

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА - ЦЕ ІНСТРУМЕНТ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ ТА ЗВУКОВИМОВИ.

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПРОВЕДЕННЯ АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ ГІМНАСТИКИ:

– тривалість проведення залежить від віку дитини, але не повинна перевищувати 10 хвилин;
– під час гімнастики обов'язково потрібно використовувати дзеркало, щоб дитина бачила свої органи артикуляції;
– гімнастика повинна проходити в ігровій формі;
– комплекс повинен включати не менше 4-5 вправ, щоб не перевтомлювати дитину великою кількістю завдань;
– якщо дитина не може виконати будь-яку вправу, то потрібно використовувати допоміжні засоби;

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА - ЦЕ ІНСТРУМЕНТ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ

Посилання на ресурси із відео вправ

БАЗОВІ ВПРАВИ

«Лопатка» Усміхнутися, відкрити рот, широкий, розслаблений язик злегка висунути із рота і покласти на верхню губу.

«Вітрило» Усміхнутися, потім широко відкрити рот. Поставити язик за верхні зуби, щоб кінчик язика міцно впирався в зуби. Утримувати 5–10 секунд.

«Годинник» Посміхнутися, відкрити рот , кінчиком язика тягнутися в лівий-правий куточки рота. Щелепа і губи не рухаються. Перетворитись в годинник.

«Гірка» Відкрити рот, захопити кінчик язика за нижні зуби, а спинку язика підняти вгору. Показати круту гірку. Під рахунок до 10.

«Грибок» Широко відкрити рот. Язик присмоктати до піднебіння. Утримувати в такому положенні 10-15 секунд.

«Коник» Усміхнутися, відкрити рот, поклацати кінчиком язика. Коник цокає копитами.

«Хом'ячок» Язик без напруження почергово впирається в праву та ліву щоки, затримуючись у кожному положенні на 3–5 секунд.

«Гойдалка» Рот закритий. Виконувати рухи язиком по колу між губами та зубами то за годинниковою стрілкою, то проти.

«Чашечка» Відкрити широко рот, висунути язик. Кінчик і бічні краї язика підняти до верхніх зубів, але не торкатися їх. Утримувати 1-10.

«Смачне варення»

Рот відкрити. Язиком облизати верхню губу, виконувати рух зверху вниз, ховаючи язик вглибину рота. Рахунок: 1-2.

Проскануй мене!

Пам'ятка «Розвиток мовленнєвого дихання»

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ БАТЬКІВ

ЯК МОЖНА РОЗВИВАТИ МОВЛЕННЄВЕ ДИХАННЯ

ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПОВНОЦІННОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ МАЄ ПОСТАНОВКА ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ.

Плавне мовленнєве дихання формується на основі фізіологічного дихання.

У деяких дітей можуть спостерігатися порушення правильного фізіологічного дихання, тобто недостатнє збагачення легких киснем.

Тому так важливо навчити дитину дихати правильно.

У процесі повноцінного фізіологічного дихання здійснюється профілактика нежиті і респіраторних захворювань, адже саме в носовій порожнині повітря стає вологим або, навпаки, сухим. Воно охолоджується або зігрівається, очищується від пилу, який залишається на маленьких ворсинках носових пазух. Одночасно з цим подразнюються рецептори регуляції активності і кровообігу головного мозку, порушення роботи яких дуже часто призводять до появи підвищеної тривожності, дратівливості, розладів сну.

Роботу з формування правильного мовленнєвого дихання слід починати з вироблення в дитини уміння виконувати різні види вдихів і видихів, а також їх комбінацій.

Наприклад, глибокий вдих і видих через ніс, потім через рот, чергувати вдих носом і видих ротом, вдих і видих через одну ніздрю. Коли глибокий вдих і видих вже засвоєні,

ДОРОСЛИМ СЛІД НАВЧИТИ МАЛЮКА ПРАВИЛЬНО КОРИСТУВАТИСЬ ДИХАННЯМ ПІД ЧАС МОВЛЕННЯ.

Логопедичні дихальні вправи використовуються з метою вироблення цілеспрямованого струмення повітря, необхідного для вимови звуків. Перед початком дихальної гімнастики необхідно провітрити приміщення.

Під час виконання логопедичних дихальних вправ потрібно стежити, щоб дитина дихала діафрагмально.

Під час вдиху живіт випинається вперед, плечі не піднімаються.

Під час видиху живіт втягується.

Щоб дитина займалась із задоволенням, не забувайте проводити логопедичні заняття в цікавій ігровій формі.

ЯК МОЖНА РОЗВИВАТИ МОВЛЕННЄВЕ ДИХАННЯ

«Мовленнєве дихання – основа повноцінного мовленнєвого розвитку дитини»

ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ

Дихальна вправа «Кулька» Надути щоки. Повільно, плавно випускати повітря через губи, витягнуті вперед.

Дихальна вправа «Бульбашки» Рот трохи відкрити. Широкий кінчик язика впирається у нижні зуби. Посередині язика поклавши соломинку для коктейлю, кінець якої опустити у скляшку з водою. Дути у соломинку так, щоб утворювались бульбашки. Слідкувати, щоб губи були нерухомими і щоки не надувались.

Дихальна вправа «Футбол» Губи витягнуті вперед. Здувати вату чи пінопластову кульку на протилежний край столу. Слідкувати, щоб видихуваний струмінь повітря був щілеспрямованим, а щоки не надувались.

Дихальна вправа «Згрібемо ручки» Зліпити уявну сніговику бабу, а потім дихати у долоні, вимовляючи звук «х-х-х», ніби зігрівати їх.

Дихальна вправа «На гойдалці» На нитці прикріпити різнокольорові паперові фігурки лялок (квіти, листочки, сніжинки тощо). Дитині потрібно силою видихуваного повітря розгойдувати їх.

Дихальна вправа «Свищик» Підготувати чисту пляшечку. Кінчик язичка висунути так, щоб він торкався горлечка пляшечки. Зі звуком «ф-ф-ф» плавно видихати повітря у пляшечку.

Дихальна вправа «Фокус» Рот трохи відкритий. Губи в посмішці. Язик розслаблений, у формі «лопатки» лежить на нижній губі. На кінчик язика покласти фігурку, різко здувати її, спрямовуючи повітряний струмінь уперед.

Дихальна вправа «Кораблик» Підготувати паперовий кораблик. Пустити його у миску або у ванну з водою. Спочатку дитина дує на кораблик, не поспішаючи, складаючи губи як для звука «ф-ф-ф». Кораблик пливе плавно. А потім ніби налітає поривчастий вітер. Дитина складає губи як для звука «п», або витягає їх трубочкою, але не надуваючи щік. Кораблик рухається швидше.

Дихальна вправа «Повітряна кулька» Надувати повітряні кульки, дитячі гумові іграшки: дитина набирає повітря через ніс і повільно з достатньою силою видихує його через рот в отвір іграшки.

Дихальна вправа «Хом'як» Поперемінно надувати щоки.

Пам'ятка «Мова дорослого – взірець для наслідування»

ПОРАДИ БАТЬКАМ

Придбайте словники, що стануть вашими порадниками у вихованні культури мовлення дитини.

Правильне мовлення – запорука успішного навчання дитини у школі.

Стежте за мовленням дітей, своєчасно виправляйте мовленнєві недоліки.

Пам'ятайте, що ваше мовлення є взірцем для наслідування, тому воно має бути завжди правильним.

Мовлення дорослих – взірець для наслідування дітей

Додаток Е

Методичні рекомендації щодо профілактики мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку

Мета: попередження виникнення мовленнєвих порушень, розвиток мовленнєвих навичок, збагачення словникового запасу, вдосконалення звуковимови та формування граматично правильного мовлення на основі ігрових завдань і вправ, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності дитини.

Основні напрями:

1. Розвиток артикуляційного апарату та дрібної моторики:

– сприяти зміцненню м’язів мовленнєвого апарату;

– формувати координацію рухів язика, губ і щелепи;

– стимулювати розвиток дрібної моторики, яка безпосередньо впливає на мовлення.

2. Розвиток фонематичного слуху:

– удосконалення сприйняття звуків мовлення та їхньої диференціації.

3. Поповнення активного і пасивного словникового запасу:

– розширення знань дитини про навколишній світ через різноманітні форми діяльності.

4. Формування правильної звуковимови:

– уникнення формування неправильних артикуляційних навичок через профілактичні артикуляційні вправи.

5. Розвиток зв’язного мовлення:

– вдосконалення вміння будувати зв’язні висловлювання.

Структура занять та вправи:

1. Розвиток артикуляційного апарату: передбачає виконання артикуляційних вправ на кожному занятті (додаток М).

2. Вправи для розвитку дрібної моторики:

«Перебирання намистинок»: нанизування намистин на нитку або шнурок.

«Малювання пальцями»: створення малюнків на піску, крупах або фарбами.

«Зроби фігурку»: ліплення з пластиліну або глини.

3. Ігрові завдання для розвитку фонематичного слуху:

«Плесни, якщо чуєш»: плеснути в долоні, почувши заданий звук у словах.

«Знайди звук»: Слухати слова та визначати, в якому місці знаходиться звук (на початку, середині чи кінці слова).

4. Поповнення словникового запасу через гру:

«Що це?»: вгадати предмет за описом логопеда.

«Чарівний мішок»: на дотик визначити, який предмет лежить у мішку, та назвати його.

«Назви якомога більше»: називати предмети, що відповідають заданій темі

(овочі, фрукти, іграшки).

5. Формування правильної звуковимови:

«Мовленнєва гімнастика»: вправи для правильної постановки губ та язика під час вимови звуків.

«Повторюй за мною»: вимова слів із заданим звуком у різних позиціях (на початку, в середині, в кінці слова).

«Ланцюжок складів»: складання слів зі звуками [с], [ш], [р], [л] на основі повторення складів (са-са-са, ша-ша-ша).

6. Завдання для розвитку зв’язного мовлення:

«Картинка і слова»: складання речення за малюнком.

«Продовж історію»: логопед починає історію, а дитина продовжує.

«Казка на замовлення»: разом із дитиною вигадувати короткі оповідання за малюнками.

«Що змінилося ?»: Показати кілька предметів, потім прибрати один і попросити дитину описати, що зникло.

Рекомендації для батьків:

1. Виконувати артикуляційні вправи та вправи для розвитку моторики вдома (5–10 хвилин щодня).

2. Проводити ігрові завдання в звичній атмосфері (під час прогулянок, ігор із дитиною).

3. Читати книги разом із дитиною, обговорюючи ілюстрації, дії героїв, ставити прості запитання.

4. Мотивувати дитину до мовлення через підтримку, похвалу та створення ситуацій, у яких вона може висловити свої думки.

Очікувані результати:

– зміцнення артикуляційного апарату та покращення координації його рухів;

– формування стійких навичок правильної звуковимови;

– розширення словникового запасу;

– розвиток здатності будувати зв’язні висловлювання;

– попередження можливих порушень мовлення, що сприятиме успішному розвитку дитини.

Додаток Ж

Артикуляційні вправи (за Н.В. Томашевською)

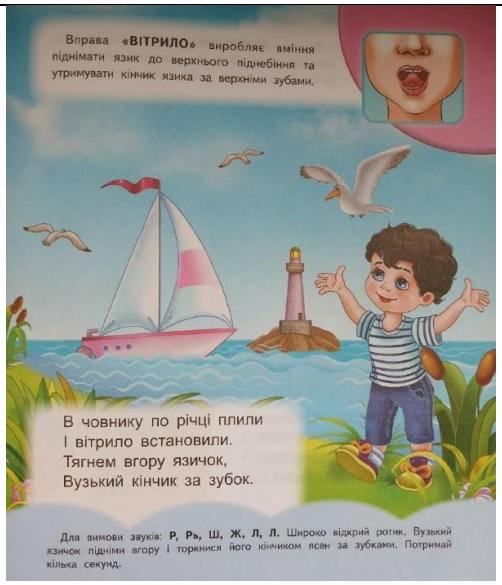

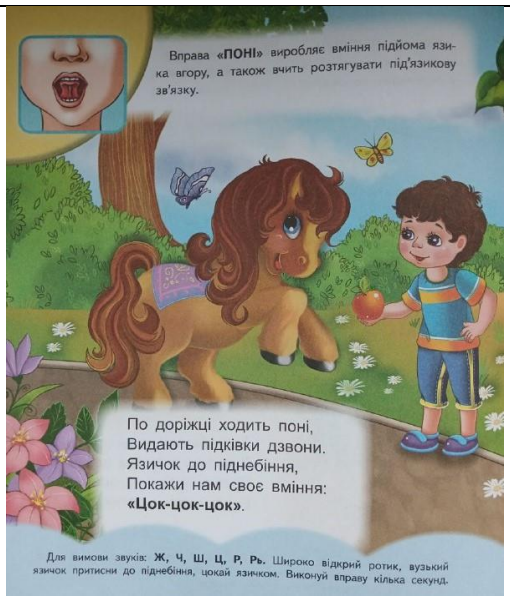

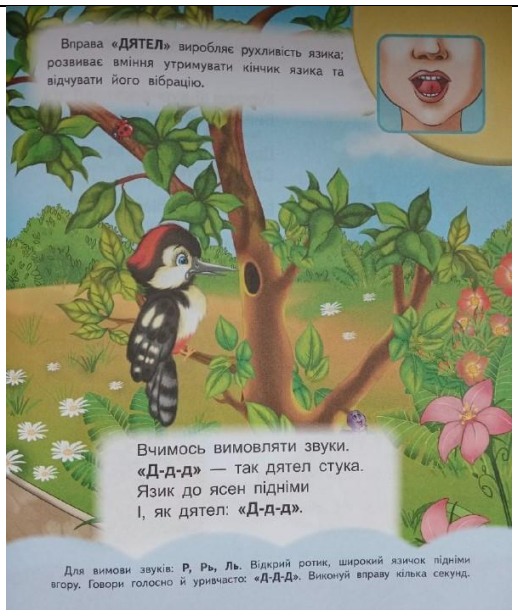

Вправа «ГОЙДАЛКА» виробляє вміння швидкої зміни рухів кінчика язика; відпрацьовує координацію рухів кінчика язика (вгору-вниз).
Наче гойдалка літає,
Язичок мій вправу знає.
Підборіддя ним торкнусь
І до носика тягнусь.
Для вимови звуків: Р, Рь, Ш, Ж, Л, Ль. Відкрий ротик. Висунь вузький язичок. Опусти його вниз до підборіддя, а потім підніми і тягнися до носика. Повтори вправу 5 — 6 разів.

Вправа «ВІТРИЛО» виробляє вміння піднімати язик до верхнього піднебіння та утримувати кінчик язика за верхніми зубами.
В човнику по річці плили
І вітрило встановили.
Тягнем вгору язичок,
Вузький кінчик за зубок.
Для вимови звуків: Р, Рь, Ш, Ж, Л, Л. Широко відкрий ротик. Вузький язичок підніми вгору і торкнися його кінчиком ясен за зубками. Потримай кілька секунд.

Вправа «ГОДИННИК» розробляє рухливість язика, розвиває бічні м'язи язика й координацію рухів кінчика язика (вгору-вниз).
Йде годинник: тік-тік-так,
Язичком верчу я в такт.
Вправо-вліво повертаю,
Наче маятник гойдаю.
Для вимови звуків: Р, Рь, Ш, Ж, Л, Ль. Відкрий ротик. Висунь вузький язичок. Тягнися язичком то до правого вуха, то лівого. Повтори вправу 5 — 6 разів.

Вправа «ЧЕПУРУН» виробляє вміння піднімати язик угору, розробляє рухливість язика у верхньому положенні.
Піднебіння, наче стелю,
Вузьким язичком помий.
Ротик — язичка оселя.
Буде чистим ротик твій.
Для вимови звуків: Р, Рь, Л, Ль, Ш, Ж, Ч. Повтори вправу 5—6 разів. Широко відкрий ротик, вузький язичок підніми вгору, рухай кінчиком язичка по піднебінню. Виконуй вправу кілька секунд.

Вправа «ПОНІ» виробляє вміння підйома язика вгору, а також вчить розтягувати під'язикову зв'язку.
По доріжці ходить поні,
Видають підківки дзвони.
Язичок до піднебіння,
Покажи нам своє вміння:
«Цок-цок-цок».
Для вимови звуків: Ж, Ч, Ш, Ц, Р, Рь. Широко відкрий ротик, вузький язичок притисни до піднебіння, цокай язичком. Виконуй вправу кілька секунд.

Вправа «ДЯТЕЛ» виробляє рухливість язика; розвиває вміння утримувати кінчик язика та відчувати його вібрацію.
Вчимось вимовляти звуки.
«Д-д-д» — так дятел стука.
Язик до ясен підніми
І, як дятел: «Д-д-д».
Для вимови звуків: Р, Рь, Ль. Відкрий ротик, широкий язичок підніми вгору. Говори голосно й уривчасто: «Д-д-д». Виконуй вправу кілька секунд.

Додаток И

План занять з елементами нейрокорекції для дітей старшого дошкільного віку

Мета: розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та міжпівкульної взаємодії мозку у дітей старшого дошкільного віку шляхом впровадження нейрокорекційних вправ у структуру занять, що сприятиме формуванню передумов до успішного навчання в школі через зміцнення когнітивних, моторних та мовленнєвих функцій.

Завдання:

– формування передумов для інтеграції нейропсихологічних підходів у педагогічний процес розвитку дітей старшого дошкільного віку;

– сприяння розвитку нейропсихологічних механізмів, що забезпечують регуляцію поведінки, самоконтроль та емоційно-вольову стійкість;

– забезпечення стимуляції міжпівкульної взаємодії через використання вправ з елементами нейрокорекції;

– удосконалення когнітивних функцій, таких як пам’ять, увага, мовлення, просторове і логічне мислення, шляхом впровадження нейрокорекційних вправ;

– розвиток сенсомоторної інтеграції через включення до занять вправ, що активізують зорово-моторну, слухо-моторну та тактильну координацію;

– забезпечення корекції та профілактики психофізіологічних порушень, які можуть перешкоджати успішній адаптації дитини до умов шкільного навчання;

– створення умов для формування мотиваційної сфери, позитивного емоційного фону та довіри до педагога через використання елементів гри та творчості;

– розвиток навичок саморегуляції та внутрішньої організації поведінки, необхідних для ефективної соціалізації та навчальної діяльності.

Очікувані результати:

– формування міжпівкульної взаємодії мозкових структур, що забезпечують ефективне функціонування когнітивних процесів;

– підвищення рівня розвитку пізнавальних процесів, зокрема уваги, пам’яті, мислення, уяви та мовлення;

– поліпшення зорово-моторної та слухо-мовленнєвої координації, що сприяє загальному психофізіологічному розвитку дитини;

– удосконалення дрібної та загальної моторики, як передумови до успішного опанування письма, читання та інших навчальних навичок;

– розвиток емоційно-вольової сфери, зокрема зниження тривожності, підвищення стійкості до стресових ситуацій, формування навичок саморегуляції;

– формування навчальної мотивації та позитивного ставлення до пізнавальної діяльності в умовах колективної взаємодії;

– підвищення рівня мовленнєвої активності, зокрема розвиток

фонематичного слуху, словникового запасу та граматичних структур мовлення;

– підвищення рівня загальної готовності до школи, включно з інтелектуальним, емоційним та соціальним компонентами.

Дана програма складається з 10 занять, які адаптовано для дітей старшого дошкільного віку.

Тривалість занять 25-30 хвилин.

Кожне заняття включає привітання, які мають на меті створити позитивну атмосферу, активізувати увагу, стимулювати міжпівкульну взаємодію та забезпечити емоційний контакт, легку розминку для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики, коротке інформаційне повідомлення (можуть бути використані для створення цікавої та корисної атмосфери на заняттях, стимулюючи цікавість дітей і допомагаючи їм краще розуміти свій організм та його функції), вправи з описом та ритуали прощання.

Заняття 1

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Розтягнути кути рота в сторони (у посмішку) і розслабити.

2. Посміхатися із закритим та відкритим ротом.

3. Нахмурити брови, розслабити.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Мої почуття»:

Наші почуття допомагають нам зрозуміти, що відбувається навколо нас. Коли ми відчуваємо радість, ми посміхаємося. Коли сумуємо – плачемо. Кожне почуття важливе для нашого здоров'я, тому важливо навчитися їх розпізнавати і правильно висловлювати.

Питання після повідомлення:

Які почуття ти відчував сьогодні? Як ти їх висловлював?

Як ти думаєш, чому важливо говорити про свої почуття?

2. Вправа «Кулак – ребро – долоня»

Почергово виконувати рухи: стиснутий кулак → ребро долоні → розкрита долоня.

Повторювати в ритмічному темпі, спочатку однією рукою, потім обома одночасно, а потім по черзі (реципрокно).

3. Вправа «Не можна – можна»

Дитина повинна не виконувати команду, коли чує слово «не можна», і виконувати, коли «можна».

Наприклад: «Стрибати – не можна» → дитина не стрибає.

Вимагає уважності та самоконтролю.

4. «Вітрячок»

Дитина стає на місце, широко розводить руки в сторони, мовби розгортаючи вітрячок. Завдання – швидко рухати руками, як вітрячок на вітрі, змінюючи напрямок руху через кожні 5 секунд. Це активізує не лише м'язи, а й

підвищує енергію в організмі.

Питання після виконання: Як ти почувався після вправи ? Відчув, як твої руки стали легкими ?

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 2

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Підняти брови, розслабити.

2. Примружити одне око, потім інше.

3. Замружити очі, розслабити.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Ми всі різні»:

Кожна людина унікальна. Усі ми маємо свої звички, вподобання та таланти. Це робить нас особливими, і важливо поважати відмінності один одного.

Питання після повідомлення:

Чим ти відрізняєшся від своїх друзів ?

Як важливо поважати різницю між людьми ?

2. Вправа «Лапка – кулак»

В одній руці показуємо «лапку» (розчепірені пальці), в іншій – «кулак».

Одночасно змінюємо положення рук на протилежне.

Змінювати ритм і швидкість.

3. Вправа «Стій!» (гра-статуя)

Дитина танцює або рухається під музику, коли музика зупиняється – дитина повинна миттєво завмерти.

Добре розвиває самоконтроль, довільну зупинку дії.

4. Вправа «Сонячні промені»

Дитина уявляє, що вона – сонце, яке випромінює промені. Руки – це промені сонця, які дитина розтягує в різні сторони. Вправи виконуються у швидкому темпі, змінюючи напрямок і амплітуду рухів.

Питання після виконання: Як ти думаєш, чому сонце дає нам енергію ? Як ти почуваєшся після того, як посилав «промені»?

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина

коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 3

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Надути щоки, втягнути щоки, перекачувати повітря з однієї щоки до іншої, як із полосканні.

2. Набрати повітря під нижню губу, верхню губу.

3. Відтворити свист.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Тіло людини»:

Наше тіло складається з різних частин, які працюють разом, щоб ми могли рухатися, думати та відчувати. Кожна частина тіла має свою функцію, і вони допомагають нам бути здоровими.

Питання після повідомлення:

Яка частина твого тіла найбільше тобі подобається і чому ?

Як ти думаєш, чому важливо піклуватися про своє тіло ?

2. Вправа «Ходьба з перехресними рухами рук і ніг»

Піднімати коліно і торкатися його протилежною рукою (ліве коліно – права рука).

Це активізує обидві півкулі мозку одночасно.

3. Вправа «Муха не сідай!»

На стіл викладаються предмети. Дитині кажуть: «Муха сідає на…» (називають предмет).

Дитина тільки тоді плескає по предмету, коли дорослий справді поклав «муху» (наприклад, наклейку).

Тренує уважність і стриманість.

4. Вправа «Магічний потік»

Дитина стоїть і уявляє, що з її рук виходить енергійний потік, який потрібно направляти в різні напрямки. Важливо, щоб дитина рухала руками плавно, зберігаючи концентрацію.

Питання після виконання: Як ти відчував потік енергії ? Чи зміг ти відчути, як твій потік став сильнішим ?

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 4

І. Вступна частина (5-7 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Максимально вишкірити зуби.

2. Опустити верхню губу на нижню.

3. Натягти нижню губу на верхню.

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Мозок і його робота»:

Мозок – це орган, який відповідає за всі наші дії: ми думаємо, говоримо, рухаємося, відчуваємо. Мозок працює через нейрони, які передають сигнали по всьому тілу.

Питання після повідомлення:

Як ти думаєш, чому важливо тренувати свій мозок ?

Які вправи, на твою думку, допомагають мозку працювати краще ?

2. Вправа «Малювання обома руками одночасно»

Дитина малює двома руками одночасно симетричні фігури (наприклад, кола, сердечка, квіти).

Можна також малювати різні фігури (наприклад, коло лівою рукою і квадрат правою) — для ускладнення.

3. Вправа «Повтори, але навпаки»

Дорослий дає інструкцію: «Підніми праву руку» – дитина піднімає ліву.

«Торкнись носа» – дитина не торкається.

Це активізує саморегуляцію та гальмівні процеси.

4. Вправа «Кроки енергії»

Дитина виконує енергійні кроки на місці, а потім поступово переходить до присідань, стрибків, махів руками, передаючи енергію з однієї частини тіла в іншу. Це активізує всі м’язи тіла і налаштовує на рух.

Питання після виконання: Як твої ноги почуваються після таких енергійних кроків ? Чи стало тіло легким ?

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 5

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Опустити і відстовбурчити (вивернути) нижню губу, оголивши ясна.

2. Втягнути кути рота і почмокати губами.

3. Відкрити рот, зібрати губи в тугий кружечок, розслабити.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Емоції та їх роль»:

Наші емоції допомагають нам розуміти, що відбувається навколо. Вони можуть бути різними: радість, сум, гнів. Важливо навчитися розпізнавати свої емоції та виражати їх правильно.

Питання після повідомлення:

Які емоції ти відчуваєш, коли ти щасливий ?

Як ти можеш допомогти собі, коли відчуваєш гнів чи сум ?

2. Вправа «Вісімки» руками

Дитина малює руками в повітрі фігуру вісімки (∞) – одночасно обома руками або по черзі.

Можна чергувати горизонтальні та вертикальні вісімки.

3. Вправа «Покажи тільки після команди»

Дитині показують зображення або предмет і просять не реагувати, поки не прозвучить спеціальна команда (наприклад, «Сонечко»).

Допомагає вчитися чекати, дотримуватись інструкції.

4. Вправа «Танець енергії»

Включаємо рухи під музику, де дитина рухає руками, ногами, головою у такт, вільно і енергійно. Можна додати образи, наприклад, «танець сонця», «танець хвиль».

Питання після виконання: Як ти почувався, коли танцював ? Чи відчував ти, як енергія наповнює твоє тіло ?

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 6

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Поворухнути ніздрями, ніби роздмухуючи їх.

2. Наморщити лоба, розслабити.

3. Стежити очима за пальцем, що рухається колу.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Як ми навчаємось?»

Наш мозок постійно вчиться. Він бере інформацію з навколишнього світу і переробляє її. Коли ми вчимося новим речам, наші нейрони створюють нові зв'язки, і це допомагає нам краще розуміти світ.

Питання після повідомлення:

Яке нове вміння ти нещодавно навчився ?

Як ти думаєш, чому важливо навчатися новому ?

2. Вправа «Дзеркальні рухи»

Дорослий показує один рух, дитина повторює його дзеркально (наприклад, дорослий піднімає праву руку – дитина піднімає ліву).

Потім навпаки: дорослий і дитина одночасно виконують однакові рухи дзеркально.

3. Вправа «Повільний робот»

Дитина виконує звичайні рухи, але дуже повільно, ніби робот.

Це вимагає концентрації та керування темпом дій, що сприяє розвитку вольової регуляції.

4. Вправа «Збираємо енергію»

Дитина уявляє, що вона збирає енергію з навколишнього середовища, піднімаючи руки вгору і зібравши енергію, передає її через тіло вниз, до кінцівок.

Питання після виконання: Що ти відчув, коли збирав енергію ? Як твоє тіло стало після того ?

ІІІ. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 7

І. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Подивитись прямо - вправо - прямо - вліво - прямо - вправо.

2. Подивитися по діагоналі з лівого верхнього кута в правий нижній, а потім з правого верхнього в лівий нижній.

3. Подивитися прямо - вгору - прямо - вниз - прямо - вгору і т. д.

ІІ. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Як працює серце ?»:

Серце – це орган, який постійно працює, перекачуючи кров по всьому тілу. Кров приносить кисень і поживні речовини, а серце допомагає доставляти їх до

кожної клітини.

Питання після повідомлення:

Як ти думаєш, чому важливо піклуватися про своє серце ?

Які вправи можуть допомогти серцю бути здоровим ?

2. Вправа «Слон»

Дитина уявляє, що її витягнута рука – це хобот слона, і малює нею у повітрі великі вісімки, нахиляючи голову до плеча.

Добре активує міжпівкульні зв'язки та рівновагу.

3. Вправа «Придумай правило»

Дитина виконує певну дію (наприклад, стрибає), але сама вигадує правило, коли їй можна це робити.

Наприклад: «Я стрибаю, коли в кімнаті чути слово «літо».

Формується внутрішня мотивація та регуляція поведінки.

4. Вправа «Викид енергії»

Дитина виконує енергійні рухи руками і ногами, потім різко кидає руки вперед, уявляючи, що викидає всю накопичену енергію.

Питання після виконання: Як ти відчув, коли «викидав» енергію ? Твої рухи стали більш легкими чи навпаки ?

III. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 8

I. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Розтягнути кути рота в сторони (у посмішку) і розслабити.

2. Посміхатися із закритим та відкритим ротом.

3. Нахмурити брови, розслабити.

II. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Вода і її роль в організмі»:

Вода – це життєво важливий елемент для нашого тіла. Вона допомагає органам працювати правильно, виводить шкідливі речовини і підтримує наше здоров'я.

Питання після повідомлення:

Чому важливо пити достатньо води ?

Як ти думаєш, що станеться з нашим організмом, якщо ми не будемо пити воду ?

2. Вправа «Барабанщик»

Однією рукою дитина ритмічно «барабанить» по столу (наприклад,

пальцями), а другою малює кола в повітрі або по столу.

Через деякий час руки міняються ролями.

3. Вправа «Шпигун» (гра на зосередженість)

Дорослий показує рухи, які дитина має повторювати через один (наприклад, 1 – плескати, 2 – не повторювати, 3 – плескати).

Ускладнений варіант – повторювати кожен другий рух.

Вчить стримувати імпульсивні реакції.

4. Вправа «Спіраль енергії»

Дитина рухається по колу, розтягуючи руки в сторони, уявляючи, що вона створює спіраль енергії, що обертається. Важливо підтримувати плавні рухи.

Питання після виконання: Як ти почувався, коли створював спіраль ? Чи змінилася твоя енергія ?

III. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 9

I. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Надути щоки, втягнути щоки, перекачувати повітря з однієї щоки до іншої, як із полосканні.

2. Набрати повітря під нижню губу, верхню губу.

3. Відтворити свист.

II. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Як працюють наші м’язи ?»:

М’язи допомагають нашому тілу рухатися. Коли ми тренуємося, м'язи стають сильнішими. Вони допомагають нам ходити, бігати, піднімати предмети.

Питання після повідомлення:

Які вправи допомагають зміцнити м’язи ?

Як ти думаєш, чому важливо розвивати свої м’язи ?

2. Вправа «Ритмічне плескання з варіаціями»

Плескання в долоні, по стегнах, плечах, у певній послідовності.

Наприклад: «долоні – плечі – долоні – живіт» і так далі.

Поступово ускладнювати схему та змінювати ритм.

3. Вправа «Червоне – зелене світло»

Дорослий показує кольори:

Зелений – дитина рухається.

Червоний – зупиняється.

Поступово додаються нові кольори зі своїм значенням (наприклад, жовтий

– стрибати, синій – сидіти).

4. Вправа «Енергійний дощ»

Дитина уявляє, що дощ падає на неї, і вона повинна рухатися в такт, відчуваючи кожну «краплю». Спочатку повільно, потім пришвидшуючи темп.

Питання після виконання: Як ти почувався, коли дощ падав на тебе ? Які рухи допомогли тобі відчути енергію ?

III. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Заняття 10

I. Вступна частина (3-5 хвилин):

1. Привітання та налаштування на заняття.

2. Легка розминка для фізичного розслаблення у вигляді коротких вправ на розвиток мімічної моторики:

1. Поворухнути ніздрями, ніби роздмухуючи їх.

2. Наморщити лоба, розслабити.

3. Стежити очима за пальцем, що рухається колу.

II. Основна частина (15-20 хвилин):

1. Коротке інформаційне повідомлення «Дихання і його роль»:

Дихання – це процес, коли наш організм отримує кисень. Ми дихаємо через носа або рот, і це допомагає нам жити. Кисень потрапляє до всіх органів і дає нам енергію для діяльності.

Питання після повідомлення:

Як ти думаєш, чому важливо дихати глибоко і спокійно ?

Які вправи можна робити для правильного дихання ?

2. Вправа «Вісімки» руками

Дитина малює руками в повітрі фігуру вісімки (∞) – одночасно обома руками або по черзі.

Можна чергувати горизонтальні та вертикальні вісімки.

3. Вправа «Заборонений рух»

Дитина виконує серію рухів за командою, але є один «заборонений» рух, який не можна виконувати (наприклад, присідання).

Додає ігрову інтригу, сприяє розвитку гальмування автоматичних реакцій.

4. Вправа «Зарядка для мозку»

Дитина виконує вправи на розминку, чергуючи прості рухи, такі як обертання головою, махи руками, скакалка або стрибки, і з кожним рухом намагається прискорювати темп.

Питання після виконання: Як ти почувався, коли швидко рухався ? Твій мозок став більш активним ?

III. Заключна частина (3-5 хвилин):

1. Підсумок заняття (обговорення, що вдалося зробити найкраще) або моніторинг зміни настроїв на протязі заняття (актуалізуємо власний емоційний стан за допомогою стенду емоцій, обравши настрій, за бажанням, дитина коментує причину даного вибору).

2. Легка релаксація для дітей після активних ігор (медитативні вправи або спокійне дихання).

Добірка варіантів привітань, які можна використовувати на заняттях

1. Привітання кольору настрою.

«Якщо ти прокинувся з гарним настроєм – покажи зелену картку !

Якщо ти трішки втомлений – синю… і т. д.

Вправа на самоусвідомлення емоційного стану, розвиток емоційного інтелекту.

2. Співоче привітання.

Виконується з інструментальним супроводом (дзвіночки, маракаси тощо), сприяє емоційній розрядці.

3. Привітання в стилі пальчикової гімнастики.

Пальчикова гімнастика – ефективний нейрокорекційний інструмент.